

Університет ім. Яна Кохановського у Кельце
Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка
Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка

Міжнародний інтеграційний проект для студентів,
магістрантів і аспірантів

ШКОЛА ВІДКРИТОГО РОЗУМУ SZKOŁA OTWARTEGO UMYSŁU

Науковий журнал

Том 15

ПІЗНАВАЛЬНІ ЦІННОСТІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

«Крок»
Тернопіль – Кельце
2024

УДК 82.09
ББК 60+87.256
Р49

Рецензенти

Ришард Стефанський, професор, доктор політичних наук, Університет ім. Яна Кохановського у Кельце (Польща)

Олександр Глотов, професор, доктор філологічних наук, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка (Україна)

Катажина Нобіс-Влязло, ад'юнкт, кандидат філологічних наук, Університет ім. Яна Кохановського у Кельце (Польща)

Науково-редакційна рада

О. Лещак, професор, доктор філологічних наук (головний редактор)

Ю. Завадський, кандидат філологічних наук (відповідальний редактор)

О. Лабашук, професор, доктор філологічних наук

В. Заїка, професор, доктор філологічних наук

О. Волковинський, професор, доктор філологічних наук

О. Пасічник, доцент, кандидат філологічних наук

Макет обкладинки: **Томаш Лукашик (Польща), Юрій Завадський (Україна)**

Том видано за фінансової підтримки
Товариства Співпраці «Польща – Схід»
(Stowarzyszenie Współpracy Polska – Wschód)
та завдяки сприянню

Юзефа Бриля, Марека Дуткевича і Єжи Суханського

Пізнавальні цінності сучасної людини, під ред. О. Лещака. – Тернопіль: „Крок”, 2024. – 172 с. – (Школа Відкритого Розуму. – Том 15) – ISSN 2311-7176.

До тому увійшли наукові праці учасників Міжнародного інтеграційного проекту для студентів, магістрантів і аспірантів «Школа Відкритого Розуму», які у 2023 р. досліджували проблематику специфіки пізнавальних цінностей (знання, правда, аргументація, наукова творчість, доказовість, наукова концептуалізація тощо) у різних культурно-цивілізаційних колах. Молоді науковці з українських, польських і естонських вузів презентують результати колективного інтердисциплінарного дослідження базових проблем людського пізнання в сучасному світі.

Том розрахований на широке коло фахівців у галузі гуманітарних і суспільних наук, студентів вищих навчальних закладів, які цікавляться проблемами методологічних та інтердисциплінарних досліджень у гуманітарній сфері людського досвіду.

© Школа відкритого розуму, 2024

ЗМІСТ

МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

METODOLOGIA I METODY NAUKOWYCH BADAŃ

Mariia Makarenko

Forecasting of the development of China-Taiwan relations based on the game-theoretic approach 5

Артем Терещенко

Використання штучного інтелекту у журналістиці..... 18

Ярослава Олексенко

Застосування семіотики як науки у брендінгу..... 25

Дар'я Рубан

Міждисциплінарний підхід як передумова розвитку сучасної науки 33

Анастасія Фаріон

Судова реформа 1864 року та функціонування системи правосуддя в українських губерніях Російської Імперії XIX-XX ст. в оцінках сучасників 43

Ольга Собчук

Технологія CLIL в сучасній методичній науці 57

Mariia Makarenko

Cybersecurity in Baltic States: Main Issues for Scientific Research 68

Jakub Kostecki

Wykorzystanie metod konceptualizacji i substytucji w analizie semantyki homonimów angielskich (na przykładzie formy crazy)..... 85

Анастасія Костенко

Роль цінностей в психологічній структурі особистості 96

Татьяна Уткина

Метафора. Основные модели метафоризации в избранных переводах «Послания к Филиппийцам»..... 109

КУЛЬТУРНІ ТА ЕСТЕТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

KULTUROWE I ESTETYCZNE WARTOŚCI JAKO PRZEDMIOT BADANIA NAUKOWEGO

Ірина Вітичук

Передбачення майбутнього людства (на прикладі творів художньої літератури)..... 131

Альона Невдачина

Культурний код як основна засада формування цінностей нації..... 140

Марія Кочкубей

Концепт сон у творах «Ловець снів» Стівена Кінга та «Сни з колодязя» Алли Рогошкі..... 150

Natalia Jasik

Informacja implikowana w powieści „Buszujący w zbożu” J. D. Salinger..... 160

Mariia Makarenko
Tallinn University, Estonia

**FORECASTING OF THE DEVELOPMENT OF CHINA-
TAIWAN RELATIONS BASED ON THE GAME-
THEORETIC APPROACH**

Introduction

The Taiwanese Issue takes its roots in 1945, when after World War II THE ROC administration started to exercise authority over Taiwan [*Ministry of Foreign Affairs*). According to Chen (1996), after the Japanese capitulated at the end of World War Two, General MacArthur gave Chiang Kai-shek, the Republic of China's Generalissimo at that time, the order to rule Taiwan until its final disposition to be decided. As a result, the Allied Powers' military occupation of the island was carried out under Chiang's Kuomintang rule. Chen (1996) stated that it was followed by several important events, namely the slaughter of Taiwanese leaders during the February 2-28th, 1947 revolt against the Kuomintang occupation forces' brutality; Chiang's banishment to Taiwan following his expulsion from the Chinese mainland following the founding of the People's Republic of China (PRC) in October 1949; the rise of the strategic significance of Taiwan to the United States after the start of Korean War.

According to Matsumoto (2012), in 1954 the First Taiwan Strait Crisis Started. The People's Liberation Army (PLA), which had sent over 150,000 troops to Amoy, started bombing the offshore island of Quemoy. Quemoy was governed by the ROC [Matsumoto 2012]. 43,000 ROC soldiers were stationed at Quemoy and within five hours sixty shells had struck the town. As a result, the United States and Taiwan negotiated a treaty on mutual defense in 1954 in reaction to Chinese artillery attacks on the Nationalist-controlled region [Public Broadcasting Service]. According to the document, if China attacks Taiwan, the United States will support Taiwan [ibidem].

Sheng (2001) notes that the Taiwan issue emerged not only because of the interest of one side but also due to the variety of interests and policies, ticklish internal affairs, and mutual miscommunication between China, Taiwan, and the United States.

The second crisis started in 1958 when the PRC started the bombing of Jinmen and Mazu [U.S. *Department of State*]. According to the U.S. Department of State, the PRC prevented the ROC's attempts to restock bases on the offshore islands by benefiting from the world's attention on the American intervention in Lebanon. U.S. Department of State states that the United States set up a supply line for the ROC garrisons in Jinmen and Mazu. As a result, the problem was resolved, and the bombing came. In the end, the PRC and ROC agreed to a plan whereby they bombed each other's positions every other day [ibidem]. Before the PRC and the US established their relations, this persisted for twenty years [ibidem].

From the 1950s the United States recognized Taiwan as a legitimate representative of China. [Grano&Huang 2023] The situation changed only in 1979 when the former President of the United States Richard Nixon and Mao Zedong established diplomatic

ties in 1979 and right after that the United Nations as well as many other international organizations made a change from ROC to PRC. [Bush 2013].

Lawrence (2021) states that the U.S. recognized the PRC government as the "only legal government of China" in the bilateral communique 1982 between China and USA. Lawrence (2021) also mentioned that the United States acknowledged but did not support the Chinese position that there is only one China and Taiwan is part of China. In addition, the United States did not pledge to consult with the PRC on armament deliveries to Taiwan when negotiating the 1982 joint communique [Lawrence 2021].

In order to intimidate Taiwan and affect U.S. policy in months before Taiwan's first democratic presidential election, which was held on March 23, 1996, the People's Republic of China (PRC) ran ballistic missile tests as well as organized military drills between July 1995 and March 1996 [Gunness & Saunders]. Gunness & Saunders] stated that the U.S. decision to change course and offer Taiwan President Lee Teng-hui a visa to give a lecture at Cornell University marked the start of the Third crisis. Gunness & Saunders noticed that China responded by aiming to make clear to American and Taiwanese officials its strong disapproval and determination to thwart any efforts toward Taiwan's independence as well as to affect Taiwan's elections in 1995.

The Taiwanese issue got a lot of attention in 2022. War in Ukraine became a key point in the deterioration of China-US relations as well as aggravation of the situation in Taiwan. China's position in the war in Ukraine, namely selling weapons to Russia, denying condemning Russia's actions, etc. showed Xi Jinping's tendency to be on Russia's side. Moreover, Nagyova (2022) states that the situation in Taiwan worsened on the first day of the war in Ukraine as Chinese jets

crossed Taiwan's Air Defense Identification Zone (ADIZ). Some media believed that while everyone is focused on the situation in Ukraine, Beijing could quietly invade Taiwan [Nagyova 2022]. Many scientists believe that observing the situation in Ukraine, Xi Jinping gets a lot of lessons that can be useful in case of a military invasion of Taiwan. Furthermore, according to Wang (2023), some experts consider that the Fourth Taiwan Strait Crisis began with US House Speaker Nancy Pelosi's visit to Taipei in August when Chinese officials initiated massive military drills very close to an island. Goldstein (2023) underlines the difference between Ukraine and Taiwan in case of military invasion which lies under the fact that Taiwan is more likely to be blockaded and isolated which will make it hard to assist with military reinforcement. Goldstein (2023) adds that the island is also 15 times smaller than Ukraine, although China has a much higher military budget than Russia. Correspondingly, I ask:

- What are the chances for future conflict resolution/the outbreak of armed conflict between China and Taiwan?

The work aims to predict the possible development of China-Taiwan conflict escalation through the Prisoner's Dilemma perspective employing offensive realism hypotheses. The next subparagraphs will provide a simplified table representation of the Prisoner's Dilemma and issues with nuclear power usage in case of escalation of the China-Taiwan nexus.

The academic relevance of the work is laid down in the fact that most scholars who studied China-Taiwan relations through the game theory did not take an account the War in Ukraine in 2022. Li (2020) mentions the distribution of games made by Law in 2018 and it includes prisoner's dilemma, the assurance game, coordination, the

chicken game, and matching pennies. Lynn (2005) uses a three-dimensional game model to analyze the China-Taiwan situation and to predict its outcomes. Franck and Melese (2003) described the game in which the PRC has two options: either “Wait” in which case there is prolonged peace, or “Invade” in which case the PRC invades Taiwan completely. Then they provide game trees with wide objectives of what can happen in both situations. Stewart (2022) described China-US relations with the help of a chess game, where the status quo across the Taiwan Strait is the King on the US side, and from the Chinese side, the King represents the vowed union of Taiwan and mainland China.

The importance of analyzing China-Taiwan relations nowadays results from the fact that firstly, Taiwan serves as the leverage in the region for the United States because through Taiwan it has its presence as well as provides security and stability in the region and if China gets Taiwan, the strategic position of China in the Asia-Pacific region will intensify. Secondly, in case of a military conflict, the security of other States in the Asia-Pacific region would be in danger because there are some states in the region that are in a military alliance with either China or the United States so the military conflict between China and Taiwan would engage other countries (e.g. North Korea) to be involved. Finally, the Asia-Pacific region’s states are economically dependent on China or Taiwan and in case of war, there will be economic instability in the region.

Prisoner’s Dilemma in China-Taiwan nexus

The main actors (players) should be identified to construct a prisoner’s dilemma model. The parts of the game are not individual countries, but the group of the states. On one side, China and Russia

represent player A, on the other side, Taiwan, the United States, NATO, Australia, and Japan represent player B. Both players have two options according to the Prisoner's Dilemma either to cooperate or not to cooperate. Adapting the rationale behind the game to the context of their study both players should decide either to military attack the opponent or refrain from that. As mentioned in the introduction, the military conflict between China and Taiwan would affect not only these two states but the whole Asia-Pacific region as well. To analyze the China-Taiwan nexus through the Prisoner's Dilemma, I consider the following facts: A) Xi Jinping's looking at the Russian invasion as an opportunity to seize Taiwan; B) military drills over Taiwan from the Chinese side; C) US House Representative Nancy Pelosi visiting Taiwan; D) increasing of US military assistance to Taiwan as the result of the full-scale invasion of Ukraine.

In his book, Axelrod & Hamilton (1981) wrote that defection is always safer than cooperation, especially when one player does not anticipate what the other player will do. In this situation, defection means aggravation of the conflict including military invasion. The War in Ukraine became a key moment of the China-Taiwan nexus getting worse and the offensive realism assumptions are more likely to take effect. Offensive realism asserts that states are driven by aggression as well as self-interest and their main purpose is to maximize their power [Mearsheimer 2001]. China is closely observing Russia's full-scale invasion of Ukraine and its officials' rhetoric currently is very similar to Putin's one before the invasion of Ukraine. China condemns the United States for its relations with Taiwan and

for violating the “One China” principle¹, calls the United States’ actions “separatist” and repeatedly claims “peaceful” reunification [Guardian News and Media 2022; Ministry of Foreign Affairs 2022; Molloy 2022]. The only reason why Xi Jinping has not started the war yet is because of the balance of power which does not allow China to invade Taiwan.

To attack one state, the other must ensure more military capabilities and resources than the state that is attacked. Due to the military assistance of the United States to Taiwan, there is a balance of power between China and Taiwan and that prevents China from attacking Taiwan. The parallel can be again drawn with the recent Russian invasion of Ukraine as Russia started the war against Ukraine in 2014 but the full-scale invasion started in 2022. Throughout these eight years, Russia increased its military power, strengthened cooperation with Belarus, and spent years in preparation for the full invasion of Ukraine, which included buying weapons, training the soldiers, etc. (SIPRI, n.d.) And still, the world observes Russia losing this war. Moreover, given the War in Ukraine, the United States increased its military support for Taiwan which made it more dangerous for China to start the war without enough power. Thus, China does not hasten to invade Taiwan as soon as possible.

The Prisoner’s Dilemma shows that the military conflict between China and Taiwan is inevitable, and the time China attacks Taiwan depends mostly on when the former has more military power than the latter. In fact, this is a Nash Equilibrium where the dominant strategy of each part lies. According to the Prisoner’s Dilemma, the

¹ One China principle means that there is only one China in the world and Taiwan is an integral part of it.

Nash Equilibrium displays that attacking the other state is the most realistic option as compared to refraining from the conflict which gives each of the party 4;4 points (see Table 1). The refrainment from the conflict from both sides may lead to 2;2 points but to refrain from military conflict might be dangerous as the state never knows the actions another state may take. The refrainment from attacking while the other state attacks may lead to 10;0 or 0; 10 points, where the attacked player (state) loses. So, taking into account all possible scenarios we can draw the conclusion that the Prisoner's Dilemma as a model seems to be appropriate to predict in some way the possible development of the conflict escalation between China and Taiwan; yet, as a static game, it predicts neither when the conflict is going to escalate nor considers mutual deterrence.

	To refrain from military conflict	To start invasion
To refrain from military conflict	2; 2	0; 10
To start invasion	10; 0	4; 4

Table 1. Prisoner's Dilemma

Game theory can also view China-Taiwan relations considering the mutual deterrence related to the development of nuclear power. Both China and the United States possess nuclear weapons and are parties to the Treaty of the Non-proliferation of Nuclear Weapons.² Nuclear weapons can be a great method of threatening and manipulating the enemy though the exploitation of them in reality is highly unlikely.

² The treaty prohibits states from using nuclear weapons and encourages them to resolve disputes in a peaceful manner.

The Nash Equilibrium shows that the use of nuclear weapons by one state against the other leads to mutual destruction where both attacking and attacked are destroyed (e.g., the India-Pakistan, conflict for Kashmira). If China deploys nuclear bombs, the United States will respond in the same way. For both parties as well as the entire world such development of the conflict is fatal.

Nuclear Power and why it should not be employed?

The current world is mostly focused on different global problems, but in my research, I focus only on two of them namely economic default and climate change as they are directly related to the usage of nuclear power. In case of mutual destruction between China and the United States, economic consequences will follow at the global scope. China is the major manufacturer in the world (World Bank Open Data, n.d.).

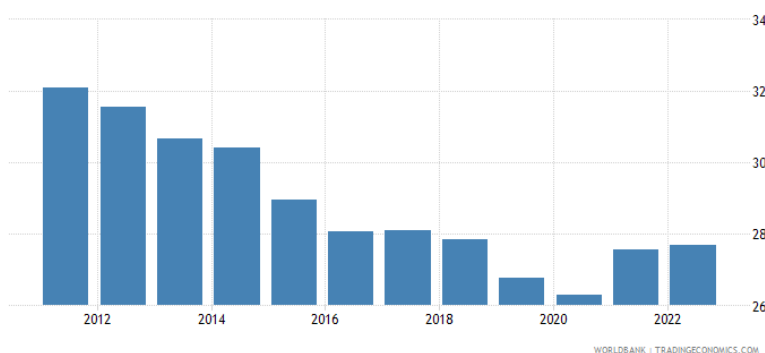

Table. 2. China is a major manufacturer in the world. Source: World Bank Open Data (n.d.)

Most countries also depend on the United States economically speaking as the US has a very high international debt [*United States external debt*]. As observed in financial crises, world capital is

increasingly globalized. Thus, the destruction of the major powers of international relations would lead the whole world to economic collapse, bringing much more losses than the crisis in 2007–2008.

Nuclear weapons are also extremely harmful to the environment and to the way humanity lives. They surely will affect climate change increasing the likelihood of disasters, and extreme temperatures, among others. The average temperature would decrease making it not possible to grow any agriculture in the world which will lead to exacerbating global hunger, especially in the Global South. Nuclear weapons increase the emissions of CO₂ and radiation which lead to different illnesses that will affect humanity even after a hundred years post-war. Chornobyl is an example of that. Both the United States and China are part of the United Nations and Bretton Woods Institutions. The presentation of these states in different international organizations also deters them from mutual destruction.

The United States and China are not interested in the destruction of Taiwan as both states have economic interests in the island. We should remember about Taiwan Miracle which means that Taiwan economically speaking is one of the most rapid countries in Asia-Pacific. Taiwan ranked 16th in terms of exports and 17th in terms of imports in 2021, as reported by the World Trade Organization. In December 2021, Taiwan was also among the countries with the highest foreign exchange reserves. The gross domestic product (GDP) per person in Taiwan was \$33,059 in 2021 [*Taiwan GDP per capita*].

Conclusion

To sum up, China is more likely to attack Taiwan in accordance with the results of the Prison's Dilemma game. On the other hand, the

author of the article can not predict when and how the conflict escalation will take place. The Nash Equilibrium shows that the usage of nuclear power is highly impossible due to a variety of reasons including environmental issues (which have no borders thus it can affect the whole world) and economic default. For both players, China and the United States, such a situation is not beneficial.

REFERENCES

- Axelrod, R., Hamilton, W. D. (1981). *The evolution of cooperation*. "Science", 211(4489). 1390-1396.
- Bush, R. C. (2013). *Uncharted strait: The future of China-Taiwan relations*. Brookings Institution Press.
- Chen, L. C. (1996). Taiwan, China, and the United Nations.
- Chinese Taipei. (2023). *Trade Profiles 2023*. World Trade Organization.
- Franck, R., & Melese, F. (2003). *A game theory view of military conflict in the Taiwan strait*. "Defense & Security Analysis", 19(4). 327-348.
- Goldstein, L. (2023). *The trouble with Taiwan*. "Bulletin of the Atomic Scientists", 79(2). 103-107.
- Grano, S. A., & Huang, D. W. F. (2023). *China-US Competition: Impact on Small and Middle Powers' Strategic Choices*.
- Guardian News and Media. (2022, October 16). *Xi Jinping's vision for China's next five years: Key Takeaways from his speech*. "The Guardian". URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/oct/16/xi-jinping-vision-china-next-five-years-key-takeaways-from-speech>
- Gunness, K., Saunders, P. C. *Averting Escalation and Avoiding War: Lessons from the 1995–1996 Taiwan Strait Crisis*.
- Lawrence, S. V. (2021). *Taiwan: Political and Security Issues*. Library of Congress Washington DC.
- Li, H. (2020). *Game theory for analysing China-Taiwan relations*.
- Lynn, E. (2005). *Analysis of the dispute over Taiwan using a game theory approach*. "Defense & Security Analysis", 21(4). 413-418.
- Manufacturing, value added (% of GDP) – China*. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.ZS?locations=CN>
- Matsumoto, H. (2012). *The First Taiwan Strait Crisis and China's "Border" Dispute Around Taiwan*. "Eurasia Border Review", 3(Special Issue). 75-91.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The tragedy of great power politics*. WW Norton & Company.
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. (2022). *President Xi Jinping speaks with US president Joe Biden on the Phone*. URL: https://www.mfa.gov.cn/eng/zxxx_662805/202207/t20220729_10729593.html

- Ministry of Foreign Affairs. Government Portal of Republic of China, Taiwan. URL: https://www.taiwan.gov.tw/content_3.php#:~:text=The%20ROC%20government%20relocated%20to,rule%20of%20a%20different%20government.
- Molloy, D. (2022).
 佩洛西訪台：北京稱美國眾議院議長台灣之行是「極度危險」之舉。
 BBC News 中文. <https://www.bbc.com/zhongwen/trad/world-62403431>
- Nagyova, A. (2022). *War in Ukraine and Change in China's Perspective on Taiwan*. Security Outlines - česko-slovenský portál o bezpečnosti. URL: <https://www.securityoutlines.cz/war-in-ukraine-and-change-in-chinas-perspective-on-taiwan/>
- Public Broadcasting Service. PBS. May 2, 2023. URL: <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/china/etc/cron.html>
- Sheng, L. (2001). *China's dilemma: „The Taiwan issue”*. Vol. 2. Institute of Southeast Asian Studies.
- SIPRI. URL: <https://milex.sipri.org/sipri>
- Stewart, W. S. N. (2022). *The Great Pacific Chess Match: U.S. Chess Moves on China*. In US-China Strategic Relations and Competitive Sports: Playing for Keeps Springer Nature. 127–155.
- Taiwan GDP per capita. CEIC. URL: [https://www.ceicdata.com/en/indicator/taiwan/gdp-per-capita#:~:text=Taiwan%20Gross%20Domestic%20Product%20\(GDP,average%20number%20of%204%2C693.000%20USD.](https://www.ceicdata.com/en/indicator/taiwan/gdp-per-capita#:~:text=Taiwan%20Gross%20Domestic%20Product%20(GDP,average%20number%20of%204%2C693.000%20USD.)
- United States external debt: % of GDP. CEIC Data. URL: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/united-states/external-debt--of-nominal-gdp>
- U.S. Department of State. Retrieved May 2, 2023. URL: <https://history.state.gov/milestones/1953-1960/taiwan-strait-crises>
- Wang, T. Y. (2023). Taiwan in 2022: An Eventful Year. *Asian Survey*, 63(2), 247-257.

Прогнозування розвитку китайсько-тайванських відносин на основі теорії ігор

Тайванське питання виникло ще у XX столітті, але у 2022 році цей конфлікт набув більшої уваги після візиту представника США Ненсі Пелосі на Тайвань. У відповідь на цей політичний акт, Китай розпочав масштабні військові навчання поблизу острова. Ця стаття відповідає на питання, чи можливий військовий конфлікт між материковим Китаєм і Тайванем за допомогою підходу теорії ігор. Крім того, через наступальний реалізм досліджується зв'язок між двома акторами. У статті робиться висновок про те, що погіршення відносин між Китаєм і Тайванем неминуче, хоча використання ядерної зброї малоімовірне.

Ключові слова: Тайванське питання, теорія ігор, наступальний реалізм, дилема в'язня, рівновага Неша, взаємне стримування

Prognostowanie rozwoju stosunków chińsko-tajwańskich w oparciu o teorię gier

Kwestia tajwańska powstała w XX wieku, ale w 2022 roku konflikt ten zyskał większą uwagę dzięki wizycie przedstawicielki USA Nancy Pelosi na Tajwanie. W odpowiedzi na ten akt polityczny Chiny zainicjowały masowe ćwiczenia wojskowe w pobliżu wyspy. Niniejszy artykuł odpowiada na pytanie, czy konflikt zbrojny między Chinami kontynentalnymi a Tajwanem jest możliwy, stosując podejście oparte na teorii gier. Ponadto, poprzez ofensywny realizm, zbadano powiązania między dwoma podmiotami. W artykule stwierdzono, że pogorszenie relacji między Chinami a Tajwanem jest nieuniknione, chociaż użycie energii jądrowej jest bardzo mało prawdopodobne.

Słowa kluczowe: *kwestia tajwańska, teoria gier, realizm ofensywny, dylemat więźnia, równowaga Nasha, wzajemne odstraszanie.*

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ЖУРНАЛІСТИЦІ

Вступ

Поки влади різних країн впроваджують законопроекти, пов'язані зі штучним інтелектом (надалі також ШІ), алгоритми з написання текстів та створення зображень вже використовуються у роботі як юристів, так і дизайнерів.

І хоча законодавчо заборонено втручання нейромереж у судовий процес, припускається його використання для консультації, чим вже займаються адвокати та судді. Так, 30 січня 2023-го року колумбійський суддя вже використав ChatGPT для формування рішення, аргументуючи це тим, що нейромережа не виносила рішення, а використовувалась для «розширення аргументів ухваленого рішення» [Rose].

Що таке штучний інтелект та як він працює?

ШІ - це алгоритм роботи комп'ютера, який намагається якомога більше бути подібним до людського мозку при роботі, емітуючи та походячи на людську свідомість. Ідея та технологія штучного інтелекту не нова. Рене Декарт у своїй роботі “Міркування про метод” 1637 року ще не дав визначення штучному інтелекту, але вже припустив, що тварина — складний механізм [Декарт 2015]. У світовій історії це призвело до започаткування механічного реалізму – методу сприйняття світу як механізму. Тема цієї роботи стосується саме штучного інтелекту, того, як він походить на людський мозок, а не навпаки, все-таки розвиток цієї ідеї, а

згодом і реалізація почалася задовго до створення ChatGPT та подібного йому інструментів.

Моделювання людської поведінки та роботи мозку завжди сприймається, як фантастика. Адаже роботу мозку людина зрозуміла набагато пізніше, ніж зацікавилась його відтворенням. Спочатку комп'ютер навчили рахувати, як людина і навіть краще, а тепер він пише текст. Але як саме? На відміну від цифр, у яких є точний алгоритм, точної інструкції того, як скласти слова таким чином, щоб отримати зрозумілий текст — не існує. Начитаність, переймання і запозичення чужих стилів та власна фантазія дозволяють створювати такі тексти, які справді цікаво читати. Емоційне забарвлення, гумор, драма, спілкування з читачем. Це не відтворні атрибути тексту, який забирає увагу читача і є важливою складовою при написанні журналістських матеріалів. Умовно кажучи, штучний інтелект не має свого власного стилю.

Що таке стиль? Це сукупність ознак, засобів, які властиві певному жанру, часовому періоду, або письменнику [*Стиль*]. Два, три чи десять текстів, які згенерує нейромережа - не будуть схожі один на одний, крім відсутності власної думки, висновків і відсутності будь-яких стилістичних засобів.

Як ІІІ допомагає журналістам

З усіх джерел, доступних нейромережі, алгоритм шукає інформацію, яка найбільше відповідає запиту, після чого, ґрунтуючись на інформації із джерел, збирає відповідь. Схоже з процесом написання тексту людиною, яка не розуміється на темі та шукає всю потрібну інформацію в інтернет-джерелах. Різниця між цими процесами в тому, що людина фільтрує інформацію, яка піде у фінальну роботу, а ІІІ — не завжди. Все залежить від

конкретного алгоритму та запиту. Але перевага штучного інтелекту в тому, що той самий обсяг роботи він надасть значно швидше. Порівняно з людиною – майже миттєво, за лічені секунди. На запит «Які перспективи у штучного інтелекту у журналістиці» ChatGPT, найвідоміша нейромережа з написання текстів за 16 секунд дала відповідь:

Штучний інтелект (ШІ) має значний потенціал у журналістиці та медіаіндустрії загалом. Ось деякі перспективи, які можна спостерігати у цій сфері:

Автоматизація контенту: ШІ може допомогти у створенні автоматизованого контенту, такого як новини, звіти та спортивні огляди. Він може генерувати текст на основі статистичних даних та інших джерел інформації.

Персоналізовані новини: ШІ може використовувати алгоритми машинного навчання для аналізу поведінки користувачів та їхніх інтересів. З цими даними він може створювати персоналізовані новинні стрічки, що відповідають індивідуальним потребам кожного користувача.

Аналіз великих обсягів даних: ШІ може допомогти журналістам аналізувати великі обсяги даних, такі як соціальні мережі, вебсайт та інші джерела, щоб виявляти тенденції, патерни та новини, які можуть бути непоміченими для людського аналізу.

Перевірка фактів: ШІ може допомагати у перевірці фактів та виявленні неправдивої інформації. Він може швидко порівнювати дані з різних джерел та перевіряти правдивість тверджень.

Автоматизовані інтерв'ю: ШІ може бути використаний для проведення автоматизованих інтерв'ю. Наприклад, чат-боти на основі ШІ можуть ставити запитання та отримувати відповіді від осіб, які підлягають інтерв'ю.

Варто зауважити, що не зважаючи на потенціал, ШІ також ставить перед журналістами виклики, такі як етичні питання, проблеми безпеки даних та залежність від алгоритмів. Важливо знайти баланс між використанням ШІ та збереженням людського елементу в журналістиці для забезпечення високої якості та правдивості інформації [Chat GPT].

Приклади використання у відомих медіа

Плани на свою кар'єру журналіста у III амбітні. Він вже є інструментом створення новин, опрацювання величезних обсягів інформації за лічені хвилини, а іноді та цитується у статтях [Kovalyova].

The New York Times Editor – дієвий з 2015 року алгоритм пошуку інформації відомого американського медіа, який пише текст на основі даних, знайдених за семантичними тегамі. Надалі текст перевіряється людиною-редактором на правдивість та наявність помилок.

BBC у 2020 році вмонтувало штучного диктора для озвучки своїх новин на офіційному сайті медіа. У такий спосіб автоматично вирішується потреба людини читати новини, адже з кожним оновленням нейромережа покращує можливість слухати новини у фоновому форматі.

Журналістика та сучасні медіа постійно знаходяться у стані швидкого інформаційного потоку, який не закінчується, на відміну від людського ресурсу. З цього приводу журналістика і стала сферою, яка одна з перших запровадила штучний інтелект як повноцінний інструмент роботи. Як у свій час було запроваджено інтернет.

Дослідження, яке проводилось сумісними зусиллями Google News Initiative та аналітичним центром Polis при Лондонській школі економіки, поставило питання журналістам та іншим працівникам медіа із 71 видання 32 країн світу з метою визначити їх ставлення до штучного інтелекту, його застосування тощо [Beckett]. У доповіді розглядаються відповіді на питання стосовно того, як робітники медіасфери розуміються на штучному

інтелекті, перспективах його застосування та які перспективи у подальшій співпраці журналістів із нейромережами.

Цей звіт представляє погляди великої вибірки людей, що працюють за допомогою ШІ в різноманітних новинних організаціях по всьому світу. Респонденти, як правило, знайомі з ШІ та позитивно ставляться до його впровадження. Тож стає ще цікавіше, коли вони вказують на межі ШІ та на необхідність докласти набагато більше зусиль, щоб він добре працював. Вони демонструють, що штучний інтелект дає їм більше влади, але разом з цим приходять редакційні та етичні обов'язки – говориться у висновку дослідження.

Підсумовуючи, треба зазначити, що фахівці різних видань однозначно збіглись у тому, що ШІ у журналістиці вже є звичністю. Більш того, на момент проведення дослідження та написання роботи у 2019 році вже було зазначено, що така співпраця буде продовжуватись і розвиватись разом із розвитком нейромереж. Що до етичного аспекту роботи штучного інтелекту, то, як і зазначено у висновках - штучний інтелект як неупереджений алгоритм роботи з даними не спроможний на розуміння того що є “погане”, а що “гарне”. Генеруючи відповіді на питання, він навмисно не прагне обирати якусь зі сторін конфлікту, керуючись принципами без урахування людських факторів та почуттів.

Висновки

Самостійно штучний інтелект здатний лише на інформаційні жанри. Новини, звіти, інформування – тобто те, де читачу важливі тільки факти у стислому вигляді в короткі строки. Без авторських думок. Вести колонку новин у газеті, телеграм-канал

нейромережа може вже сама залишаючись лише під модерацією людини, але вже без потреби у редактурі.

Щодо художньо-публіцистичної, аналітичної та навіть квазі журналістики - штучний інтелект так і залишиться інструментом, який лише допомагає автору зібрати до купи всю інформацію, яка є в інтернеті, не витрачаючи на це години. Кому буде цікава аналітика ситуації в Україні, де головним сенсом буде наратив про те, що «Війна – це погано, і конфлікт потрібно швидко припинити. А єдиної винної країни немає». Ні українському, ні російському читачеві така аналітика і висновки не потрібні. У будь-якій ситуації можна сказати що «не все так однозначно». Роль журналіста і полягає у тому, щоб, базуючись на власних знаннях, ознайомити аудиторію із ситуацією з тієї точки зору, яка вигідна автору, адже саме за цим прийшов читач. За думками та висновками. Нам не обов'язково погоджуватись з тим, що нам дають журналісти, але нам точно цікавіше читати їхню аналітику, а не сухі дані комп'ютерного алгоритму, який не може назвати країну-терориста країною-терористом, бо це упереджене ставлення.

ЛІТЕРАТУРА

- Декарт Р. (2015). *Міркування про метод, щоб правильно спрямовувати свій розум і відшукувати істину в науках*. «Психологія і суспільство». 2. 37-46.
- Стиль. В: Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/stylj> (25.11.2023).
- Beckett, C. *New powers, new responsibilities. A global survey of journalism and artificial intelligence*. Polis. URL: <https://drive.google.com/file/d/1utmAMCmd4rfjHrUfLLfSJ-clpFTjyef1/view> (25.11.2023).
- Chat GPT. *OpenAI*. URL: <https://openai.com/>.
- Kovalyova, M. *Artificial Intelligence in media: Automated content opportunities and risks*. The Fix. URL: <https://thefix.media/2021/2/11/artificial-intelligence-media> (25.11.2023).

Rose, J. A Judge Just Used ChatGPT to Make a Court Decision. *VICE*. URL: <https://www.vice.com/en/article/k7bdmv/judge-used-chatgpt-to-make-court-decision> (25.11.2023).

Wykorzystanie sztucznej inteligencji w dziennikarstwie

Artykuł bada zjawisko wykorzystywania sztucznej inteligencji do tworzenia treści dziennikarskich. Określa, w jaki sposób sieci neuronowe są zaangażowane w nowoczesne dziennikarstwo, stając się uniwersalnym narzędziem w różnych sferach dziennikarstwa. Artykuł analizuje znane przykłady wdrażania sztucznej inteligencji w znanych firmach medialnych i identyfikuje konkretne obszary dziennikarstwa, w których można ją zastosować.

Słowa kluczowe: *Sztuczna inteligencja, sieć neuronowa, dziennikarstwo, media, wiadomości, etyka.*

Using Artificial Intelligence in Journalism

The article explores the phenomenon of using artificial intelligence for creating journalistic content. It defines how neural networks are involved in modern journalism, becoming a universal tool across various journalism spheres. The article examines well-known examples of implementing artificial intelligence in prominent media companies and identifies the specific areas in journalism where it can be applied.

Keywords: *Artificial Intelligence, neural network, journalism, media, news, ethics.*

ЗАСТОСУВАННЯ СЕМІОТИКИ ЯК НАУКИ У БРЕНДІНГУ

В сучасному світі конкуренція в сфері бізнесу та маркетингу вимагає від підприємств не лише ефективності виробництва, але й високої якості комунікації з цільовою аудиторією. У цьому контексті, брендінг визначається не лише як набір стратегій для створення та підтримки іміджу компанії, але і як складний системний процес, що включає в себе використання різноманітних знаків, символів та мовних конструкцій для досягнення поставлених цілей. У цьому контексті, семіотика, яка досліджує структуру та функції знаків і символів в мові та комунікації, набуває великого значення для розуміння та оптимізації процесів брендінгу. Моя робота спрямована на розкриття потенціалу застосування семіотики у сучасному брендінгу, вивчення взаємодії між знаками та брендовим іміджем, а також на розгляд можливостей оптимізації стратегій брендінгу за допомогою семіотичного аналізу.

Бренд не виникає сам собою, його народження завжди пов'язане з конкретною метою, особливо в умовах конкурентного середовища. У порівнянні з іншими брендами, він функціонує як ефективний засіб для розповіді бізнес-історії. У різноманітні товарів, бренд стає посередником, який передає споживачеві конкретне повідомлення. Таким чином, американська маркетингова асоціація (American Marketing Associations - АМА) розуміє "бренд" як ім'я, термін, знак, символ, дизайн або комбінація всього цього, призначені для ідентифікації

товарів або послуг одного продавця чи групи продавців, а також для відмінності товарів або послуг від конкурентів. Міжнародна корпорація Interbran Zintzmeyer & Lux підкреслює, що глобальний бренд виникає тоді, коли принаймні третина продажів є результатом експорту. Цей аспект визначає силу бренду, означаючи його здатність подолати географічні та культурні бар'єри та забезпечувати стабільний дохід.

Наприклад, у випадку, коли на ринку продається лише один тип взуття, концепція бренду може виявитися зайвою, оскільки відсутня конкуренція. У ситуації, коли на ринку присутні кілька пар взуття від різних виробників, покупець повинен зрозуміти, які саме черевики відповідають його потребам. Чи є вони зручними та елегантними на щодень, чи можливо, практичними та надійними для виходу в ліс чи подорожей у гори. Роль бренду полягає в тому, щоб ефективно передавати ці ідеї споживачеві. Унікальна торговельна пропозиція бренду відображає сутність товару і його основні цінності, які компанія прагне передати споживачу. Отже, ідентичність бренду є унікальним сприйняттям бренду в цілому. Кожен візуальний елемент у процесі створення бренду несе інформаційне навантаження, а символи використовуються для створення конкретного значення.

Брендінг представляє собою систематичну діяльність, спрямовану на створення довгострокової лояльності до товару, ґрунтуючись на спільному впливі рекламних повідомлень, товарної марки, пакування, засобів стимулювання збуту та інших комунікаційних аспектів [Каратаєва 2012]. Всі ці елементи об'єднуються навколо конкретної ідеї та корпоративного стилю, що виокремлює товар серед конкурентів і формує його унікальний імідж. Бренд, сформований на основі семіотичного

потенціалу марки, мотивує цільову аудиторію до позитивного сприйняття та легкого запам'ятовування. Цей стимул в основному ґрунтується на емоційному рівні, де у споживача виникають позитивні асоціації, пов'язані з конкретним брендом, та він відчуває задоволення від використання продукту даної торгової марки. Запам'ятовуваність також утворюється за допомогою системи образів і знаків, які споживач інтуїтивно розпізнає. Таким чином, у бренд-комунікації застосовується мова бренду - унікальна система знаків та символів, яка представляє собою поєднання вербальних аспектів (назва, слоган, фінальна фраза, дескриптори, сторітелінг) та візуальних елементів (логотип, шрифт, колір), а також інших комунікативних засобів. Зазначена мова є не лише засобом виявлення бренду, але й маркетинговою стратегією, спрямованою на сприяння ідентифікації споживачем конкретного бренду та встановлення зв'язку між ним та використовуваними словами й символами. Взаємодія на мовному рівні сприяє активізації інтерпретаційних можливостей реципієнта, або, іншими словами, споживача. Взаємоузгодження компонентів мови бренду на композиційному рівні передбачає необхідність кореляції між зображенням та використаним мовним виразом. Цей процес покликаний досягати не лише зовнішньої консистентності брендового ідентифікатора, а й стимулювати ефективне сприйняття та розуміння споживачем запропонованого брендового повідомлення [Каратаєва 2012].

Мова бренду представляє собою релативно новий об'єкт в лінгвістиці, але ця тема все ж зустрічається у працях таких лінгвістів, як Дж. Делін, М. Карневале, Ш. Кетчем, Ф. Ковел, Д. Лерман, Д. Луна, які вже тривалий час проводять дослідження щодо явища мови бренду, виокремлюючи його з контексту

маркетингу, визначаючи лінгвальні та паралінгвальні характеристики і розробляючи методи її лінгвістичного вивчення. Кожен бренд є унікальним, а його мова виступає як специфічна система знаків, що відрізняє цей бренд від інших у процесі бренд-комунікацій. Бренд-комунікація – це поєднання діяльностей, які впливають на думки споживачів про компанію та її продукцію [Cambridge Dictionary]. Шляхом бренд-комунікації формується імідж бренду, тому використання лінгвістичних засобів має вирішальне значення для успішної комунікації. В парадигмі бренд-комунікацій бренд виступає як джерело інформації про компанію або її продукцію (адресант), що передає цю інформацію споживачеві (адресату) за допомогою спільної системи символів або коду [Семенюк, Паращук 2010]. Оскільки в уявленні споживача бренд асоціюється із символом чи знаком, можна надати визначення бренду через призму семіотики: бренд – це сукупність смислів та асоціацій про знак, які формуються на індивідуальному рівні в певних комунікативних ситуаціях.

Бренд, як знак, є активним учасником процесу семіозису. У визначенні Ч. Пірса, «знак» – це те, що несе смисл для конкретної особи. Вчений вказував, що ніщо не стає знаком, поки воно не використовується як такий та не інтерпретується мисленням, спрямоване на певну свідомість. Бренд – це ментальний об'єкт, що сприймається та інтерпретується у свідомості споживача. Знак представляє собою систему взаємозв'язків між трьома компонентами «трикутника Пірса»: знаковим засобом, об'єктом та інтерпретантом. Бренд об'єднує всі три елементи: сам бренд як об'єкт, знак як засіб позначення об'єкта чи ідеї, інтерпретанта як засоби вираження ідеї про бренд,

будь то усно, візуально чи аудіально [Littlejohn, Foss 2009]. Наприклад, відповідно до погляду Барта, ми спершу читаємо зображення, а не вербальний текст. Мовна функція стосовно візуального образу полягає в закріпленні та зв'язуванні тексту із зображенням [Барт 1994: 90]. Рекламу можна розглядати як застосування семіотики в дії. Бренд дозволяє асоціювати продукт з певним символічним світом, наприклад, сигарети «Мальборо» - з ковбасою; зубна паста «Колгейт» – з білими зубами; йогурт «Активія» – зі стрункою фігурою.

Бренд є відкритою системою, що постійно розвивається, чия семантика і взаємозв'язки народжуються в різноманітних контекстах. Брендів тлумачать ідеї, емоції та бажання за допомогою специфічної мови, яка впливає на всі п'ять почуттів. Використовуючи конкретну систему знаків, бренд формує свій неповторний спосіб вираження семантичної універсальності та розкриття ідей — мова, що стає ідентичністю бренду [Culache 2014]. Символи, логотипи, слогани, рекламні тексти та джінгли виступають як засоби спілкування для бренду. Побудова мови бренду є ключовим чинником у формуванні конкурентоздатності.

Кожна система знаків, яка складається зі знаку та його значення, може бути розглянута як семіотична або знакова. Кожен раз, коли ми творимо новий слоган чи створюємо музичну ідентифікацію для джінглу, ми формуємо власну систему позначень [Das 2006]. Мова бренду, подібно до природних мов та інших форм комунікації, представляє собою систему знаків та символів. Ця мова функціонує в різних комунікативних ситуаціях та впливає на психологічний стан отримувачів. Під час сприйняття елементи мови бренду

взаємодіють у свідомості аудиторії, забезпечуючи взаємодію, яка підсилює потенціал впливу слова, кольору та графіки.

У висновку моєї роботи виявляються значущі аспекти і перспективи використання семіотики, як науки у сучасній практиці формування брендів. Зокрема, розглянуті принципи створення унікальної мови бренду, зокрема через використання символів, логотипів, слоганів та інших семіотичних засобів. Аналіз впливу цих елементів на сприйняття споживачем та їх роль у формуванні ідентичності бренду вказує на значущість семіотики в контексті ефективного бренд-комунікаційного стратегування. Відзначу, що важливість мови бренду полягає в створенні системи знаків та символів, яка не лише ідентифікує продукт чи компанію, але і передає семантичне навантаження, спрямоване на формування конкретних асоціацій та емоцій у свідомості споживача. Дослідження також вказує на те, що бренд, розглянутий через призму семіотики, є відкритою та постійно еволюційною системою, яка варіюється в різних контекстах і може адаптуватися до змін у споживацькому оточенні.

Зазначу також, що використання семіотики у брендінгу сприяє не лише створенню ефективного засобу комунікації, а й підвищенню конкурентоспроможності брендів на ринку. У роботі підкреслено важливість ретельного вивчення реакції аудиторії на семіотичні елементи, що дозволяє адаптувати стратегії брендінгу до змінних умов та вимог споживачів.

Отже, здобуті у процесі роботи висновки свідчать про актуальність і перспективність застосування семіотики в сучасному брендінгу, визначаючи її ключовий внесок у формування ефективних стратегій бренд-комунікацій,

спрямованих на підвищення впізнаваності та успіху брендів у конкурентному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

- Cambridge Dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/brand-communication>
- Culache O. (2014). Brand building in a semiotic age: developing meaningful brands with creative multimodal tools. "Journal of inventios". 17, 88.1-10
- Das L. (2006). Lecture notes on language and communication. Guwahati: Department of Humanities and Social Sciences. Indian Institutes of Technology.
- Littlejohn, S. W., Foss, K. A. (eds.), (2009). Encyclopedia of Communication theory Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE Publications, Inc.
- Банникова, А. (2007). *Современный брендинг*. «Рекламист», 4, 23-28.
- Барт, Р. (1994). Избранные труды: Семиотика. Поэтика. Москва: Прогресс.
- Идентификация: для чего бренду визуальное «лицо» и как его сделать, чтоб сделать. URL: <https://sendpulse.com/ru/blog/brand-identity>[22.04.2022].
- Каратаєва М. В. (2012). *Особливості брендингу APPLE: лінгвістичні та візуальні аспекти*. В: Лінгвістика XXI століття: нові дослідження та перспективи. Київ. 149–161.
- Почепцов Г. (2001), Теория коммуникации. Москва.
- Семенюк, О. А., Паращук, В. Ю. (2010). Основы теории мовного спілкування. Дослідження. Київ.

Zastosowanie semiotyki jako nauki w branding

Artykuł analizuje zastosowanie semiotyki we współczesnym branding, badając, w jaki sposób nauka ta może wpływać na kształtowanie i postrzeganie marek. Artykuł analizuje kluczowe pojęcia semiotyki, takie jak znaki, symbole i ich interakcje w tworzeniu unikalnego języka marki. Rozważana jest rola i wpływ symboli, logo, sloganów i innych elementów semiotycznych na percepcję konsumentów oraz ich interakcja z tożsamością marki. Artykuł uzasadnia znaczenie analizy semiotycznej w tworzeniu skutecznych strategii komunikacji marki i podkreśla jej wpływ na konkurencyjność rynkową. Badanie uwzględni również dynamikę zmian w środowisku konsumenckim i wskazuje na potrzebę ciągłego dostosowywania strategii semiotycznych w celu osiągnięcia skuteczności w branding.

Słowa kluczowe: *semiotyka, branding, analiza semiotyczna, znaki i symbole, komunikacja marki, tożsamość marki, język marki, semantyka w branding.*

Applying semiotics as a science in branding

The research article examines the application of semiotics in modern branding, exploring how this science can influence the formation and perception of brands. The article analyses the key concepts of semiotics, such as signs, symbols and their interaction in creating a unique brand language. The role and influence of symbols,

logos, slogans and other semiotic elements on consumer perception and their interaction with brand identity are considered. The article substantiates the importance of semiotic analysis in creating effective brand communication strategies and highlights its impact on market competitiveness. The study also takes into account the dynamics of changes in the consumer environment and points to the need for constant adaptation of semiotic strategies to achieve efficiency in branding.

Keywords: *semiotics, branding, semiotic analysis, signs and symbols, brand communications, brand identity, brand language, semantics in branding.*

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ НАУКИ

Вступ

Оскільки людські пізнавальні здібності доволі обмежені, наше розуміння об'єктивного світу може бути досягнуто лише крок за кроком. У сучасному світі наука розвивається все більш стрімкими темпами. Це пов'язано з розвитком технологій, глобалізацією та збільшенням складності наукових проблем. Сучасна наука, розширюючи область досліджень, неминуче стикається з потребою вдосконалення методологічного апарату. У сучасних наукових дослідженнях велике значення приділяється міждисциплінарному аналізу. Потреба у такому підході обґрунтовується складністю інтерпретації сучасних проблем і явищ, які не завжди можна належним чином зрозуміти та пояснити, використовуючи підходи лише з однієї галузі.

Теоретичне знання функціонує як складна система внутрішньодисциплінарних і міждисциплінарних взаємодій, спрямованих на розв'язання актуальних проблем. Міждисциплінарність розглядається як використання методів, інструментів і отриманих результатів дослідження з інших взаємопов'язаних наук. Це охоплює використання теоретичних схем, моделей, категорій і понять інших наук для інтеграції, створення нових наукових парадигм, а також виникнення нових міждисциплінарних об'єктів і предметів досліджень [Кун 1977].

Усякий пізнавальний процес має двоспрямовану природу – від менш до більш змістовного, від менш до більш загального знання. Прагнення єдності знання при максимальній широті охоплення реальності зумовлене єдністю світу, на відображення якого це знання в науці спрямоване, а зростання змістовності – безперервним проникненням науки в глибинну сутність нашої дійсності, що визначає чимраз адекватнішу її модель [Поппер 1983].

Усяке міждисциплінарне дослідження полягає у виявленні нових відношень між поняттями вихідних дисциплін, у встановленні нової системи законів, що їх пов'язують, і синтезі прагматики розв'язання нових, дедалі складніших завдань. При цьому знання вихідних дисциплін можуть залишатися незмінними (найпростіший, лінійний, випадок міждисциплінарної взаємодії), включеними цілком (або вибірково) у нову ієрархічну структуру чи зазнавати модифікацій, розвиватися завдяки процесам обміну парадигмальними настановами, поняттями і методами різних наук (нелінійна міждисциплінарна взаємодія), що є відображенням сутності міждисциплінарної проблеми. Нелінійна міждисциплінарна взаємодія сукупно з проблемною орієнтацією – загальновизнана норма еволюції сучасної науки [Кургаев 2008].

Справжні наукові прориви та значні наукові рішення часто є результатом міждисциплінарного підходу. Складність і масштаб сучасних наукових і суспільних питань і проблем вимагають академічного ставлення, яке не обмежується однією дисципліною. Принцип “один предмет – один метод” відійшов у минуле. Натомість, міждисциплінарність стає головною

неминучою вимогою розвитку суспільства і науки, а інноваційність є його сутністю.

Ще в 1936 році німецький філософ Едмунд Гуссерль у праці «Криза європейських наук» висловив своє занепокоєння щодо триваючої диференціації та навіть дезінтеграції наукового світу, адже кожна наука розробляє власні поняття, словниковий запас, методи та спеціалізації. Його прогноз щодо триваючої диференціації справдився. Міждисциплінарний підхід пропонує складну відповідь на розходження наукових спеціалізацій; не тільки тому, що це розширює горизонти окремих дисциплін, але й тому, що це видається необхідним підходом, враховуючи складність багатьох проблем. Наприклад, таке явище як зміна клімату, вимагає одночасного й спільного метеорологічного, кліматологічного, біологічного та економічного підходів.

Міждисциплінарний підхід має ряд переваг. Він дозволяє:

- 1) Розширити уявлення про проблему. Розглядаючи проблему з різних точок зору, можна побачити її в новому світлі та виявити нові аспекти.
- 2) Знайти нові рішення. Інтеграція знань з різних дисциплін може призвести до розробки нових, інноваційних рішень.
- 3) Покращити ефективність наукових досліджень, а також скоротити час і ресурси, необхідні для вирішення проблеми.

Філософи науки, які вивчають міждисциплінарність, незалежно від того, чи використовують вони сам термін, часто зосереджуються на взаємозв'язках, що виникають між близькими дисциплінами чи галузями. Наприклад, з 1970-х років науки про життя були основним джерелом відомостей. Було проведено численні тематичні дослідження, які показують, як наші знання можуть зростати і як можна робити відкриття, коли такі галузі, як

біохімія і клітинна біологія, взаємодіють між собою. Однак міждисциплінарна співпраця може охоплювати і менш близькі дисципліни [Thoren, Persson 2013].

Практично міждисциплінарний підхід може втілюватися двома підходами.

— У першому міждисциплінарність, образно кажучи, «заводить дружбу» між різними дисциплінами, об'єднуючи їх. При цьому не порушує їх самостійності та самобутності. У цьому випадку науковий плюралізм зберігається, може навіть зростати, а міждисциплінарність пов'язує та об'єднує певні науки на методологічному та інструментальному рівнях.

— У другому підході міждисциплінарність є реальним засобом об'єднання наук або дисциплін. Завдяки цьому з'являються інтегровані продукти, проєктів, міждисциплінарні об'єкти дослідження, подальше осягнення яких є принципово важливим і для науки, і для освіти.

Практичне застосування міждисциплінарності за першим підходом

Для кращого розуміння доречним буде навести реальні приклади.

Математика та філософія - це дві дисципліни, які пов'язані між собою. Математика часто використовується для формалізації філософських ідей, а філософія може використовуватися для аналізу математичних концепцій. Геометрія - це галузь математики, яка вивчає властивості простору. Філософія також використовує геометрію для аналізу простору, руху та часу. Вони також використовують геометрію для аналізу таких філософських проблем, як природа реальності та взаємозв'язок

між розумом і тілом. Філософи з давніх часів намагалися зрозуміти, що таке число. Деякі філософи вважали, що числа є реальними об'єктами, які існують незалежно від людського розуму. Інші філософи вважали, що числа є лише конструкціями людського розуму. Філософія може використовуватися для аналізу різних підходів до концепції числа. До прикладу, філософи можуть задавати такі питання: Чи є числа реальними об'єктами? Якщо так, то які їхні властивості? Якщо ні, то як ми можемо пояснити, чому вони настільки корисні в нашому розумінні світу? Як ми знаємо, що математичні теореми є істинними? Як ми виводимо нові математичні теорії? Математика та філософія продовжують взаємодіяти один з одним у сучасному світі. Цей взаємозв'язок є важливим для подальшого розвитку обох дисциплін.

Мистецтво та наука – це дві дисципліни, які здебільшого вважаються протилежними. Мистецтво часто асоціюється з творчістю, емоціями та суб'єктивним досвідом, тоді як наука асоціюється з логікою, фактами та об'єктивним світом.

Однак, мистецтво може використовуватися для популяризації науки. Наприклад, наукові музеї та центри часто використовують мистецтво. Так, як це робить Національний музей авіації та космонавтики в Сполучених Штатах Америки. Він має експозицію, що включає в себе роботи художників, таких як Чарльз Кінгстон, Томас Дормунд, Альберт Лоу, які використовували наукові ідеї та техніки для створення своїх робіт. Митці часто зображують авіаційні машини, космічні кораблі та супутники в реалістичному стилі або абстрактному стилі. Цей приклад показує, як мистецтво може бути

використано для того, щоб зробити науку більш зрозумілою та цікавою для людей, що не пов'язані з наукою.

А наука, в свою чергу, може використовуватися для створення мистецтва. Наприклад, фотографі часто використовують мікроскопи для того, щоб сфотографувати об'єкти, які неможливо побачити неозброєним оком. Енді Паркер використовував мікроскоп для того, щоб сфотографувати кристали солі. Його світлинні показують кристали в їхній справжній красі, а також дозволяють досліджувати їхню структуру. Цей приклад показує, як наука може бути використана для створення нових та інноваційних форм мистецтва. Загалом, мистецтво та наука можуть взаємодіяти один з одним різними способами. Ця взаємодія може виявитися корисною для обох дисциплін.

Практичне застосування міждисциплінарності за другим підходом

Варто навести реальні приклади впровадження такого формату для кращого розуміння ефективності методу.

У медицині міждисциплінарні дослідження дозволяють розробляти нові методи лікування захворювань, які враховують всі аспекти проблеми, включаючи біологічні, соціальні та психологічні. Наприклад, міждисциплінарні дослідження в галузі неврології дозволяють розробляти нові методи лікування нейродегенеративних захворювань, таких як хвороба Альцгеймера та Паркінсона. Вони використовують знання з таких наук, як біологія, хімія, фізика та інформатика.

Human Genome Project був міжнародним проєктом, спрямованим на визначення послідовності ДНК людини. Він був

запущений у 1990 році і завершився у 2003 році. У проєкті HGP взяли участь тисячі науковців з усього світу. Генетики відповідали за розробку методів, які використовувалися для визначення послідовності ДНК. Біологи надавали знання про структуру та функцію ДНК. Інженери розробляли нові технології та інструменти, які використовувалися в проєкті. Математики та комп'ютерні вчені використовували свої навички для обробки та аналізу величезного обсягу даних, які були зібрані в проєкті. «Human Genome Project» був успішним і завершився визначенням послідовності ДНК людини.

Активно відбувається реалізація проєктів з реконструкції екосистем, де біологи співпрацюють з інженерами для створення ефективних систем очищення води, відновлення різноманіття рослин та тварин, і розробки стійких до зміни клімату екосистем. Проєкт «Річка Колумбія» у штаті Вашингтон, США, спрямований на відновлення екосистеми річки Колумбія. Проєкт включає в себе видалення перешкод на річці, відновлення водно-болотних угідь і створення нових місць проживання для лосося. Біологи працюють з інженерами, щоб розробити проєкти, які будуть сприяти міграції лосося та водночас будуть захищати інші види дикої природи. Співпраця між біологами та інженерами є важливою для успішного відновлення екосистем. Разом ці дві дисципліни можуть розробити ефективні та життєздатні рішення для вирішення екологічних проблем

Проводяться дослідження в галузі штучного інтелекту та робототехніки, де комп'ютерні науковці співпрацюють з нейробіологами для розробки алгоритмів, які моделюють нейронні мережі мозку. Проєкт DeepMind належить британській компанії, яка займається розробкою штучного інтелекту. У 2016

році компанія розробила програму AlphaGo, яка змогла перемогти чемпіона світу з го. При розробці AlphaGo компанія DeepMind співпрацювала з нейробіологами з Університету Кембриджа. Нейробіологи надали знання про те, як працює людський мозок під час гри в го. Ці знання були використані для розробки алгоритмів, які дозволяють AlphaGo приймати рішення, подібні до рішень людини. AlphaGo є прикладом того, як співпраця між комп'ютерними науковцями та нейробіологами може призвести до створення штучного інтелекту, який може виконувати завдання, які раніше вважалися неможливими для машин.

Співпраця космонавтики з біологією теж має неабияке значення для науки. До прикладу, американські науковці вперше виростили рослини у ґрунті з Місяця у січні 2023 року. Учені Інституту харчових і сільськогосподарських наук Університету Флориди висадили насіння резуховидки Таля, поширеної на Землі рослини, в місячний ґрунт, зібраний астронавтами під час місій «Аполлон» у 1969-1972 роках. Це дослідження є важливим кроком у вивченні можливості вирощування рослин на Місяці або під час космічних місій. Воно показує, що рослини можуть рости в місячному ґрунті, але для забезпечення їхнього здорового росту та розвитку знадобляться додаткові дослідження.

Також вивчається формування елементів у всесвіті, де астрофізики та хіміки співпрацюють для дослідження процесів великомасштабного синтезу хімічних елементів в зірках. Крім того, досліджується вплив соціальних мереж на поведінку та думки людей, де соціологи та інформаційні технології спільно аналізують великі обсяги даних для розуміння соціальних динамік.

Існує ще багато прикладів, але і наведені вище вказують на те, як міждисциплінарний підхід може призводити до новаторських досліджень та розв'язань проблем, які не можуть бути вирішені за допомогою традиційного підходу у межах однієї галузі науки. В Україні міждисциплінарний підхід також набуває все більшого поширення. Впроваджуються міждисциплінарні програми підготовки наукових кадрів, створюються міждисциплінарні наукові центри та лабораторії.

Висновки

У світі, що швидко розвивається, важливість міждисциплінарного підходу виявляється як один з ключових чинників успішного розвитку сучасної науки. Тож доцільно розглядати різноманітні аспекти міждисциплінарності, що дозволяє визначити її великий вплив на різні галузі знань. Здобутки в медицині, екології, інформаційних технологіях, технічних науках та інших галузях свідчать про те, що міждисциплінарний підхід створює потужний каталізатор для виникнення нових наукових напрямів і технологічних інновацій. Співпраця вчених з різних галузей стає необхідною умовою для розв'язання складних проблем та вдосконалення наукових підходів. Міждисциплінарний підхід надає науковому співтовариству можливість ефективно використовувати різноманітні перспективи та знання для створення інновацій та вирішення викликів сучасності. Досвідчені дослідники і талановиті молоді вчені і надалі мають взаємодіяти та об'єднувати свої знання для розв'язання проблем, що вимагають комплексного підходу. Міждисциплінарний підхід не лише розширює горизонти науки, але й збагачує культуру дослідження, сприяючи творчому обміну ідеями та інноваціями.

Спільна праця та об'єднання зусиль учених з різних галузей забезпечують науковий прогрес та сприяють створенню високотехнологічного та стійкого суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

- Thorén, H., Persson, J. (2013). *The Philosophy of Interdisciplinarity: Sustainability Science and Problem-Feeding*. „Journal for General Philosophy of Science”, 44. 337–355.
- Кун, Т. (1977). Структура научных революций. Москва.
- Кургаев, А.Ф. (2008). Проблемная ориентация архитектуры компьютерных систем. Київ.
- Поппер, К. (1983). Логика и рост научного знания. Избранные работы. Москва.

Podejście interdyscyplinarne jako warunek wstępny rozwoju nowoczesnej nauki

Artykuł analizuje znaczenie i wpływ podejścia interdyscyplinarnego na współczesny postęp naukowy. Autor analizuje główne zasady interdyscyplinarności, podkreślając jej wpływ na różne dziedziny wiedzy. Artykuł podkreśla przykłady udanego zastosowania podejścia interdyscyplinarnego w medycynie, ekologii, naukach technicznych i innych dziedzinach. Badania mają na celu ukazanie możliwości interdyscyplinarności w tworzeniu nowych kierunków naukowych i rozwiązywaniu bieżących problemów.

Słowa kluczowe: *interdyscyplinarność, nauka, innowacyjność*

Interdisciplinary Approach as a Prerequisite for the Development of Modern Science

The article examines the importance and impact of an interdisciplinary approach on modern scientific progress. The author examines the main principles of interdisciplinarity, highlighting its impact on various fields of knowledge. The article highlights examples of successful application of the interdisciplinary approach in medicine, ecology, technical sciences and other fields. The research is aimed at revealing the possibilities of interdisciplinarity for creating new scientific directions and solving current problems.

Key words: *interdisciplinary, science, innovativeness*

**СУДОВА РЕФОРМА 1864 РОКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ
СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНСЬКИХ
ГУБЕРНІЯХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ХІХ-ХХ ст.
В ОЦІНКАХ СУЧАСНИКІВ**

Аналіз історичного досвіду здійснення судової реформи в Росії 1864 р., яка проходила в нових історичних умовах і вимагала для її якісного проведення нових правових положень, зараз має значний науковий інтерес. Цей досвід стає важливим тому, що перед Україною на сьогоденному етапі є схожі завдання, зокрема гуманізація правової системи під час зміцнення порядку та законності. Тому доцільно визначити та розглянути позитивні тенденції в такому досвіді та з огляду на порушені проблеми.

Статус дослідження. Питання підготовки, проведення та зміст судової реформи 1864 р. розглядали вчені та юристи-практики другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Вони зробили значний внесок у дослідження конкретних проблем. Проте ґрунтового аналізу позитивних і негативних моментів судової реформи в їхніх роботах немає. Сучасна історіографія також не містить комплексного дослідження з історіографії зазначеної проблеми. Спеціальних праць із цих проблем не підготували вчені-юристи.

Метою статті є з'ясування питання, як сучасники оцінювали судову реформу 1864 р., та функціонування системи правосуддя в українських губерніях Російської імперії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст..

У листопаді 1864 р. розпочалася судова реформа на основі Судових статутів, які затвердив Олександр II (1855–1881) [Российское законодательство...]. Завданнями цієї реформи було запровадження судових установ різного рівня, інституту присяжних засідателів, внесення гласності до процесу судочинства, а також зменшення до мінімуму будь-яких втручань адміністрації у розгляд судових справ [Липитчук 2014].

Відповідно до положень судової реформи створювалися нові судові установи; найнижча інституція – мирові суди, апеляційною інстанцією щодо яких були з'їзди мирових суддів. Друга судова установа – окружний суд (у межах кількох повітів, що входили до складу цього судового округу). Окружний суд являвся колегіальним. Третя установа – судова палата, яка поширювала свою юрисдикцію на кілька губерній та охоплювала кілька судових округів.

Судова реформа допомогла зміцненню незалежності судів від виконавчої влади та захисту населення від бюрократії. Хоча Судові статuti не створили справжнього суду, він залишався лише його «шаростком» [там же].

Політичний аспект реформи виявився в проголошенні суворих принципів законності, протидії тенденціям до свавілля, у русі до всеосяжних гарантій прав особи. Суспільство перемогло, побачивши вперше втіленими деякі конституційні принципи і сподіваючись, що вони стануть надійними гарантіями кращого майбутнього.

Судова реформа та реформована нею судова система мала значний вплив на здійснення правосуддя у Російській імперії. Відтак у суспільстві відразу після запровадження Судових статутів лунали відгуки сучасників, які по-різному оцінювали зміст і

результати. Учені-юристи та історики, правники-практики, представники суспільства відзначали позитивні та негативні наслідки реформування судової системи, пропонували вносити зміни для її вдосконалення.

Спектр думок, які висловлювалися, був широким, тож пропонуємо здійснити класифікації опублікованих наукових праць і джерел, з огляду на суспільно-політичні течії, які існували в другій половині XIX – на початку XX ст. Усі публікації можна розподілити на такі загальні групи: консервативні, ліберальні та соціалістичні.

Консерватизм походить від лат. *conservo*, що означає зберігати, охороняти та обстоює традиційні устої соціального та політичного життя з позицій послідовного антилібералізму. Прихильники цієї течії виправдовують існування наперед визначеної Богом соціальної нерівності, ієрархічності суспільства та суворого підпорядкування осіб, груп, станів всередині суспільства. Відтак вони заперечують принцип рівності [Минаков А. Ю., 2005]. Консерватори критично оцінювали судову реформу та вимагали її суттєвого обмеження.

Консервативний напрям в імперії Романових консолідувався під впливом Польського повстання 1863 – 1864 рр. та у зв'язку з розгортанням революційного народницького руху у 1860 – 1870-х рр. Його представниками, зокрема, були М. Катков та В. Фукс.

Михайло Катков – російський консервативний публіцист і літературний критик. Він закінчив Московський державний університет і захоплювався філософією. Працював у різних газетах Москви, редактором журналу «Русский вестник», основоположником російської політичної журналістики, таємним радником [Катков].

Слід зазначити, що М. Катков та його соратники не завжди являлися противниками судової реформи. Зокрема, наприкінці 60-х і на початку 70-х рр. XIX ст. у його статтях прославлявся новий судовий кодекс. Автор був проти будь-якого спотворення судової реформи. У 1866 р., коли відкривалися нові суди в Петербурзі та Москві, М. Катков писав: «Зі зміцненням нової судової системи в Росії можна жити, як у цивілізованій країні» [Щербина 1974].

Але на початку 70-х рр. XX ст. катковська преса стала заклятим ворогом судової реформи. Найбільш повним його виступом проти судових законів була його стаття 1887 р. в «Московських відомостях», у якій він засуджував судову систему, створену реформами. Зокрема, у ній зазначалося, що в 1864 р., в «сумний вік поспішних реформ, частина революційної отрути прослизнула до наших рук у вигляді доктрин про «незмінних суддів», «про суд громадської совісті», про «обраний початок Мирового Суду» [там же].

За словами Каткова, судова система була створена на основі ідей Французької революції, «світове правосуддя» перебувало в руках земства і міської управи, відомих різними інтригами і скандалами, а суди присяжних – у земстві і в руках міськради [там же].

Віктор Фукс – російський юрист, політик, цензор, колишній таємний радник. У 1852 р., закінчивши курс Московського університету з підготовчим ступенем, він вступив до канцелярії Костромського і згодом служив у Московському губернаторстві, де здійснив кілька таємних місій, щоб дослідити в основному старий поморський розкол. Окрім кількох статей про цензуру та

проблеми друку, він підготував велику книгу «Суди та поліція»[Фукс].

В. Фукс був рішучим противником прогресивних принципів гласності, виборності і незмінності суддів, проголошених «Судовим регламентом» 20 листопада 1864 р., і вважав, що ці принципи спотворюють закономірності історичного розвитку Росії. Він заявляв: «Мировий суд є штучним, можливо, найбільш оригінальним і водночас найменш стійким витвором судової реформи 1864 р.» [Щербина 1974].

В. Фукс вказував, що дореформений суд «розвивався історично і послідовно, слідуючи потребам різних епох, у тому сенсі, що він не є випадковим вираженням вищої сваволі, а свідомим прогресивним продуктом життя народу». Він вимагав, щоб, створені судовою реформою 1864 р. демократичні інститути, були ліквідовані. Зокрема, стверджував, що мирові судді повинні мати «двічі більший майновий ценз, за той, який зараз встановлений», щоб їх не обирали, а призначав уряд. Для того, щоб наглядати за порядком, мирові судді повинні підкорятися вищим дисциплінарним заходам [там же].

У книзі В. Фукса, по суті, викладені всі основні вимоги, які реакційні сили сподівалися задовольнити судовими постановами від 20 листопада 1864 р. [там же].

Інакше оцінювали судову реформу та систему представники другого напрямку – лібералізму. Лібералізм – філософсько-політична й економічна теорія та ідеологія, заснована на передумові, згідно з якою свобода особистості є правовою основою соціальних та економічних систем. Виник як ідеологія буржуазії XVII ст., остаточно сформувався в ідеологічну доктрину в середині 19 ст [Гай-Нижник 2014].

Один із представників цієї течії Михайло Чубинський народився 7 (19) листопада 1871 р. поблизу Борисполя Полтавської губернії. В імперську добу він відомий як правознавець та державний діяч, доктор кримінального права. На початку XX ст. працював доцентом кафедри кримінального права Демидівського юридичного ліцею (Ярославль), екстраординарним професором юридичного факультету Харківського університету. У роки гетьманування П. Скоропадського, з 8 травня по 24 серпня 1918 р., був Міністром судових справ, а з 15 липня – Міністром юстиції й у той же час – заступником голови Ради Міністрів. Чубинський брав участь у підготовці законопроекту про створення УАН (Української Академії наук) [*Біографія першого міністра...*].

Він зазначав, що політичний аспект судової реформи виявився в проголошенні суворих принципів законності, протидії тенденціям до свавілля, у всеосяжних гарантіях прав особи [Чубинський 2001].

М. Чубинський називав слабкі місця судової реформи: недостатній захист судової незалежності, обмежена юрисдикція судів присяжних, привілейовані процедури для посадових осіб суду та збереження адміністративних стягнень за поведінку політиків [там же].

Професор-правник наголошував, що однією з причин темного майбутнього судових статутів є компроміси в їхньому тексті, які підривають його фундаментальні принципи. Хоча деякі гарантії надаються, згідно з неупередженим спостереженням «Патріотичних записок», ці гарантії стосуються лише тих випадків, які не входять до прерогативи уряду [там же].

Загалом, на думку М. Чубинського, усі здобутки судової реформи є недостатньо стабільними, що й зрозуміло. Будь-які вдосконалення можуть демонструвати стабільність і витримувати боротьбу за існування лише спираючись на певні непорушні гарантії. Судова реформа була запроваджена без таких гарантії, і водночас ця реформа, разом із реформами селянською, земською та іншими, зачіпала коло інтересів привілейованих верств суспільства. Усе, що є при владі, все, що використовується для нехтування правами людей та законами, для свавілля, не може не відчувати, що воно значно скоротилося, і може зменшитися ще більше [там же].

Найбільшою постаттю ліберальної філософської думки другої половини ХІХ ст. був Б. Чичерін, автор п'ятитомної «Історії політичних досліджень», автор багатьох фундаментальних праць у галузі науки і політології – «Про народне представництво», «Національна навчальна програма», «Філософське право». Чичерін, палкий захисник «великих і прекрасних реформ» на початку правління Олександра ІІ і прихильник майбутньої конституційної монархії, опинився в скрутній ситуації після короткої роботи професором Московського університету, багато років провів у сімейному мастку [Нерсесянц 2003].

Свої погляди на судову реформу Б. Чичерін висловив у книзі «Про народне представництво», де зазначав: «Історичний досвід Росії як ніколи демонструє очевидні і вичерпні факти нашої історії... диктатура може привести людей до гігантських кроків на шляху до громадянства, освіти» [Чичерин 1899].

Автор неодноразово розглядав судову реформу як реалізацію ідеалів у сфері правосуддя. Він вважав, що сучасним судам

належить незаперечна роль порівняно з дореформеними [там же].

Анатолій Коні – російський адвокат, прокурор, суддя, політичний і громадський діяч, сенатор, член Держради. Чи то в період романтичного захоплення судовими постановами, чи то в період скептицизму щодо судових постанов, А. Коні присвятив усі свої сили судовій реформі і неухильно служив судовим постановам [*Биография А. Ф. Кони*]. Він був представником ліберальної течії, активно виступав за проведення судової реформи, боровся з несправедливими судовими рішеннями, допомагав засудженим. Яскраво виражено це у справі Віри Засулич, у якій Коні був головою і виступав за звільнення Засулич [*Почему присяжные ...*].

А. Коні направляв присяжних, фактично підказавши їм винести вердикт невинуватості. Він уявляв собі всі хиби, які можуть поєднуватися з виправданням Засулич, проте залишався відданим своїм принципам і виразив їх у питаннях, на які повинні були відповісти присяжні [там же].

Коні підсумував: «Інструкції, які я вам зараз даю, – це не що інше, як пропозиції, які допоможуть у аналізі справи. Вони вам не обов'язково потрібні. Ви можете про них забути й ви можете розглянути їх. Ви матимете в цій справі вирішальне слово. Ви говорите це на основі власних переконань, на основі всього, що ви бачили і чули, і вам не потрібно соромитися нічого, окрім вашої совісті. Якщо ви, визнавши підсудну винною у першому або в усіх пунктах, ви також можете виявити, що вона заслуговує на лібералізм залежно від обставин справи. Ці обставини завжди важливі, оскільки ви судите не об'єкт, а людину, чие сьогодення завжди формується, прямо чи опосередковано, під впливом

попереднього досвіду. Коли обговорюються причини помилювання, тоді згадується життя Засулич» [там же].

Коли оприлюднили анкету, старшина лише сказав «не винен», а зал пролунав бурхливими оплесками. А. Коні оголосив В. Засулич, що вона виправдана і негайно підписали наказ про її звільнення [там же].

В анотації до своєї книги «Батьки та діти судової реформи» А Коні писав, що реформи Олександра II не могли не торкнутися так званого суду несправедливості і беззаконня. Метою судової реформи є боротьба з найгіршим видом свавілля, у тому числі й судовим, замаскованим під формальне правосуддя. Це призвело до пожвавлення інтелектуального зацікавлення та наукових праць у суспільстві. Наука не має нічого спільного зі старою судовою практикою. Через відчуженість або фаворитизацію науки її вплив на законодавство та судову практику є мінімальним. І саме законодавство значною мірою засвідчує твердження Віндпайда про те, що юриспруденція є лише служницею законності. Тільки після оприлюднення судових постанов, судова практика і наука пішли поряд, гармонійно взаємодіючи [Кони 1864].

Мета книги – суттєво відродити ідеї доби судової реформи та її провісників. Автор не боїться критики, що він ніби зосереджується лише на світлій стороні характерів, яких описує, не наводячи тіней, бо така критика за своєю суттю несправедлива і водночас суперечить істинній справедливості людини. Тому цей збірник, присвячений судовим діячам, містить розповіді про їхню діяльність у науці, літературі та мистецтві, що дозволяє глибше зрозуміти судову систему 1864 р. [там же].

Представники третьої течії, соціалістичної, також оцінювали зміст, значення та наслідки судової реформи. Соціалізм – альтернативна модель національного економічного розвитку капіталізму, за якої виробництво та розподіл ресурсів безпосередньо контролює суспільство або ж уряд. Інакше кажучи, соціалізм – це можливість для всіх працювати і робити внесок у спільну справу, а потім розподіляти отримані блага між усіма громадянами. Суть соціалізму полягає в припущенні, що всі люди за своєю природою схильні працювати разом, за що вони отримують свою частку загального блага [*Соціалізм...*]. Соціалізм має декілька теорій, серед яких у Російській імперії поширилися марксизм та народництво.

Марксизм – це набір доктрин, які випливають із творів німецького філософа та журналіста К Маркса та його партнера Ф. Енгельса, що зробив уточнення та доповнення в низку його теоретичних досягнень [*Марксизм...*].

Основна марксистська теза полягає в тому, що капіталізм є структурно недосконалою економічною системою. Тому вона має бути замінена іншою системою, таким чином скасувавши систему буржуазної власності та вільного ринку товарів і послуг.

Представником марксистської (соціал-демократичної теорії) був Володимир Ленін (В Ульянов). Це – найбільший радянський державний діяч Росії, публіцист, один із основоположників марксизму-ленінізму, організатор і керівник Жовтневої революції 1917 р. один із засновників комуністичної партії, фундатор соціалізму [*Ленін біографія...*].

Біографічна хронологія В. Леніна досить вичерпно розповідає про те, як він отримав свідоцтво про юридичну освіту. Іспит викликав труднощі в екстернів, особливо «невдах». За всіма

екзаменами В. Леніна отримав найвищу на той час оцінку – «дуже задовільно». У листопаді 1891 р. екзаменаційна комісія Петербурзького університету видала свідоцтво про право на отримання диплома першого ступеня [Поляков 2015].

Його підзахисні дійсно були представниками нижчих класів і несли юридичну відповідальність за вчинення конкретних злочинів. З точки зору наукової об'єктивності сумнівною і політично заангажованою видається версія представників радикального напрямку: В. Леніна був маленьким, нікчемним, легковажним, а всі судові справи нібито «програв». По-перше, у справі адвоката В. Леніна справді був новачком і не міг грати роль «гучного» судового речника. По-друге, той факт, що справа розглядається не в мировому суді, а в окружному, за участю присяжних, одразу знімає питання про те, чи є справа «дрібною» чи «несерйозною» [там же].

Йому ще не було 22, коли він отримав диплом і працював над своєю першою справою як помічник присяжного повіреного. Звичайно, він не мав ані досвіду, ані широкої видимості у професійних громадських колах. На той час його соціал-демократичні погляди ще тільки формувались. То чи міг він використовувати стіл свого адвоката для політичної пропаганди? Звичайно, ні. Тобто адвокатський стіл використовувався за призначенням і його власник неухильно дотримувався вимог встановлених професійних обов'язків [там же].

Протягом ХХ ст. визначальним було вчення В. Леніна, в якому обговорювалися результати проведеної в 1864 р. судової реформи. У нарисі «Бий, але не на смерть» аналізується експлуататорська сутність буржуазної держави і всіх її інститутів, включаючи суд, Ленін вважав, що головне завдання судової

реформи – охорона правопорядку – не виконано, а суд перетворився на орган, що нещадно придушує експлуатацію багатих і можновладців країни [Ленін 1967].

Розглядаючи кадрові питання, В. Ленін звернув увагу на те, що високі посади в судовій системі в основному посідають представники панівного класу, які загалом негативно ставляться до людей праці. Як приклад, можна навести уривок із четвертого тому його повного зібрання творів: «Судді-чиновники взагалі вважають робітників «п'яницями, нахабними і невігласами», тому що ці судді походять із майнового класу, з багатих і майже завжди асоціювалися з буржуазним суспільством» [там же].

Слід пам'ятати, що В. Ленін вважав, що реформовані суди були абсолютно формальними і безжальними до трудящих: чиновники-судді ідеалізували справи на папері, щоб отримати вищу зарплату, що згодом призвело б до великої кількості канцелярської роботи та подання до суду [там же].

У своїх працях В. Ленін заперечував поняття рівності в залі суду, і як доказ порівнював становище буржуазії, яка через своє фінансове становище мала доступ до послуг вузькоспеціалізованих адвокатів, які за ціною є неприйнятними для простих робітників. У результаті буржуазні юристи роблять усе можливе, щоб довести невинуватість своїх клієнтів, виносячи жорстокі вирoki у справах робітників. В. Ленін також надавав великого значення питанням прийняття і скасування законів одним і тим же панівним класом [там же].

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що представники трьох ідейних напрямів оцінювали реформу по-різному: консерватори критикували за надмірний демократизм; соціалісти оцінювали з класових позицій і критикували, навпаки, за недостатній

демократизм; ліберали ж вважали, що слід вдосконалювати правову систему, забезпечивши невторчання в діяльність судів адміністративної влади.

Критиці авторів підлягало нерівномірне проведення реформи на території імперії та інші аспекти. Проте були й позитивні моменти в оцінках дослідників: нововведення реформи 1864 р. (запровадження принципів гласності, змагальності сторін та презумпції невинуватості), діяльність суду присяжних у системі кримінального судочинства тощо.

ЛІТЕРАТУРА

- Гай-Нижник, П. П. (2014). *Лібералізм як філософська, політична та економічна теорія: нарис історії становлення та розвитку*. «Гілея: науковий вісник»..88. 5-14
- Кони, А. Ф. (1864). *Отцы и дети судебной реформы*. Москва: Издание т-ва И. Д. Сытина.
- Ленін, В. І. (1967). *Бий, але не до смерті*. В: Повне зібрання творів. Т. 4. Видавництво Політичної літератури. Москва. 74-78.
- Минаков, А. Ю., Репников А. В., Чернавский М. Ю. (2005). *Консерватизм*. В: *Общественная мысль России XVIII – начала XX века: Энциклопедия*. Москва: РОССПЭН. 67-77.
- Российское законодательство X–XX веков: в 9 т. Москва: Юридическая литература, 1984–1994. Т. 8: Судебная реформа, под ред. Б. В. Виленского. 1991.
- Чичерин, Б. Н. (1899). *О народном представительстве*. Москва: Тип. т-ва И. Д. Сытина.
- Чубинский, М. П. (2001). *Судебная реформа*. В: *История России в XIX веке. Эпоха реформ*. Москва: Центрполиграф. 234-271.
- Щербина, П. Ф. (1974). *Судебная реформа 1864 года на Правобережной Украине: монография*. Львов: Вища школа.
- Биография А. Ф. Кони. URL: <https://www.fondkoni.ru/biografiya-koni/> (28.08.2023)
- Катков, М. Н. URL: https://biblioclub.ru/index.php?page=author_red&id=9886 (дата звернення 27.08.2023)
- Нерсисянц, В. С. (2003). *История политических и правовых учений: Учебник для вузов*. Москва. НОРМА–ИНФРА. 613-625. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-483.html> (25.08.2023).

- Почему присяжные оправдали террористку Веру Засулич.* URL: <https://barristers.org.ua/news/pochemu-prysyazhnye-opravdaly-terrorystku-veru-zasulych/> (09.10.2023)
- Фукс В. Я. В: Большая библиографическая энциклопедия. URL: https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_biography/30422/%D0%A4%D1%83%D0%BA%D1%81 (дата звернення 27.08.2023).
- Біографія першого міністра юстиції Чубинського М. П.* URL: https://minjust.gov.ua/m/str_45454 (дата звернення 28.08.2023)
- Ленін біографія скорочено.* Dovidka biz.ua. URL: <https://dovidka.biz.ua/lenin-biografiya-skorocheno/> (25.08.2023).
- Липишчук, О. В., Лешкович, Н. О. 2014. *Суд і судочинство в Росії після судової реформи 1864 р.* «Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ». 1. 44-54. URL: <file:///C:/Users/Family/Downloads/14lovtrr.pdf> (дата звернення 24.05.2023)
- Марксизм – що це таке, визначення та значення.* URL: <https://uk.economy-pedia.com/11039407-marxism> (25.08.2023).
- Поляков С. І. 2015. *Діяльність В. І. Ульянова в Самарському окружному суді як предмет історико-юридичного дослідження.* «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції». 5. 43-53. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2015/8.pdf?fbclid=IwAR1gkfhgDRBz5Wu0D1PiooIM1UwpXKliAT0csOEd2sgJC0SOBifT8Il3QIY (24.10.2023)
- Соціалізм – що це таке, суть, ідея та хто такі соціалісти.* URL: <https://termin.in.ua/sotsializm/> (25.08.2023).

Reforma sądownictwa 1864 r. i funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości w prowincjach ukraińskich Cesarstwa Rosyjskiego w XIX-XX wieku. w szacunkach współczesnych

W artykule zbadano znaczenie reformy sądownictwa z 1864 r. i funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości na prowincjach ukraińskich Cesarstwa Rosyjskiego w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku. w ocenie współczesnych – badaczy i osób publicznych.

Słowa kluczowe: *reforma sądownictwa, system sądownictwa, Imperium Rosyjskie, badania naukowców.*

The judicial reform of 1864 and the functioning of the justice system in the Ukrainian provinces of the Russian Empire in the XIX-XX centuries. in the estimations of contemporaries

The article examines the significance of the judicial reform of 1864 and the functioning of the justice system in the Ukrainian provinces of the Russian Empire in the second half of the 19th and early 20th centuries. according to the assessment of contemporaries – researchers and public figures.

Key words: *judicial reform, judicial system, Russian Empire, research by scientists.*

ТЕХНОЛОГІЯ CLIL В СУЧАСНІЙ МЕТОДИЧНІЙ НАУЦІ

В умовах гуманізації освіти, коли особистість людини знаходиться в центрі всієї освітньої та виховної діяльності, пошук ефективних способів і прийомів навчання, в тому числі і навчання іноземної мови, привертає пильну увагу багатьох вчених, методистів і вчителів.

Одним із таких ефективних прийомів навчання є нетрадиційні методи навчання на заняттях іноземної мови. Про актуальність обраної теми свідчить те, що на сучасному етапі розвитку українська освіта наповнюється інноваційною складовою. Згідно вимог у навчанні нового покоління переважає особистісно-орієнтований підхід. Сучасні освітні установи все більше застосовують нестандартні, нетрадиційні форми і методи навчання. Ідея інтегрованого навчання також займає свою нішу в новій школі.

Досягнення виконання поставлених завдань стає складним так як вимагає від учителя не тільки роботи з мовним матеріалом, але і глибокого знання і розуміння психології та методики викладання. Проблемою є те, що застосування традиційних методів вивчення іноземної мови в академічних цілях є недостатнім в умовах глобалізації науки і міжнародного обміну інформацією. Технологія CLIL (Content and Language Integrated Learning: предметно-мовне інтегроване навчання) є одним із видів білінгвального навчання і вже успішно застосовується у 20 європейських країнах. Завдяки впровадженню методики CLIL

відбувається розвиток лінгвістичних і комунікативних компетенцій з урахуванням сучасного формату, необхідного для успішного особистісного, загальнокультурного і професійного розвитку особистості.

CLIL на заняттях дає можливість взаємодії іноземною мовою, і при цьому не вимагає додаткового часу в навчальному плані. Таким чином, існує об'єктивна необхідність використання в українських закладах освіти зарубіжного досвіду навчання предметного знання іноземною мовою спираючись на інтегрований предметно-мовний підхід.

Дослідження теорії інтегрованого предметно-мовного підходу в європейській науці почалася в 1990-2000-і рр. Д. Марш вважається її основоположником [Marsh 2016], а відомий методист Д. Койл запропонувала методологію чотири «С» [Coyle 2008]. Практика впровадження даного підходу набула поширення в освітніх установах країн Прибалтики, Фінляндії, Нідерландів, Іспанії, Великобританії і Канади.

Проблему предметно-мовного інтегрованого навчання досліджували такі науковці як С. Бобиль, Ю. Руднік [Руднік 2013], Ю. Соболев та ін. Серед зарубіжних дослідників даного підходу варто виділити таких науковців як М. Аллен, А. Бонне, Д. Греддол, Л. Коллінз, Д. Марш [Marsh 2016], І. Тінг та ін. Проте в сучасній українській методичній науці дослідження методики організації викладання CLIL дисциплін як одного з досить ефективних нетрадиційних методів навчання є недостатнім, що зумовило вибір теми даного дослідження.

Метою даної роботи є дослідження особливостей технології CLIL в сучасній методичній науці.

Термін Content and Language Integrated Learning (CLIL) був

вперше використаний Д. Марш в 1994 році [Marsh 2016]. Згідно автора, про поняття «Інтегрованого предметно-мовного навчання» (CLIL) можна говорити в тих випадках, коли мова йде про дисципліни або певні теми в рамках даних дисциплін, вивчення яких проводиться іноземною мовою і при цьому переслідує дві мети: вивчення змісту даної навчальної дисципліни і одночасне вивчення іноземної мови [Круківська, Круківський 2002].

Слід зазначити, що дане поняття має широкую інтерпретацію і тільки в європейській науково-методичній літературі використовується більш 40 визначень Content and Language Integrated Learning (CLIL). Наприклад, визначення, прийняте Європейською комісією розглядає CLIL як концепцію, в рамках якої іноземна мова виступає в якості засобу навчання. Згідно повнішому визначенню Д. Марш, наведеним вище, CLIL має на увазі одночасне вивчення як дисципліни, так і безпосередньо іноземної мови [Marsh 2016]. Таким чином, Д. Марш підкреслює, що використання CLIL спрямоване на досягнення двох цілей: вивчення іноземної мови та навчальної дисципліни [Руднік 2013]. Використання даної ідеї дозволяє вивчати іноземну мову не виділяючи додаткові аудиторні години на її безпосереднє вивчення, так як вона виступає в якості засобу навчання інших предметів.

П. Болл вважає, що використання CLIL дозволить учням в першу чергу, значно підвищити рівень володіння іноземною мовою. На думку автора, володіння іноземною мовою на високому рівні не є необхідною умовою для освоєння досліджуваної дисципліни. Однак даний підхід до трактування CLIL піддався значній критиці. Науковець також розглядає

іноземну мову як основне вміння (core skill), володіння якою на високому рівні дозволяє учням розвивати комунікативні навички [Ball].

Подібне розуміння CLIL є ключовим в світі змін, що відбуваються в сфері освіти і в суспільстві в цілому, внаслідок швидкого розвитку Інтернет-технологій і процесу глобалізації [Круківська, Круківський 2002].

На думку Д. Койла, існують об'єктивні причини, завдяки яким ідея предметно-мовного інтегрування має вищий мотивуючий потенціал у порівнянні з іншими, а саме:

1. Необхідність вивчення змісту дисципліни мотивує здобувачів освіти до підвищення рівня володіння іноземною мовою.
2. Використовується лексичний підхід, завдяки якому здобувачі помічають і аналізують мовні структури та лексичні одиниці, наприклад, під час читання тексту.
3. Має місце занурення в мовне середовище, а також усвідомлення важливості власних досягнень в процесі навчання.
4. Особливого значення набуває зміст навчальної дисципліни, в той час як в інших методиках навчання іноземних мов зміст навчальної дисципліни служить ілюстрацією досліджуваних мовних структур [Coyle 2008].

Багато дослідників [Ball; Coyle 2008] виділяють два основні підходи в реалізації предметно-мовного інтегрування в освітньому процесі:

1. *Content-driven education*, при якому процес навчання сконцентрований в першу чергу на вивченні змісту навчальної дисципліни.
2. *Language-driven education* сфокусовано на вивченні іноземної мови на базі предметного змісту.

Слід зазначити, що такий розподіл умовний, і обидва підходи використовуються одночасно, взаємно доповнюючи один одного. У таблиці представлена схема, що демонструє основні підходи в реалізації предметно-мовного інтегрування в процес навчання.

Навчання змістовного характеру			Навчання мовного характеру	
Повна іммерсія	Часткова іммерсія	Вивчення дисциплін іноземною мовою	Практичні заняття з вивчення іноземних мов і спеціалізованого контенту	Практичні навички використання ІМ, де частково використовуються тематичні модулі навчальних дисциплін (математика, історія, фізика та ін.)

Навчання, на думку П. Болл, є однією з основних особливостей CLIL завдяки використанню «послідовності понять» (conceptual sequencing), згідно з чим теми, що підлягають вивченню, представлені в горизонтальній (або вертикальній) послідовності і знаходяться в хронологічній або тематичній залежності [Ball].

В основі CLIL лежить той факт, що дисципліни навчальної програми викладаються і вивчаються іноземною мовою. Таким чином, дана технологія характеризується тим, що:

- іноземна мова стає способом вивчення змісту інших навчальних дисциплін;
- іноземна мова широко використовується в навчальній програмі;
- підвищується мотивація учнів;
- здобувачі опановують іноземну мову в достатній мірі після 5-

7 років навчання за двомовною програмою;

- перевага віддається пшвидкості, а не правильності мови, так як наявність граматичних або лексичних помилок вважається невід'ємною частиною процесу мовного навчання;

- основною формуючою навичкою є читання [Ходаковська 2016].

Згідно з навчальним планом «4С», розробленим Д. Койлом у 1999 році, заняття з іноземної мови, побудоване на основі CLIL, має містити наступні елементи:

1. Зміст (Content) – отримання знань, а також формування умінь і навичок в рамках навчальної програми.

2. Комунікація (Communication) – використання іноземної мови для навчання та одночасне вивчення іноземної мови.

3. Пізнання, розуміння, когнітивна здатність (Cognition) – розвиток когнітивних навичок, які виступають сполучною ланкою між здатністю формулювати поняття (абстрактні або конкретні), іноземною мовою і сприйняттям інформації.

4. Культурна складова (Culture) передбачає формування і розвиток загальнокультурної компетенції [Coyle 2008].

Зростаюча популярність CLIL-навчання (Content and Language Integrated Learning – навчання з інтеграцією мови та вмісту) викликає зростаючий інтерес до використання двомовності та багатомовності в освітньому процесі. Ці підходи мають довгу історію в контексті мовної політики та вивчення іноземних мов, але дотепер лишаються недостатньо дослідженими в контексті CLIL.

У процесі дослідження встановлено, що однією з основних характеристик CLIL є використання декількох мов у навчанні. Це може бути не лише мова, яка вивчається як іноземна, але й мова

носія, мова наукової дисципліни чи робоча мова. У цьому контексті двомовність має дуже важливу роль. Двомовність або білінгвізм (від англ. *bilingualism*) – у мовознавстві явище володіння двома мовами як рідними [Яременко, Сліпушко 1998]. Вона дозволяє студентам розуміти матеріал на рідній мові та виконувати завдання на іншій мові. Для вчителів двомовність має потенціал для підвищення якості навчання та поліпшення комунікації зі студентами.

У той же час, багатомовність стає все більш актуальною в контексті СЛЛ. Багатомовність (від англ. *multilingualism*) – користування кількома мовами в межах певної ситуації [Яременко, Сліпушко 1998]. Кілька мов можуть допомогти студентам розуміти матеріал більш глибоко та логічно. Більше того, це дозволяє студентам виявити свою креативність та інтелектуальні здібності в різних мовах. Використання багатомовності в СЛЛ навчанні може також сприяти розвитку культурного та міжкультурного співробітництва. Наприклад, у навчальному закладі, де працює польський викладач, багатомовність дає можливість вчителю використовувати як польську, так і англійську мову для пояснення складних термінів та теорій, що забезпечує розуміння матеріалу на більш глибокому рівні.

Отже, з використанням двомовності та багатомовності в СЛЛ навчанні з'являється потенціал для покращення навчального процесу та розвитку більш широких компетенцій учнів. Однак, використання цих підходів потребує багато підготовки та дослідження їхнього впливу на навчання та особисті інтелектуальні розвиток учнів, а також їхню мотивацію та сприйняття навчального процесу.

Аналізуючи ефективність даного підходу, можна вказувати на певні недоліки багатомовності – воно може стати значним чинником завади у розвитку мовленнєвих умінь учнів, оскільки вони будуть витрачати частину часу на спробу розуміти нові мови, а не зосереджуватися на предметі навчання. Також багатомовність може бути недоступною для деяких шкіл, залежно від наявності мовних ресурсів або вчителів. Це веде до іншого підходу у методі CLL, яким є двомовність. Ця модель полягає в використанні мови вчителя та мови, на якій надається навчальний матеріал. Це особливо ефективно в тому випадку, коли використання багатомовності неможливе через обмеженість мовних ресурсів. Наприклад, якщо рідною мовою вчителя та учнів є іспанська, а учні навчаються в Англії, то використання двомовності дозволяє вчителю використовувати іспанську мову під час пояснення складних термінів та теорій, а також забезпечити більш детальну інтерпретацію матеріалу. У цьому випадку, учні мають можливість розвивати мовну компетенцію в іспанській та англійській мовах, що є необхідним у освоєнні матеріалу та подальшому розвитку.

Таким чином, навчання в рамках інтеграції предмета і мови проходить більш інтенсивно і успішно в порівнянні з традиційним навчальним процесом. Мотивація й активна участь – це рушійні сили, які пускають у хід механізми сприйняття і, таким чином, підвищують ефективність процесів інтеграції іноземної мови і предметного змісту.

Підсумовуючи, CLL є важливою методологією навчання, яка поєднує вивчення предметів і розвиток мови учнів. Раніше в навчальному процесі використовувалися двомовні методи навчання, коли вчителі для пояснення навчального матеріалу

використовували як мову вчителя, так і мову учнів. Однак із появою CLIL цю концепцію можна розширити до багатомовності, що дозволяє вчителям використовувати більше ніж одну мову під час навчання. Багатомовність у CLIL дозволяє вчителям використовувати більшість мов, які знають учні. Це може включати мову вчителя, мову країни, де розташована школа, або будь-яку мову, яка є рідною для учнів. Завдяки такому підходу студенти мають більше можливостей розвивати свої мовні навички та збагачувати свої знання про культуру та традиції інших країн.

Однією з важливих переваг багатомовності в рамках CLIL є те, що вчителі можуть враховувати відмінності мовленнєвих традицій і культурні особливості, зрозумілі й необхідні для успішного викладання та засвоєння матеріалу. Тому багатомовність необхідна в CLIL для розвитку мовної компетенції, підвищення мотивації студентів і забезпечення ефективного навчання.

Окрім важливості багатомовності, важливо враховувати двомовність у CLIL. У цьому підході білінгвізм означає використання мови вчителя та мови, якою подається навчальний матеріал. Такий підхід особливо ефективний, коли багатомовність неможлива через обмеженість мовних ресурсів студентів чи викладачів.

Крім того, CLIL не тільки сприяє розвитку мовних навичок учнів, але й підвищує їхню мотивацію до навчання. Використання мови в контексті реальних ситуацій, пов'язаних із предметом, заохочує студентів брати участь у навчальному процесі та підвищує їхній інтерес до теми. Крім того, CLIL позитивно впливає на розвиток критичного мислення та творчих

навичок студентів, оскільки сприяє повному засвоєнню матеріалу та застосуванню його в практичній діяльності.

Тому CLIL є важливим і ефективним підходом до навчання, який дозволяє поєднати розвиток мовної та предметної компетентностей учнів. Використання багатомовності та білінгвізму є важливим елементом CLIL, який забезпечує успішний процес навчання та максимальний розвиток комунікативних навичок учнів. Викладачі повинні враховувати культурні та мовні особливості своїх учнів і розробляти матеріали, які відповідають їхнім потребам і забезпечують найбільш ефективне навчання. Застосування даного підходу може допомогти вивчати іноземну мову, не виділяючи додаткових аудиторних годин на її безпосереднє вивчення, так як він виступає як засіб навчання. Ми виділили ряд позитивних характеристик, якими володіє предметно-мовне інтегроване навчання на ряду з комунікативним підходом. Перше, повне занурення в мовне середовище, за допомогою роботи з великим обсягом мовного матеріалу. Друге, розширення словникового запасу здобувачів освіти за рахунок предметної термінології. Вважаємо, що дана технологія є доцільною для запровадження в освітній процес сучасних українських закладів освіти.

ЛІТЕРАТУРА

- Ball, P. What is CLIL? URL: <https://www.onestopenglish.com/clil/article-what-is-clil/500453.article>
- Coyle, D. (2008). *CLIL – a pedagogical approach*. Encyclopedia of Language and Education. Springer. URL: https://www.researchgate.net/publication/254797270_Language_education_in_Europe_The_Common_European_Framework_of_Reference
- Marsh, D. (2016). Content and Language Integrated Learning: The European Dimension – Actions, Trends and Foresight Potential. URL: <http://europa.eu.int/comm/education/languages/index/html>.

- Круківська, І.А., Круківський, М.М. (2002). *Використання міжпредметних зв'язків на уроках англійської мови*. «Іноземні мови». 3. 12-19.
- Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах, уклад. Яременко, В.В., Сліпущко, О.М. Київ, Видавництво «Аконіт», 1998.
- Руднік, Ю.В. (2013). Впровадження методики предметно-мовного інтегрованого навчання: за і проти (світовий досвід). URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2896/7/Y_Rudnik_VMPMIN_13_FL_MD_PI.pdf
- Ходаковська, О. (2016). Особливості методики предметно-мовного інтегрованого навчання. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/63.pdf>.

Technologia CLIL we współczesnej dydaktyce językowej

W artykule podjęto problem modelowania nauczania języków obcych, które nie jest tradycyjne dla ukraińskiej szkoły, w oparciu o zintegrowane podejście przedmiotowo-językowe. Technologia CLIL jest badana z punktu widzenia teorii metod nauczania języków obcych i jest rozpatrywana w pracach czołowych metodyków naszych czasów. W artykule są analizowane zasady rozwoju wielojęzyczności i dwujęzyczności uczniów w kontekście nauczania CLIL.

Słowa kluczowe: *CLIL, technologia, metoda, język obcy, integracja, dwujęzyczność, wielojęzyczność.*

CLIL technology in modern methodological science

The article considers the problem of modeling non-traditional for Ukrainian school foreign language teaching on the basis of subject-language integrated approach. CLIL learning technology is studied from the point of view of the theory of methods of foreign language teaching and is considered in the works of the leading methodologists of the present. The principles of development of students' in the context of CLIL teaching are analysed.

Key words: *CLIL, technology, method, foreign language, integration, bilingualism, multilingualism.*

CYBERSECURITY IN BALTIC STATES: MAIN ISSUES FOR SCIENTIFIC RESEARCH

Introduction

Nowadays, computers have become an essential part of our existence. We use these machines daily for communication, shopping, studying, and working. Currently, the Internet is full of so-called “life” as it substitutes a reality by having online hospitals, schools, work, banks, and shops, and this list can be very long. Whenever we use it, we put our personal data without thinking about possible cyber-attacks or data breaches. Nevertheless, what if it happens and the third party knows our personal data for online banking or medical history to use in their own interest? Trying to answer these two questions, we have come up with the essence of cybersecurity today.

The Internet and information technology have altered the world, opening new avenues for the global economy and humanity. The reliance of civilization on the Internet and information technology, on the other hand, has revealed new vulnerabilities and a plethora of cyber activities by a diverse range of hackers, criminals, terrorists, and state and non-state actors. Cyber-attacks have targeted both public and private corporations and government institutions. As the world’s reliance on information technology grows dramatically, the motivation for attacking it also increases [Callen-Naviglia, et al. 2018].

Data protection is crucial for small organizations since data breaches and losses can result in severe financial losses.

As companies continue to embrace cloud technology and conduct more online transactions, they are faced with a mounting volume of data. Regrettably, both internal and external actors are always searching for avenues to jeopardize an organization's data security for their benefit. A prevalent technique they utilize is data breaches, which can facilitate the theft of a company's information, its sale to third parties, or the commission of fraudulent activities.

Because corporations manage a lot of personally identifiable information from their customers, workers, and stakeholders, a data breach may be devastating. Data breaches that steal sensitive PII, such as social security numbers, driver's licenses, and passports, might have serious consequences. If a bad actor obtains this information, they can cause significant harm to an organization and anybody who has provided data to the business [BoxBlog 2021].

Cybersecurity goes beyond information security; it extends to safeguarding people and their interests in addition to digital assets. Furthermore, the realization in the 1990s that a group of high-value assets, so-called critical infrastructures, whose disruption or destruction could have serious repercussions for a nation, were becoming more and more dependent on digital technologies for a variety of functions was crucial for the elevation of the issue from a technical to a political security issue. Two interconnected elements that connect technical systems to more conventional threat politics make up the related threat discourse: a perspective that is outward-looking and observes a rising willingness of bad actors to use the flaws in our systems without hesitation or restraint. Along with it, there is an emphasis on system-inherent weaknesses in (computer) systems. Beyond the technological sphere, cyber security has developed into a sort of security that describes offensive and

defensive activities of state and non-state actors in cyberspace, pursuing broader security political goals through the exploitation of many associated opportunities [Dunn Cavelty et al. 2022].

The misuse of cyber power creates fresh vulnerabilities for cyber threats. Computer scientists first used the term “cyber security” in the 1990s to refer to some networked computer weaknesses. However, it eventually evolved into a more technical concept where “threats emanating from digital technology might have disastrous societal implications”. States and non-state entities can join cyberspace and conduct a cyberattack relatively easily. States are increasingly the target of major and frequent cyberattacks. This is a risky development since it no longer requires a sizable army to devastate crucial governmental institutions. A state’s economy, public utilities like water and electricity, and the police, which are societal consequences, can all be destroyed by information warfare [Trouw 2017].

Data protection and defense are complex because cross-jurisdictional authority, collaborative public- and private-sector duties, and international collaboration must all be understood, exercised, and legally codified as cyber incident management policies. In addition, there is frequently limited time to arrange response and mitigation activities in the millisecond sectors of communications and information technology. Options for cyber security, defense, and response must thus be preplanned at multiple levels within information and communications technology companies, police forces and intelligence offices, military and civilian security departments, foreign affairs agencies, and international alliances and organizations [Tikk et al. 2010].

This academic pursuit aims to thoroughly examine the key challenges faced by the cybersecurity research industry and the

concerted endeavors of different countries to protect the online landscape. By utilizing the liberalism theory of international relations, the research highlights the fact that there are states that have similar goals, which makes it imperative that they collaborate with one another. The study delves into the various aspects of such cooperation, including the identification of common threats, the sharing of information and resources, and the establishment of policies and guidelines to ensure the effective implementation of cybersecurity measures. Through this analysis, the paper aims to provide a comprehensive understanding of the complexities involved in the cybersecurity domain and the need for international cooperation to address these challenges.

Cyberspace: main issues for scientific research

As cybersecurity and cyberspace are still relatively new fields, there is a limited amount of literature available on potential limitations in scientific research within these areas. A recent paper was written to address this knowledge gap. Although neural networks are valuable tools for modeling, it's essential to recognize their limitations. One significant limitation is their inability to provide exact answers. Unlike search engines, neural networks cannot generate new knowledge. Moreover, if the input data used to train a neural network lacks adequate information, it may produce inaccurate or unrealistic outcomes. As a result, it's critical to manually validate any responses generated by a neural network because relying solely on its output can be hazardous and potentially misleading. That is the reason why the author of the paper had to identify and address potential research challenges by utilizing advanced AI tools like the chatbot GPT. This highlights the novelty and significance of the study, as it is one of the

few pieces of research that has attempted to explore the limitations of scientific research in the field of cybersecurity and cyberspace. The use of advanced AI tools like GPT is a clear indication of the cutting-edge research being done in this area, and the potential for AI to help researchers overcome challenges and further advance the field.

As technology advances, the importance of cybersecurity has become increasingly evident. This relatively new field is constantly evolving as hackers and cybercriminals develop new ways to compromise systems and steal information. Studying cybersecurity requires a deep understanding of complex systems, as well as an ability to adapt to new threats and technologies. As a result, it is a challenging subject to tackle from a scientific standpoint, but one that is crucial for protecting individuals and organizations from the growing threat of cyberattacks.

The realm of cybersecurity is in a constant state of flux, owing to the lightning-fast progression of technology and the ever-changing threat environment. Novel attack methods, susceptibilities, and software crop up frequently rendering it difficult for scientific investigation to keep abreast of the swift pace of transformation. The dynamic essence of cybersecurity necessitates that perpetrators come up with innovative approaches to mask their deeds and capitalize on weaknesses.

The intricacies of Cybersecurity encompass a multitude of interconnected systems, networks, protocols, software, hardware, and human factors, making it an intricate field. The interdependence and interaction between these components give rise to a complex research environment. Understanding the intricate details and potential vulnerabilities of each constituent is a challenging task.

Access to authentic data is limiting: Security investigations necessitate genuine data like network traffic, malware samples, and incident reports. Regrettably, this data is typically confidential and inaccessible to researchers as a result of privacy concerns or legal limitations. The absence of pertinent data impedes scientific research and the testing of hypotheses.

The domain of cybersecurity research presents an intricate challenge in light of the multidisciplinary expertise it demands. Computer science, mathematics, psychology, economics, and law are quintessential fields that must be understood to delve into the nuances of cybersecurity. The interdisciplinary nature of this domain creates a complex situation where coordination, sharing of knowledge, and devising a unified scientific approach become arduous tasks.

The cyber-attacks on the Baltic States and how they influenced interstate cooperation

The Baltic countries are especially susceptible to cyber-attacks since they rely on sophisticated digital technology (such as digital signatures, cloud-based civil services, and e-governance). While they should pay special attention to cyber security against Russia, assaults might originate from anywhere, including within the Baltic republics and their civil service networks.

Recent experience has demonstrated the importance of any country being well prepared.

Estonia was subjected to major cyber-attacks in 2007. Although the attackers could not be positively identified, several IP addresses pointed straight to Russian governmental entities. There is further evidence that local Russian speakers carried out the attacks. Just hours

after Estonia removed a World War II monument dedicated to Soviet soldiers, the state was subjected to violent cyber-attacks and 22 days of demonstrations coordinated by the local Russian-speaking community [Foreign Policy Research Institute 2017].

Russia also accused Estonia of “glorifying Nazism” and “rewriting history” [Ibid.], which is quite similar to the current situation in Ukraine as according to Russian TV news Ukrainians are Nazis and that was the reason for starting the full-scale war in February 2022.

The cyberattacks have had a far-reaching impact outside Estonia. First, Estonia’s NATO membership had far-reaching political implications. Estonia pondered activating NATO’s Article 5, which would have complicated NATO’s relationship with Russia, which was viewed as a regular functioning partnership at the time. It also raised problems for NATO about whether cyberattacks warranted a NATO reaction and what NATO’s role would be in NATO member states’ cyber defense.

Second, the assaults compelled governments to face a new security paradigm. Scholars are now grappling with cybersecurity concepts. Opinions on the influence of cybersecurity on state security vary. Some, like Gartzke, claim that the new opportunities provided by cyberattack capabilities will not alter the rationale or process of war-making. Cyberwarfare should be viewed as a tactic rather than a separate entity from strategy and grand strategy. On the other hand, others think that cybersecurity poses a massive new threat and that “the expansion of cyber arsenals, in short, outpaces the formulation of doctrines to limit their risks” [Crandall et al. 2015].

The National Security Committee charged the Ministry of Defense with developing ideas for a cyber security policy shortly after the attacks. Estonia was at the vanguard of an emerging and changing

policy sector by publishing its first cyber security plan; at the time, only three other nations (the United States, Germany, and Sweden) had established developing cyber security strategies.

The strategy called for 19 different projects and actions in order to achieve its five goals:

1. Implementing multi-level security measures on a large scale
2. Raising awareness of cyber security at a high level
3. Passing proportionate national legislation to support the widespread and secure use of information systems
4. Strengthening Estonia's status as one of the top nations in international cyber security cooperation
5. Increasing people's understanding of cyber security [Pernik et al. 2013].

Tallinn has kept the centralization of its cyber defense open to conventional state powers. The Estonian Cyber Defense League (CDL) is mentioned in its cyber security strategy as having the responsibility “to support civilian institutions and protect key infrastructure in a crisis event”. The Estonian Defense League (EDL), a non-profit paramilitary group founded in 1918 and a recognized element of the Estonian Defense Forces since 1992, includes the CDL. In 2009, the EDL formed two regional CDL units in Tallinn and Tartu, often made up of ICT experts from the commercial sector who want to aid in defending Estonian sovereignty online. Since then, these units have participated in numerous government exercises and helped with public outreach. If mobilization is required, they are prepared [Herzog 2017].

Beyond simply raising awareness of the subject, Estonia wants to set standards for cybersecurity. Estonia must observe the emergence of a particular kind of norm. There are two components to the

cybersecurity standards that Estonia proposes, both of which have to do with sovereignty concerns. First, Estonia's participation in the Freedom Online Coalition highlights the Internet's openness.

The state's duty in cyberattacks is covered in the second section of the cybersecurity norms that Estonia advocates. Because of what happened in Estonia in 2007, cyberattacks might be viewed as attacks on the state. Attacks may undoubtedly come from non-state actors, but Estonia would also like to see more governmental involvement in cybersecurity.

Although the 2007 cyberattacks may be seen as an assault by the Russian Federation against Estonia, their nature made it impossible to blame Russia [Crandall & Allan 2015].

In 2008, the NATO Cooperative Cyber Defense Center of Excellence was established in Estonia. The center promotes cybersecurity cooperation and information exchange among NATO nations, conducts research and training on cyberwarfare, and plans conferences and exercises to help NATO nations recognize and defend against cyberattacks.

On Saturday, June 28, 2008, cyberattacks against Lithuanian websites began due to the law's enactment and the Russian Federation's condemnation.

The most concurrent attacks were recorded on Sunday, June 29, 2008, between 17:00 and 18:00 EET (GMT+2). Three hundred websites on the Internet were defaced at the height of the onslaught.

Because a popular Russian hacker website, *hack-wars.ru*, was discovered to have played a significant role in coordinating the attacks, iDefense believes the cyber-attacks could be ascribed to nationalistic Russian hacker organizations. Dancho Danchev, who saw a pattern of public justification of the attacks based on patriotic

sentiments, agrees with this finding. For example, debates on web forums grew to the point that executing cyber assaults against Lithuanian websites was equated with demonstrating allegiance to the state (“if you do not act, you are not devoted to your nation”). The Lithuanian Embassy’s official statement included references to different Internet chat forums where Russian hackers were requested to “be unified in targeting the websites of Lithuanian, Latvian, Estonian, and Ukrainian political and administrative entities.” [Tikk et al. 2010].

In 2018 Lithuania implemented a national cyber security strategy and united several government organizations to form the National Cyber Security Centre (NCSC) under the Ministry of Defense. As a result, more than 53,000 cyberattacks were recorded by Lithuania’s NCSC in 2018.

Based on evaluations of legislative, technical, organizational, capacity-building, and collaboration measures linked to cybersecurity, Lithuania and Estonia were ranked fourth and fifth globally, respectively, by the International Telecommunication Union’s 2018 Global Cybersecurity Index (The UK came in first, followed by the US and France.) [Mix 2020].

The Lithuanian government and public service web portals were targeted again by Russian hackers in June 2022. The incident was in retaliation for Lithuania’s implementation of a European Union sanctions package on products transiting to and from Kaliningrad, a Russian region between Lithuania and Poland. Russian hackers vowed future attacks after accepting credit for the attack [Dana 2022].

Unlike its Baltic neighbors, Latvia has never experienced a major cyber onslaught. Nonetheless, the country has the same reservations about its eastern neighbor and former patron, the Kremlin. The

country boasts the highest proportion of ethnic Russians living on its territory in Europe. Furthermore, roughly 12% of Latvian residents are “non-citizens” – de facto stateless people who live on Latvian territory without the citizenship of any state. Throughout its independence, Latvia has been accused of ongoing discrimination against its ethnic minority by the Russian Federation and the West. These policies also resulted in the emergence of two distinct cultural and information sectors – Latvian and Russian-speaking – with extremely divergent perspectives on Russian Federation policy. As a result, the Latvian government is highly concerned about the risks of information warfare [Gromilova 2017].

In Finland, one shift has been a greater understanding of the gravity of cyber espionage, partly owing to Russia’s cyber operations in Ukraine. For the first time, Finland has condemned Russia for conducting physical and cyber intelligence operations on its soil. Cyber threats from Russia have mostly been seen from the perspective of ‘hybrid’ warfare, which is viewed as a more clever or efficient way to wage war because it aims to achieve political goals without the effective use of traditional violence.

From a Nordic viewpoint, Russia’s attempts to influence public opinion through media warfare are one of the most concerning parts of the Ukraine issue. This dynamic has been extensively addressed in Finnish media and by regular Finns.

The rising use of hybrid warfare in Finnish defense preparation does not imply a disregard for more traditional military threats to our country. However, it does complicate problems, particularly social preparedness [Limn  ll & Geers 2015].

In terms of security, Russia remains the Baltic countries’ primary concern. The biggest problem possible is nonviolent political

subversion. The RAND Corporation research on Russia's hybrid threats in the Baltic countries underlines the importance of the local population's ability to withstand Russian cognitive warfare and other instruments of influence for an effective response to hybrid attacks [Wierenga 2022].

Although Finland and Estonia are considerably smaller and less populated than Russia, traditional concepts of size are not the primary deciding factor in the cyber battlefield, especially in the globalized internet era. With a rich history of technical aptitude and experience, smaller nations like Finland and Estonia may have advantages that not even significant powers could hope to achieve. Finland will continue to unilaterally bolster its defenses shortly, while Estonia will continue to highlight NATO's Article 5. In the long term, Finland and Estonia will continue to dominate cyberspace [Limnéll & Geers 2015].

The Estonian Foreign Intelligence Service highlighted China's growing involvement in the technology industry to achieve its strategic aims in its 2019 report, *International Security and Estonia 2019*, which designated China as a threat to national security for the first time. The research also verifies the presence of "back doors" on Chinese IT devices and the incidence of cyber operations in the CCP and military's interests, including instances of industrial espionage meant to benefit Chinese technology businesses.

Similarly, Latvia's security agency report from 2020 said unequivocally that China was engaged in cyber espionage and that Chinese cyber operations targeted corporate and public organizations with close relations to China.

In a 2019 report produced by the State Security Department, China was identified for the first time as a possible danger to national

security in Lithuania. According to the assessment, Chinese intelligence services have extended their operations in Lithuania. Furthermore, Lithuania was the first country to proclaim its intention to withdraw from the 17+1 platform. The China-led initiative was established in 2012 to promote collaboration through investment in Central and Eastern European infrastructure development. According to the Lithuanian Vice-Minister of Foreign Affairs Mantas Adomėnas, the format did not necessitate an official withdrawal, and Lithuania has opted not to participate in any future 16+1 events. The initiative's failure to generate the desired investment only led to deny participation in the project [Rakštytė 2021].

If 2007 was the first warning sign for cyber and hybrid threats in the Baltics, 2020 and the commencement of the worldwide COVID-19 pandemic is another important date. There are two major causes behind this.

First, because of the lockdowns and social distancing tactics implemented over much of the world and in all Western democracies, education, higher education, and a large portion of business were relocated online. Major cyberattacks in the EU increased from 146 in 2019 to 304 in 2020. It has changed cyberspace while also posing new challenges to the Baltic states. There has been plenty of time to catch up and adjust. However, due to the rapid Internet adoption, security initially became an afterthought in much of Europe. Cybercrime boosted global losses by more than 50%, affecting the Baltic states.

Second, the increasing amount of time spent online during the current pandemic and the ripe nature of a crisis of this magnitude reveal critical vulnerabilities. Unsurprisingly, a 2021 assessment for the European Commission discovered that the COVID-19 epidemic served as a trigger for conspiracy ideas. This is happening at a period

of great political and social polarization, as well as preference bubbles and echo chambers, which allow misinformation and disinformation to circulate and be accepted by a larger audience. Threats, however, bring solutions, improved resilience, and the possibility of a united front and expanded cooperation with allies [Wierenga, 2022].

Although the cyber threats in 2007 became more dangerous in 2020 because of increased Internet consumption, the Allies' unity strengthened to prevent the threats.

Conclusions

For the foreseeable future, cyberspace will serve as a battlefield. Such challenges will be faced by all nations, governments, and militaries, and corporations and private persons will likely face them.

The most significant challenges to scientific study in cyberspace include the rapid progress of technologies, the intricate interplay between human variables and software systems, restricted access to authentic data, and the multidisciplinary character of cybersecurity. Due to this, there is limited scientific research in the following field of study.

These threats are nothing new to the Baltic states, which have led the way in addressing them. It is realistic to assume that the Baltic states will continue to rise to the challenges and keep up with the fast-evolving nature of cyber threats, given the risks experienced and how they have been handled. The necessity to not only continually keep up with but also stay one step ahead of enemies is the most persistent problem for any business in cyberspace. The bi- and multilateral agreements were reached. We can see that digital awareness and other factors can contribute to meeting present-day and future difficulties, setting an example for others, and displaying leadership. Although

hybrid and cyber threats are concerning, the Baltic states have made numerous outstanding advances in this area [Wierenga 2022].

China can be a possible threat to the cyber security of the Baltic Region as its influence grows in a digital world. In addition to securing NATO's critical infrastructure, which is essential for military interoperability as the Alliance works to lessen China's influence, strengthening the technological independence of the Baltic states should also hasten the creation of new technologies and increase global competition in technological solutions [Rakštytė 2021].

Russia will still be the most dangerous enemy of the Baltic States in terms of cyber policy. History shows that in 2007, 2008, and 2022 Russia used information warfare and cyberattacks to leverage the people and governments of Estonia, Latvia, and Lithuania. These actions did not bring the expected result for the Russian government, but they strengthened the Baltic States' cooperation in terms of cybersecurity. Arising the National Cyber Security Centre (NCSC), the NATO Cooperative Cyber Defense Center of Excellence, Estonian cyber security strategies result from the Russian attempt to manipulate the Baltic States by attacking its cyberspace.

REFERENCES

- Baltic States and Cyber Deterrence: Taking or Losing Initiative against Russia?* (2017). Foreign Policy Research Institute. URL: <https://www.fpri.org/article/2017/01/baltic-states-cyber-deterrence-taking-losing-initiative-russia/>
- Callen-Naviglia, J., & James, J. (2018). *Fintech, Regtech and the Importance of Cybersecurity*. "Issues in Information Systems", 19(3).
- Crandall, M.; Allan, C. (2015). *Small States and Big Ideas: Estonia's Battle for Cybersecurity Norms*. "Contemporary Security Policy", 36(2), 346–368.
- Dana, J. (2022). *Russian cyberattacks in the Baltics foreshadow the future of war*. TimesNow. URL: <https://www.timesnownews.com/columns/russian-cyberattacks-in-the-baltics-foreshadow-the-future-of-war-article-93107337>

- Dunn Cavelty, M., & Wenger, A. (2022). *Cyber Security Politics: Socio-Technological Transformations and Political Fragmentation*. Taylor & Francis.
- Gromilova, A. (2017). *Promoting cyber security: Estonia and Latvia as norm-setters*. "Analele Universitatii din Craiova-Seria Istorie", 31(1), 127-38.
- Herzog, S. (2017). *Ten years after the Estonian cyberattacks: Defense and adaptation in the age of digital insecurity*. "Georgetown Journal of International Affairs", 18. URL: <https://doi.org/10.1080/13523260.2015.1061765>
- Limnell, J., & Geers, K. (2015). *Northern European Cyber Security in Light of the Ukraine War*. In: NATO CCD COE Publications, Tallinn, 145-151.
- Mix, D. E. (2020). *Estonia, Latvia, and Lithuania: Background and US-Baltic Relations*. Washington, DC: Congressional Research Service.
- Pernik, P.; Tuohy, E. (2013). *Cyber Space in Estonia: Greater Security, Greater Challenges*. International Center for Defence Studies.
- Rakšytė, A. (2021). *How can the Baltic States Support 5G security through transatlantic cooperation?* CEPA. URL: https://cepa.org/comprehensive-reports/how-can-the-baltic-states-support-5g-security-through-transatlantic-cooperation/#footnote_11_1215
- The importance of data protection for small businesses*. Box Blog. (2021). URL: <https://blog.box.com/the-importance-of-data-protection-for-small-businesses>
- Tikk, E., Kaska, K., Vihul, L. (2010). *International Cyber Incidents: Legal Considerations*. Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCDCOE).
- Trouw, L. (2017). *Estonia: Small State, Big Threats Estonia's strategies to improve cyber security* [BA Thesis]. Leiden University.
- Wierenga, L. (2022). *Cybersecurity and Hybrid Threats in the Digital Baltic states: A state of the art*. "Societal Resilience And Political Legitimacy", 58.

Кібербезпека в країнах Балтії: основні питання для наукових досліджень

Оскільки інформаційні технології продовжують набирати популярність, загроза кібератак стає все більш поширеною. Проте наукових праць у сфері кібербезпеки небагато. У цій статті розглядаються проблеми проведення наукових досліджень у цій галузі та досліджується, як різні держави співпрацюють для забезпечення кібербезпеки. Використовуючи теорію лібералізму, дослідження підкреслює співпрацю між державами. Отримані дані показують, що найбільшими перешкодами для наукових досліджень є швидкий розвиток технологій, складний зв'язок між людським фактором і програмними системами, обмежений доступ до автентичних даних і міждисциплінарний характер кібербезпеки. У статті робиться висновок, що Росія була звинувачена у кібератаках на країни Балтії, і в результаті, співпраця між Балтійськими країнами у сфері кібербезпеки була посилена.

Ключові слова: кібербезпека, теорія лібералізму, кібератаки, кіберзахист, інформаційна війна.

Cyberbezpieczeństwo w państwach bałtyckich: główne zagadnienia dla badań naukowych

Wraz ze wzrostem popularności technologii informatycznych, zagrożenie cyberatakami staje się coraz bardziej powszechne. Wciąż jednak brakuje literatury naukowej na temat badania cyberprzestrzeni. Niniejszy artykuł analizuje wyzwania związane z prowadzeniem badań naukowych w tej dziedzinie i bada, w jaki sposób różne państwa współpracują ze sobą w celu zapewnienia cyberbezpieczeństwa. Wykorzystując teorię liberalizmu, badanie rzuca światło na współpracę państw. Wyniki badań ujawniają, że największe przeszkody w badaniach naukowych obejmują szybki rozwój technologii, złożone relacje między czynnikami ludzkimi a systemami oprogramowania, ograniczony dostęp do autentycznych danych oraz multidyscyplinarny charakter cyberbezpieczeństwa. W artykule stwierdzono, że Rosja była odpowiedzialna za cyberataki na kraje bałtyckie, w wyniku czego wzmocniono współpracę państw w zakresie cyberbezpieczeństwa.

Słowa kluczowe: *cyberbezpieczeństwo, teoria liberalizmu, cyberataki, cyberobrona, wojna informacyjna.*

WYKORZYSTANIE METOD KONCEPTUALIZACJI I SUBSTYTUCJI W ANALIZIE SEMANTYKI HOMONIMÓW ANGIELSKICH (NA PRZYKŁADZIE FORMY *CRAZY*)

Jednym z nie do końca zbadanych aspektów w semantyce jest funkcjonalny i pragmatyczny opis przymiotników (znaczeń przymiotników), zwłaszcza z zastosowaniem metod teorii nominacji (onomazjologii). Jak podaje „Encyklopedia Językoznawstwa Ogólnego”:

Nominacja. Tworzenie jednostek jęz. pierwszego rozczłonkowania (...), przede wszystkim wyrazów i frazeologizmów, służących do nazywania i wyodrębniania fragmentów rzeczywistości. Z procesem nazywania nierozzerwalnie jest związany proces kształtowania pojęć. Przez n. rozumie się także formację jęz. będącą wytworem takiego procesu. Rozróżnia się n. bezpośrednią (pierwotną, prymarną) oraz n. wtórną (sekundarną). Pierwsza polega na tworzeniu wyrazów całkowicie nowych, takich, które nie są zbudowane z istniejących elementów leksykalnych, tzn. w mniejszym lub w większym stopniu formacji sztucznych, natomiast n. wtórną jest realizowana za pomocą mechanizmów słowotwórczych lub przez zapożyczanie wyrazów z innych jęz. N. bezpośrednia jest we współczesnych stadiach rozwojowych języków zjawiskiem niezwykle rzadkim. Przykładami takiej n. mogą być wyrazy gaz i radar. (...) Normalnymi mechanizmami n. są współcześnie różnorodne procesy słowotwórcze (...) [Polański 2003: 396].

Nietrudno zauważyć, że powyższa definicja ma z jednej strony obiektywistyczny charakter, gdyż zakłada, że jednostki nominatywne „nazywają i wyodrębniają fragmenty rzeczywistości” pomijając myślenie, a z drugiej strony charakter formalny, gdyż uzależnia typ nominacji nie od relacji pomiędzy pojęciem a jego nominacją oraz nie od celu tego działania, lecz od relacji czysto formalnych między

tematem słowotwórczym a formą derywacyjną. Faktycznie nominacja w tej definicji sprowadza się do tradycyjnej derywacji, która jest częścią podejścia semazjologicznego. Podejście onomazjologiczne (które powstało w obrębie Praskiej szkoły w 20-30 latach XX wieku) różni się od semazjologicznego tym, że rozpatruje wszystkie procesy (zarówno nominatywne, jak też predykatywne) w kierunku od mówcy do wypowiedzi, czyli od pojęcia do formy. Onomazjologia stała się samodzielną dyscypliną lingwistyczną właśnie w obrębie Praskiej szkoły (Vilém Mathesius, Miloš Dokulil) i rozwinięta w szkole rosyjskiej (Iwan Toropcew, Jelena Kubriakowa, Weronika Telia). Wg rosyjskiego Lingwistycznego słownika encyklopedycznego onomazjologia, czyli teoria nominacji to „jeden z dwóch działów semantyki przeciwstawiony semazjologii wg kierunku badań od rzeczy lub zjawiska do myśli o tej rzeczy, zjawiska do ich oznaczenia za pomocą środków językowych” [Кубрякова 1998: 345]. W tymże słowniku (w artykule poświęconym nominacji) znajdujemy informację, że do nominacji odnoszą się także zabiegi tworzenia nowych nazw za pomocą już istniejących wcześniej form. Czasem taki rodzaj nominacji nazywają *transpozycją* (Телия, 1998, 336), czasem – *transformacją* [Торопцев 1980]. Z powyższego wynika, że potrzeba w nominacji powstaje wtedy, jak pojawia się nowe pojęcie – podobne lub styczne z już istniejącym oraz już wcześniej nazwanym za pomocą jakiegoś słowa lub połączenia wyrazowego. W naszym przypadku są to pojęcia o atrybutach z reguły nominowane za pomocą przymiotników.

Problem z semantyką przymiotników polega na tym, że dość często w słownikach i opisach semantycznych pomija się fakt istotnego zróżnicowania znaczeń skojarzonych z tą samą formą przymiotnikową. Nawet tam, gdzie te znaczenia są dość odległe,

najczęściej uznaje się, że jest to przejaw polisemii. Polisemia (czyli wieloznaczność) to:

Posiadanie przez wyrażenie jęz. (morfem, wyraz, zwrot lub zdanie) kilku znaczeń. (...) Tradycyjnie o p. mówi się przede wszystkim w odniesieniu do wyrazów przeprowadzając przy tym rozróżnienie między P. a homonimią. Za wyrazy polisemiczne uważa się takie, które dadzą się sprowadzić do wspólnego źródła, natomiast za homonimy takie, które mają różne pochodzenie etymologiczne(...) We współczesnym językoznawstwie, w którym rozróżnia się starannie synchroniczne i diachroniczne spojrzenie na jęz., podkreśla się, że z synchronicznego punktu widzenia odróżnianie p. od homonimii jest bezpodstawne [Polański 2003: 447].

Zestawiając parę „polisemia – homonimia” na tle opozycji onomazjologii i semazjologii można powiedzieć, że to, co z punktu widzenia odbiorcy wygląda jako polisemia (czyli słowo wieloznaczne), z punktu widzenia onomazjologii jest typowym homonimem, zwłaszcza jeśli chcemy zrozumieć czym się różnią bliźniacze formy nominatywne. Jeśli zagadnienie zostanie zbadane od strony pojęciowej (kognitywnej) i zastosowane będą metody onomazjologiczne (czyli nominatywne), możliwa stanie się próba systematyzacji form homonimicznych albo też faktyczne rozróżnienie pojęć nominowanych przez identyczną formę przymiotnikową. W takim układzie, uzasadnione zostanie użycie pojęcia “homonimia” w miejscu terminu *polisemia*.

Ten referat poświęcony jest próbie rozpatrzenia systemu homonimicznego angielskiej formy przymiotnikowej *crazy*. W swojej pracy będę używał metody substytucji (t.j. zastąpienia fragmentów wypowiedzi jednostkami synonimicznymi) i metodą kategoryzacji pojęć zarówno atrybutywnych (nazywanych formą *crazy*), jak i pojęć substancjalnych, które pełnią funkcje obiektów atrybucji przy tych homonimicznych przymiotnikach. Wstępna analiza użycia

przymiotnika o formie *crazy* wykazała, że można wyróżnić szereg znaczeniowo różnych jednostek o tożsamym brzmieniu, lecz o różnym znaczeniu. Istotnym w ich rozróżnieniu jest z jednej strony ich semantyczne odniesienie do różnych obiektów atrybucji, między innymi: (człowieka, przedmiotu fizycznego, bytu informacyjnego o charakterze emocjonalnym, wydarzenia, a także czynności bądź jej wyniku informacyjnego o charakterze racjonalnym), a z drugiej strony o ich pragmatycznym nastawieniu na pozytywna bądź negatywna ocenę owych obiektów.

Przedstawię tok analizy.

Na początku do formy *crazy* dobrałem synonimy wykorzystując takie słowniki, jak: dictionary.com, Cambridge Dictionary, Merriam-Webster, vocabulary.com, collinsdictionary.com. Istotą synonimu z funkcjonalnego punktu widzenia jest to, że możemy zastąpić interesujący nas wyraz (*crazy*) w zdaniu. Zasada ta leży u podstaw metody substytucji. Jeśli pewne formy mogą być zastąpione w zdaniu, można je uważać za równoznaczne i posiadające tożsame lub podobne znaczenie. Układacze słowników w wielu przypadkach sugerowali, że pewne szeregi synonimów pasują nie do każdej formy *crazy*, lecz tylko do poszczególnych znaczeń z nią skojarzonych. Pozwoliło to nam na ułożenie wstępnej listy homonimów, która jednak musiała być sprawdzona poprzez kategoryzację i substytucję. Wszystkie kolejne ruchy badawcze wymagają podania tzw. relewantnego kontekstu, który będzie mógł wyraźnie wskazać na nominowane przez *crazy* pojęcie. Do każdej z form (wyróżnionych w słownikach) był dobrany przykład zdaniowy, który wskazywał jak najbardziej jednoznacznie, o które pojęcie i które znaczenie chodzi. Wstępnie podzielmy przykłady na trzy grupy wg obiektu atrybucji,

którym może być albo człowiek, albo przedmiot fizyczny, albo jakieś zjawisko nieprzedmiotowe:

- (1) *A crazy man was taken to a mental hospital. / I was the crazy boy in the plane crying at about midnight landing in London*
- (2) *Jill's crazy car always breaks. / John's bought himself a crazy sweater lately. I love it!*
- (3) *It was a crazy party, you should have been there. / The crazy play didn't impress anyone / This crazy search was for nothing! We didn't find the treasure! / John's crazy emotions got the best of him. / Everyone was in awe at his crazy driving skills*

Substytucja synonimami formy *crazy* w tych zdaniach ma być dowodem na to, że za formą *crazy* ukryte są zupełnie inne pojęcia. Jeśli zamiana jest niemożliwa, można wnioskować, że wyrazy te tak naprawdę nie są synonimami.

Już na tym etapie wyszło na jaw, że w szeregu przypadków synonimy o tożsamej formie mogą się odnosić jednocześnie do kilku homonimicznych form *crazy*. Powstaje pytanie, czy nie powinniśmy wyeliminować takie słowa z listy synonimów, przecież nie pozwalają nam one odróżnić różne formy homonimiczne *crazy* od siebie? Jednakże w przypadku odniesienia słowa *crazy* do człowieka powstają zupełnie inne skojarzenia i pojmowania niż wtedy, jak identyczna forma jest stosowana wobec przedmiotów i abstrakcji. Zatem przed eliminacją zbieżnych synonimów trzeba było zobaczyć o jaki obiekt atrybucji chodzi.

Postanowiłem zatem, że o wiele ważniejsze jest to, do czego odnosi się owo *crazy*. W tym celu na pierwszym etapie był dokonany zabieg kategoryjnej konceptualizacji i wstępnie wyróżniłem trzy zasadniczo odmienne grupy obiektów atrybucji: ludzi, przedmioty i byty abstrakcyjne. Po głębszej konceptualizacji zaś udało się wyodrębnić dwie podgrupy odnoszące się do ludzi, mianowicie: osoba pod względem stanu zdrowotnego i osoba pod względem stanu

emocjonalnego. W przypadku bytów abstrakcyjnych następny podział pojęć, do których może być użyta atrybucja *crazy*, pozwolił oddzielić wydarzenia od czynów i bytów informacyjnych.

W pierwszej grupie (*crazy* jako atrybut człowieka) znalazły się synonimy: *insane*, *deranged*, *delusional*, *unbinged*, *sick*, *ill*, *disordered*, *unbalanced*, *mad*, *crazed*, *disturbed* i *unstable*.

Ocena	Obiekt atrybucji	Synonimy
Negatywna	CZŁOWIEK od strony zdrowotnego stanu psychicznego	<i>insane</i> , <i>deranged</i> , <i>delusional</i> , <i>unbinged</i> , <i>sick</i> , <i>ill</i> , <i>disordered</i> , <i>irrational</i> , <i>crazed</i> , <i>unbalanced</i> , <i>mad</i>
Negatywna	CZŁOWIEK od strony stanu emocjonalnego	<i>disturbed</i> , <i>unstable</i> , <i>mad</i> , <i>unbalanced</i> , <i>crazed</i>

Forma *insane* jest synonimem do *crazy* użytego w stosunku do człowieka (w sensie choroby psychicznej), przedmiotu (denerwującego) lub jakiejś koncepcji (niedorzecznej). Trudno wyobrazić, żeby to stało na przeszkodzie zróżnicowania trzech form *crazy* odnoszących się do tak różnych obiektów. Co innego formalnie tożsame *unbalanced* i *mad* jako synonimów *crazy* w stosunku do człowieka. W takim układzie substytucja *crazy* *man* formami *unbalanced man* i *mad man* wcale nie ułatwia nam sprawy. Co innego formy *insane*, *deranged*, *delusional*, *unbinged*, *sick*, *ill* i *disordered* wyraźnie wskazujące na stan chorobowy człowieka oraz *disturbed* i *unstable* również wskazujące na jego emocjonalnie rozchwianie. Dlatego formy *unbalanced* i *mad* powinny zostać określone jako nerelewantne i wyeliminowane z

badania (formy wyróżnione **boldem**). Reszta form traktowane są jako relewantne odpowiednio do dwóch różnych charakterystyk człowieka – psychicznie chorego i emocjonalnie rozchwieanego. Przy tym obie oceny z pragmatycznego punktu widzenia są negatywne.

Analogiczne zabiegi przeprowadziłem w grupie odnoszącej się do przedmiotów i abstrakcyjnych bytów.

W odróżnieniu od grupy atrybutów osoby ludzkiej (która może posiadać różne stany), przedmioty fizyczne i byty abstrakcyjne (takie jak wydarzenia, czyny i ich wyniki) oceniane pozytywnie czy negatywnie cechują się nie własnymi charakterystykami, a stosunkiem do nich człowieka. Mówiąc *crazy car*, *crazy sweater*, *crazy party*, *crazy play*, *crazy search*, *crazy driving*, za każdym razem mówimy coś nie o samych tych obiektach, lecz raczej wykazujemy swój stosunek do nich i swoją ocenę tych rzeczy i zjawisk. Substytucja za pomocą relewantnych synonimów może wykazać o ile rodzajów ocen tutaj chodzi. Może się okazać, że nierelewantny był wstępny podział kategorialny obiektów. Pierwsze, na co warto zwrócić uwagę, to to, że powtarzają się formy synonimów oddzielnie w grupach pozytywnych i negatywnych ocen.

Ocena	Obiekt atrybucji	Synonimy
Negatywne	Przedmioty	<i>strange, peculiar, odd, weird, insane, ridiculous, absurd, ludicrous</i>
Negatywna	Wydarzenia	<i>mad, chaotic, disorganized, haywire</i>

Negatywna	Byty informacyjno- emocjonalne	<i>preposterous, nonsensical, weird,</i> <i>absurd, insane, ludicrous,</i> <i>ridiculous</i>
Negatywna	Czynności i ich wyniki, w tym informacyjne (racjonalne)	<i>pointless, absurd, ridiculous,</i> <i>ludicrous</i>

Jak widzimy, w grupie negatywnych ocen wydarzenia stanowią wyjątek, gdyż *crazy* w tym znaczeniu nominatywnym nie posiada nierelevantnych synonimów, co pozwala wyróżnić je jako odrębną jednostkę o znaczeniu czegoś bezładnego. Jeśli zaś wyeliminujemy nierelevantne określenia *insane, ridiculous, absurd* oraz *ludicrous* z szeregów synonimicznych do *crazy* w stosunku do przedmiotów oraz różnego typu bytów informacyjnego (włącznie z czynami), okaże się, że jednostki *strange, peculiar, odd* mogą być znacznikami odrębności słowa *crazy* odnoszonego do jakichś wyjątkowo niestandardowych przedmiotów, budzących u człowieka sprzeciw i nieprzyjemne doświadczenia. Z kolei formy *preposterous* oraz *nonsensical* mogą służyć takimż znacznikami semantycznymi dla słowa *crazy* w znaczeniu pewnego zjawiska umysłowego połączonego z emocjonalnymi przeżyciami (emocje, wierzenia, utwory sztuki, obrazy, piosenki, wiersze, epika), które wywołuje zdziwienie przez swoją niedorzeczność. Wreszcie w sytuacji z ostatnim obiektem (czynności i racjonalne byty informacyjne) takim jedynym w pełni relevantnym znacznikiem jest forma *pointless*, która wskazuje na pojęcie czegoś niespójnego i alogicznego w zjawisku, od którego takiej spójności i

logiki się oczekuje. Wszystkie formy nerelevantne również zaznaczyłem pogrubieniem.

Teraz przyjrzyjmy się pozytywnym ocenom wyrażanym formą *crazy*:

OCENA	Obiekt atrybucji	SYNONIMY
pozytywne	Przedmioty	<i>funny, extraordinary, special, unique, inventive, insane, cool, awesome, amazing</i>
pozytywna	Wydarzenie	<i>awesome, amazing, cool</i>
pozytywna	Czynności i ich wyniki, w tym informacyjne (racjonalne)	<i>awesome, amazing, cool</i>

Sytuacja wygląda nieco inaczej. Po wyeliminowaniu *awesome, amazing* i *cool* (pogrubione w tabeli) zostaną nam tylko dwie opcje: *crazy* jako ocena pewnego przedmiotu jako cieszącego, radującego i rozweselającego ze względu na swoją wyjątkowość czy niezwykłość (na gust mówcy) oraz *crazy* oceniające czynności, wydarzenia czy abstrakcje jako takie, które po prostu budzą pozytywne zainteresowanie. Wyeliminowaniu w przypadku przedmiotów uległa również forma *insane*, gdyż może być używana enantiosemicznie – zarówno jako wyraz zachwycenia się przedmiotami, jak też ich ganienia. W odróżnieniu od *crazy* stosowanego pod adresem wydarzeń, czynności i bytów informacyjnych, *crazy* jako atrybut przedmiotu ma własne specyficzne wykładniki synonimiczne: *funny, extraordinary, special, unique* oraz *inventive*, co nie pozwala utożsamić te formy i uważać za jedno słowo.

Wyróżniliśmy więc 8 homonimicznych form *crazy* nazywających 8 różnych pojęć:

- (1) negatywna ocena człowieka od strony stanu jego zdrowia psychicznego = ‘chory umysłowo’,
- (2) negatywna ocena człowieka od strony jego stanu emocjonalnego = ‘roztrzęsiony, wyprowadzony z równowagi’,
- (3) negatywna charakterystyka przedmiotu = ‘wyjątkowo dziwaczny’,
- (4) negatywna ocena emocjonalnych bytów informacyjnych (wierzeń, ideologii, sztuki etc.) = ‘niedorzeczne’
- (5) negatywna ocena wydarzeń = ‘bezladne’
- (6) negatywną oceną czynności i jej skutków racjonalnych = ‘niespójne’
- (7) pozytywna charakterystyka przedmiotu, = ‘wyjątkowy w dobrym sensie’
- (8) pozytywna ocena wydarzenia, czynności i ich informacyjnych wyników = ‘przyjemny, cieszący’.

Widać wyraźnie, że negatywne oceny w przypadku formy *crazy* są dość zróżnicowane, natomiast pozytywnych ocen jest tylko dwie.

Zatem, jak widzimy, analiza substytucyjna jako uzupełnienie pełnej analizy konceptualnej atrybutywów (czyli zarówno samych znaczeń przymiotnikowych, jak też znaczeń rzeczowników będących nazwami obiektów atrybucji) jest dość uczynnym narzędziem badawczym, zwłaszcza w przypadku konieczności zróżnicowania homonimów (polisemów).

LITERATURA

- Polański, K. (2003). *Nominacja*. W: Encyklopedia językoznawstwa ogólnego, pod red. K. Polańskiego. Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków. 396.
- Polański, K. (2003). *Polisemia (wieloznaczność)*. W: Encyklopedia językoznawstwa ogólnego, pod red. K. Polańskiego. Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków. 447.
- Кубрякова, Е.С. (1998). *Ономастология*. В: Лингвистический энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия. 345–346.

Телия, В.Н., *Наминация*. В: Лингвистический энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1998. 336–337.
Торопцев, И. С. Словопроизводственная модель. Воронеж: ВГУ, 1980

Концептуальний та субституційний аналіз семантики англійських омонімів (на прикладі форми *crazy*)

Однією з областей семантики, яка все ще залишається не до кінця дослідженою, є прагматичний та функціональний опис прикметників (зокрема, їх значень). Проблема полягає в тому, що словники у своїх семантичних описах часто ігнорують різноманітність значень, пов'язаних з певною формою прикметника. У цій статті робиться спроба семантичної концептуалізації англійського прикметника "crazy". Це слово може використовуватися в багатьох семантичних контекстах, незважаючи на те, що зберігає ту саму форму (іншими словами, воно є омонімічним). Для проведення дослідження використано два методи: метод підстановки (заміна лексичних частин висловлювання їх синонімами) та метод категоризації з виключенням омонімічних синонімів, використання яких при підстановці виявляється нерелевантним для диференціації окремих термінів. Під час аналізу було виокремлено три групи омонімів за об'єктом атрибуції: на позначення властивостей людини, предметів та я дій і абстрактних сутностей. Вдалося виокремити 8 омонімічних слів з формою *crazy*, кожне з яких називає окреме поняття.

Ключові слова: *омонімія, полісемія, концептуалізація, субституція, лексичне значення, прикметник.*

Conceptual and substitution analysis of the semantics of English homonyms (using the form *crazy* as an example)

One area of semantics that is still not fully explored is the pragmatic and functional description of adjectives (in particular, their meanings), and the exact issue is that dictionaries often ignore in their semantic descriptions the variety of meanings associated with a given adjective form. In this article I would like to make a semantic conceptualization of the English adjective "crazy". This expression can be used in many semantic contexts despite retaining the same form (in other words: it is homonymous). To carry out this study, I decided to use two methods: the method of substitution (replacing fragments of speech with their synonymous unit) and the method of categorization, as well as the elimination of polysemous synonyms, the use of which in substitution turns out to be irrelevant to the distinction of individual concepts. In the course of the analysis, three groups of homonyms were identified by the object of attribution: one referring to people, one referring to objects, and one referring to acts and abstract entities. It was also possible to identify 8 homonymous words with the form *crazy*, each of which names a different concept.

Keywords: *homonymy, polysemy, conceptualization, substitution, lexical meaning, adjective.*

РОЛЬ ЦІННОСТЕЙ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ

Поняття «цінностей» та «ціннісні орієнтації» у психологічному вимірі

За останні десятиріччя проблема цінностей і ціннісних орієнтацій особистості набула особливої актуальності. Ці поняття є об'єктом дослідження багатьох наук, зокрема психології, філософії, соціології, що говорить про їхню складність та багатоплановість.

Поняття «цінність» широко використовується у філософській та іншій спеціальній літературі для вказівки на людське, соціальне і культурне значення певних явищ дійсності. На думку Миколи Головатого, цінності – це *«певні ідеї, погляди, за допомогою яких люди задовольняють свої потреби та інтереси»* [Головатий 1999].

У свою чергу, Мілтон Рокіч визначає цінності, як

стійке переконання в тому, що певний спосіб поведінки чи кінцева мета існування має потенційне значення з особистого погляду, на відміну від протилежного чи зворотного способу поведінки або кінцевої мети існування [Rokeach 1973].

Як зазначають Степан Возняк та Віталій Кононенко, поняття «цінність» близьке до поняття «значущість». Цінністю можна вважати все те, що може цінувати особистість, що є для неї значущим і важливим [Возняк, Кононенко 1999]. Власне, йдеться про ту роль, яку предмет чи явище можуть відігравати в життєдіяльності людей із точки зору їхніх потреб, інтересів, цілей тощо. Те, що для однієї людини може бути цінністю, інша

людина може недооцінювати, а то й зовсім не вважати цінністю, тобто цінність завжди суб'єктивна.

Цінності особистості утворюють систему її ціннісних орієнтацій – сукупність найважливіших якостей внутрішньої структури особистості, що є для неї особливо значущими. Джерелом формування ціннісних орієнтацій виступає сенсожиттєва активність особистості, що визначає рівень домагань особистості та її орієнтацію у процесі діяльності на досягнення конкретних цілей.

На думку Володимира Ядова,

ціннісні орієнтації являють собою інтегративні, вільно та відповідально обрані особистістю установки, що є ширшими і більш включними, ніж будь-які фіксовані або ж навіть базові соціальні установки, орієнтири й ідеали [Ядов 1975].

В свою чергу, Андрій Здравомислов зазначав, що ціннісні орієнтації – це

«важливі елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда й усією сукупністю його переживань. Вони відокремлюють важливе для певної людини від несуттєвого» [Здравомыслов 1986].

Варто додати, що ціннісні орієнтації розглядаються як один із компонентів, що входить до структури особистості. А саме: ціннісні орієнтації – це складне утворення, що вбирає в себе рівні форми взаємодії суспільного та індивідуального в особистості, специфічні форми усвідомлення особистістю навколишнього світу, свого минулого, теперішнього і майбутнього, а також сутності свого власного «Я» [Долинська 2008]. Наявність сформованої системи ціннісних орієнтацій забезпечує гармонію внутрішнього світу особистості, сприяє систематизації її знань,

норм, стереотипів поведінки та самоствердженню особистості, реалізації соціальних очікувань.

Важливою рисою структурної організації цінностей є їх ієрархічна побудова, яка полягає в тому, що різні цінності володіють різним ступенем суспільності і одні є конкретизацією інших.

На думку таких психологів, як О. Г. Асмолов, Б. С. Братусь, Д. О. Леонтьєв, В. Ф. Сержантов, структура цінностей являє собою одне з найважливіших утворень в психіці людини (є своєрідним ядром цілісної структури особистості) [Москаленко 2010] і є найвищим рівнем саморегуляції особистості. А. Т. Москаленко і В. Ф. Сержантов відзначають, що

система цінностей, перш ніж виявити себе в ролі регулятора зовнішньої поведінки індивідів і їх взаємних суспільних зв'язків, породжує в їх свідомості специфічну ціннісну систему ціннісних орієнтацій і тільки за посередництва останньої виявляє свою соціально-регуляторну функцію [Москаленко, Сержантов 1989].

Мирослав Боришевський стверджує, що

певна система цінностей втілюється, опредмечується в тих чи інших конкретних феноменах, пов'язаних із відповідними формами життєдіяльності, у якій і здійснюється оволодіння цінностями, їх поступове перетворення з явища зовнішнього у явище – «для себе», тобто відбувається переведення цінностей суспільних у цінності суб'єктно значущі для самого індивіда [Боришевський 1997].

Таким чином, система цінностей відіграє провідну роль в процесі розвитку особистості, є основним підґрунтям, що забезпечує її стабільність, визначеність і передбачуваність вчинків та поведінки в цілому, а також допомагає в адаптації до певних змін у житті.

Модуси розуміння структури особистості в психології

Важливим предметом психологічного вивчення особистості є внутрішні психічні процеси, котрі детермінують усі прояви людини. Вивчення даних процесів неминуче ставить питання про структуру особистості, що в свою чергу передбачає виділення елементів, котрі її складають.

Проблема структури і, що ще важливіше, природа її організації та вплив на функціонування індивіда, є ключовим компонентом усіх теорій особистості. Найпопулярнішим прикладом структурних концепцій вважається концепція рис особистості. Г. В. Олпорт, Р. Кеттел і Г. Айзенк – три провідних авторитети в царині вивчення рис, вважали, що структуру особистості краще всього схематично подати в термінах гіпотетичних якостей, що перебувають в основі поведінки.

Частина західних психологів аналізували структуру особистості, описуючи її типи, а теорія психоаналізу структурує особистість на трьох рівнях: Id, Ego та Super-Ego.

Конкретну дефініцію особистості сформулював Еріх Фромм.

Під особистістю я розумію цілісність вроджених і надбаних психічних властивостей, які характеризують індивіда і роблять його унікальним [Фромм 1992].

Пояснюючи відмінність між вродженими і надбаними властивостями, він власне й структурує особистість. До вроджених структур Фромм відносить темперамент, таланти й усі інші властивості, задані від народження. До надбаних – характер.

На відміну від Е. Фромма, Г. В. Олпорт не ототожнює поняття «особистість» та «індивідуальність», а формулює таку дефініцію:

Особистість – це динамічна організація тих психофізичних систем всередині індивіда, які визначають характерні для нього поведінку і мислення [Allport 1955].

Він заперечує включення в структуру особистості характеру і темпераменту, чи використання їх як синонімів. Темперамент він називає «первинним матеріалом», з якого будується особистість. Характер – оціненою особистістю, а особистість – неоціненим характером. Структура особистості, за Олпортом, включає загальні риси та індивідуальні диспозиції. Об'єднуючим стрижнем є пропріум. Пропріум – це те, що у внутрішньому світі людини визнається своїм і при цьому є відмінною ознакою. Пропріум дає напрям життю людини, це позитивна, творча, спрямована на розвиток властивість людської природи.

Однак ряд дослідників (серед них В. С. Мерлін), звертаючись до проблеми структури особистості, спеціально підкреслювали, що її не можна охарактеризувати як систему, що складається з різноманітних груп психічних властивостей: темпераменту, характеру, здібностей і спрямованості, тому що

«одні з них (властивості темпераменту) – взагалі не є властивостями особистості; другі (характер, здібності й спрямованість) – являють собою не різні «підсистеми», а різні функції тих самих властивостей особистості [Мерлін 1970].

Методологічною основою підходу Мерліна є твердження, що *«особистість – специфічно людське психологічне утворення. І як таке, воно визначається специфічними для людини соціальними відносинами»* [Мерлін, 1970]. Система відносин особистості характеризує її активну життєву позицію і спрямованість. Цими відносинами не вичерпується її характеристика. Відносини особистості здійснюються за допомогою специфічних індивідуальних способів дії, а в них проявляються властивості характеру.

Взаємозв'язок між цінностями та структурою особистості в гуманістичній психології

Вся вищезазначена інформація вказує на складність описання структури особистості й вимагає чіткого вибору методологічних засад дослідження цінностей.

Тож методологічною основою дослідження ролі цінностей в структурі особистості мною було обрано гуманістичну психологію, оскільки її предметом вивчення є цілісна людина в її вищих специфічно-людських проявах.

У гуманістичній психології людину розглядають як свідому і розумну істоту, активного творця власної особистості та свого стилю життя. Людина визначається прагненням до самовдосконалення. Сама сутність людини зумовлює її постійний рух до творчості й самодостатності, якщо цьому процесу не перешкоджають обставини. Представники цього напрямку підкреслюють, що це орієнтація розумів про людину і всю наукову діяльність, котра змінює наш образ людини і звільняє психологію від штучних обмежень, накладених на неї тими теоріями, які вже тепер ніби застаріли.

В гуманістичній психології виділяють два напрями: індивідуально-центрований та екзистенціальний. Прибічники першого напрямку (А. Маслоу, К. Роджерс, Ш. Мюллер і С. Джулард) приписують людині певні задані потенції, природу, яка є позитивною за своєю сутністю та актуалізується в процесі розвитку. Найповніше цей підхід сформульований К. Роджерсом. Спрямованість розвитку він називає «тенденцією» до актуалізації, яка притаманна біологічній природі людини, а в процесі життя і спілкування у людини виникає ще одна структура

– «Я» (Self), і ще одне прагнення – до реалізації цієї структури. Вона не співпадає з біологічною, і вони можуть суперечити одна одній [Rogers 1963]. В тих випадках, коли перша тенденція, з одного боку, і друга – з іншого, виявляються в суперечливому стані, то правда завжди на боці першого. Адже набуте людиною в процесі соціалізації не може покращити, а може тільки спотворити її істинну природу.

Представники екзистенціального підходу наполягають на тому, що однозначно заданої природою сутності в людини немає. Ж.-П.Сартр підкреслює, що

існування первинне по відношенню до сутності, тобто людина в кожному мить свого життя сама вирішує, в якому напрямку вона буде розвиватися, і ким вона буде в майбутньому» [Сартр 1989].

Вона сама себе створює і є тільки те, що сама з себе робить. Акцентування на самотворчості, відсутність вроджених структур саморозвитку – квінтесенція екзистенціальної психології. Все, що в житті людини з'являється, породжується її власними виборами і зусиллями.

Т. Грінінг робив спробу згладити виявлену суперечність поглядів. Він писав, що

«сутність людини створюється її екзистенціальними виборами в процесі становлення, а тенденція до самоактуалізації не єдина, котра закладена в людині і тому вона змушена конкурувати з іншими в процесі самотворення. Людина може відмовитися від самоактуалізації, а може її обрати і тим самим розвиватися» [Greeneng 1971].

Тут знову ж таки немає компромісу. Питання про існування вродженої сутності у Т. Грінінга залишається. Цей підхід принципово не відрізняється від індивідуально-центрованого.

На індивідуально-центрований підхід вплинуло фрейдистське протиставлення Ego і Super-Ego. Так, наприклад, в працях К. Гольдштейна, А. Маслоу, К. Роджерса до кінця 1960-х років була присутня думка, що зовнішні соціальні впливи більше гальмують самоактуалізацію людини, ніж їй сприяють. Зокрема, К. Роджерс наполягав, що природі людини притаманне добро, а джерело зла у зовнішній реальності [Rogers 1963]. В останні десятиліття прибічники особистісно-центрованого підходу розглядають зовнішні чинники як передумови розвитку. Екзистенціалісти значно раніше сформулювали точку зору, що умовою самореалізації є спілкування, діалог з іншою людиною. Із західних авторів ця точка зору найчіткіше розкривається В. Франклом [Франкл 1990]. Положення В. Франкла – *«якщо людина хоче прийти до самої себе, її шлях пролягає через світ»* – проходить червоною ниткою через усю екзистенціальну психологію. Людина з миті свого народження постійно взаємодіє з світом, в якому знаходяться потенційні сенси її існування, які вона повинна відкрити, знайти для себе.

Світ наповнений смисловими альтернативами, з яких людина змушена робити вибір і в процесі цього себе саму розбудовує. Так, В. Франкл, критикуючи концепцію самоактуалізації, стверджує, що *«в людині закладені можливості як для доброго, так і для поганого»*, приводячи приклад Сократа, який мав усі задатки, щоб стати талановитим злочинцем. Але він цієї можливості не реалізував. Людина обирає і вона відповідальна за вибір, які можливості залишати нереалізованими, а які втілювати в життя [Франкл 1990].

У цьому зв'язку Е. Фромм наголошує, що людину характеризує прагнення до самотрансценденції, прагнення

певним чином утвердитися серед людей і навіть піднятися над ними [Фромм 1996]. І якщо людина з тієї чи іншої причини виявляється нездатною позитивно самореалізуватися, то базова потреба самореалізації зберігається, і людина може самореалізуватися через руйнування, таким чином заявляючи про свою присутність в світі. Сутність людини проявляється у її відкритості для самих різних можливостей.

Як писав М. Мамардашвілі

«... людина не створена природою й еволюцією. Людина створюється. Безперервно, знову і знову створюється. Створюється в історії, за участю її самої, її індивідуальних зусиль. І ось це її неперервне створення й задане для неї в дзеркальному відображенні самої себе символом «образу і подоби Божої» [Розин 1999].

Це безперервне створення, самостворюваність себе як людини, сама здатність і можливість такої самостворюваності передбачає наявність психологічного знаряддя, яке б координувало і спрямовувало процес самостворення. Таким знаряддям у соціально зрілої людини є цінності й ціннісні орієнтації, а точніше між ціннісною системою суспільства в цілому і соціальних груп зокрема та поведінкою людини є комплекс психічних знарядь, серед яких цінності й ціннісні орієнтації є базовими.

В основі цього висновку – гуманістична ідея Г. Олпорта про потенційні можливості розвитку людини. Олпорт пише, що *«особистість – це не тільки те, хто вона є, але й те, якою вона може чи хотіла б бути»* [Allport 1955]. Він вважав, що становлення зрілості людини – це неперервний процес, який продовжується протягом усього її життя. В ієрархії шести головних рис, які характеризують психологічно зрілу людину, він називає цілісно життєву філософію. Точка зору з цього приводу полягає в тому,

що зріла людина є такою тоді, коли має глибоко вкорінений набір цінностей, які служать об'єднуючою основою її життя.

Цінності не виникають на порожньому місці. Кожне суспільство, соціальна група через конкретних осіб селекціонують і трансформують з історично сформованих ціннісних систем ті цінності, котрі виражають їх домінуючі інтереси і цілі. На цьому ґрунті і з цією ж метою вони створюють нові, притаманні їм, загальні та специфічні ціннісні системи, а людина їх певним чином сприймає.

На сучасному етапі ціннісну категоризацію свідомості особистості визначають як її спрямованість, підкреслюючи, що саме система цінностей особистості є її базою для багатоманітних відношень до дійсності [Еникеев 1999].

У науковій літературі простежується специфіка цінностей і ціннісних орієнтацій переважно в тому, що цінності – це зовнішні утворення по відношенню до людини, а ціннісні орієнтації є її внутрішніми утвореннями. Через цінності та ціннісні орієнтації формується і одночасно в них же проявляється відношення людини до світу, відношення, в якому відображається освоєння світу і відбувається самоствердження, саморозкриття сутності людини.

Ядром особистості вважає ціннісні орієнтації І. Д. Бех, якщо їх внутрішню природу і будову виводити з процесів смислоутворення [Бех, 1996]. При цьому зауважує, що його (ядро) можна інтерпретувати як ціннісну етичну орієнтацію, яка забезпечує цілісно-суб'єктивне розуміння окремих актів поведінки людини, а також сприяє (на основі спостереження за поведінкою людини в окремих стандартних ситуаціях) прогнозуванню її поведінки в широкому полі ситуацій.

Цінності вважаються типово соціальним феноменом, яким позначаються предмети, речі, властивості і відношення в реальному світі, ідеї, норми, цілі й ідеали, явища природи і суспільні явища, які створені чи не створені людиною, але спрямовані на соціальний прогрес і розвиток людської особистості.

При такому підході можна виділити функцію формування, збереження чи зміни цінностей людей. Частиною ж свідомого чи несвідомого людини є не цінності, а її ціннісні орієнтації. Саме вони визначають, яку позицію займає людина по відношенню до соціального і природного довкілля.

Приписувана ж цінностям функція мотивації діяльності та поведінки сформульована на методологічному ґрунті реактивного підходу.

З точки зору активного, гуманістичного підходу мотивація й регуляція поведінки є функціями ціннісних орієнтацій людини.

Висновки

Отже, головною ознакою зрілості особистості, показником міри її соціальності виступають розвинені цінності та ціннісні орієнтації. Їх система утворює вісь свідомості людини, яка визначає рівень сталості та послідовності її дій і вчинків, спрямованості потреб та інтересів. Вони дозволяють відрізнити позитивне від негативного як у її внутрішньому так і в зовнішньому світі, тобто є основою вирішення проблеми вибору. Вибір же – акт свідомий, вільний, відповідальний.

У гуманістичній психології цінності розглядаються як важливий компонент структури особистості. Вони є ядром особистості, її спрямованістю, яка визначає її відношення до світу,

самоствердження та саморозкриття. Цінності є засобом, який допомагає людині реалізувати свої потенціали, знайти сенс свого життя та стати повноцінною особистістю.

ЛІТЕРАТУРА

- Allport, G.W. (1955). *Becoming. Basic Considerations for a Psychology of Personality*. New-Haven.
- Greeneng, T. (1971). *Existential Humanistic Psychology*. Белмонт.
- Rogers, C. (1963). The actualizing tendency in relation to motives and to consciousness. *Nebraska symposium on motivation*. Lincoln.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York.
- Бех, І.Д. (1996). *Проблема особистісних цінностей: стан і орієнтири дослідження*. Українська психологія: сучасний потенціал: Матеріали Четвертих Костюківських читань. Київ.
- Боришевський, М.Й. (1997). *Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості*. Цінності освіти і виховання. Київ.
- Возняк, С.М., Кононенко, В.І. (1999). *Духовні цінності українського народу*. Прикарпатський університет ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ.
- Головатий, М.Ф. (1999). *Соціологія молоді*. Соціологія молодіж: Курс лекцій. Київ.
- Долинська, Л.В. (2008). *Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя*. Навчальний посібник / Л. В. Долинська, Н. П. Максимчук. Кам'янець-Подільський.
- Еникеев М.И. (1999). *Общая и социальная психология*. Москва.
- Здравомыслов, А. Г. (1986). *Потребности, интересы, ценности*. Москва.
- Мерлин В. С. (1970). *Проблемы экспериментальной психологии личности*. Перм.
- Москаленко, А.Т., Сержантов, В.Ф. (1989). *Смысл жизни и личность*. Новосибирск.
- Москаленко, О.В. (2010). *Сучасні концепції ціннісно-сислової сфери особистості*. Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. Київ.
- Розін, В.М. (1999). Читая и обдумывая Мамардашвили. *Психологический журнал*, №2. 125-129.
- Сартр, Ж.-П. (1989). *Экзистенциализм – это гуманизм*. Сумерки богов. Москва.
- Франкл, В. (1990). *Человек в поисках смысла*. Москва.
- Фромм, Е. (1992). *Человек для себя*. Москва.
- Фромм, Е. (1996). *Революція надії*. В: Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Упорядник В.Лях. Київ.
- Ядов, В.О. (1975). *О диспозиционной регуляции социального поведения личности*. Методологические проблемы социальной психологии. Москва.

Rola wartości w psychologicznej strukturze osobowości

W artykule zbadano, w jaki sposób wartości wpływają na kształtowanie się osobowości. Autor artykułu rozważa różne podejścia do definiowania wartości i orientacji wartości; nakreśla sposoby rozumienia struktury osobowości i bada związek między wartościami a strukturą osobowości w psychologii humanistycznej.

Słowa kluczowe: *wartości, orientacje wartości, osobowość, struktura osobowości.*

The Role of Values in the Psychological Structure of Personality

The article examines how values influence the formation of personality. The author of the article considers different approaches to defining values and value orientations; outlines modes of understanding personality structure and explores the relationship between values and personality structure in humanistic psychology.

Keywords: *values, value orientations, personality, personality structure.*

МЕТАФОРА. ОСНОВНЫЕ МОДЕЛИ МЕТАФОРИЗАЦИИ В ИЗБРАННЫХ ПЕРЕВОДАХ «ПОСЛАНИЯ К ФИЛИППИЙЦАМ»

Введение

Средства художественной выразительности, не только несущие информацию, но отображающие действительность в образах, эстетически воздействующие на читателя, широко используются как в произведениях искусства, так и в обыденной жизни [Ожегов 1988: 282]. В данном исследовании рассматриваются пять русскоязычных переводов «Послания к Филиппийцам» из Нового Завета. Проанализировав основные определения и подходы к изучению метафоры, в статье выделяются различные модели метафоризации и метонимизации, а также концептуальные мотивы и сети.

Исследуя метафоры в избранных переводах «Послания к Филиппийцам», сначала нужно дать определение метафоры и сконцентрироваться на том, чем она не является. А, по распространённому мнению, она не является дословностью. Обычно метафору понимают как противоположность *буквального, дословного* или *правильного* наименования или, в более общем смысле, высказывания. Поэтому мы употребляем выражения *буквально, дословно, образно, в переносном значении, образно говоря*. Понятно, что *буквально* — обозначает слово или высказывание, передающееся абсолютно точно, не изменяя даже буквы; *дословно* — *до слова* — не отличается ни одним словом; *образно* — подразумевает выражение информации в образе; *в переносном*

значении – слово или выражение используется в другом значении [Król 2012: 212]. Древнегреческий философ Аристотель ещё в IV в. до н.э. дал первое определение метафоры как «...перенесение слова с измененным значением из рода в вид, или из вида в род, или из вида в вид, или по аналогии» [Аристотель 1988: 1096].

В «Литературном энциклопедическом словаре» метафора, метафоричность (греч. *metaphorá* – *перенос*) определяется как вид тропа, перенесение свойств одного предмета (явления или аспекта бытия) на другой, по принципу их сходства в каком-либо отношении или по контрасту. Метафора является скрытым сравнением, в котором слова «как», «как будто», «словно» не употребляются, но подразумеваются: *Ибо для меня жизнь – Христос, и смерть – приобретение* [Послание к Филиппийцам, Синодальный перевод 1:21]. Апостол Павел, будучи абсолютно уверенным в существовании жизни после смерти, называет *смерть приобретением* (*смерть для меня словно/как будто приобретение*). Метафора же, охватывающая несколько фраз, предложений или даже целое произведение, называется **развернутой**:

Да и все почитаю тщетою ради превосходства познания Христа Иисуса, Господа моего: для Него я от всего отказался, и все почитаю за сор, чтобы приобрести Христа и найтись в Нем не со своею праведностью, которая от закона, но с тою, которая через веру во Христа, с праведностью от Бога по вере [там же 3: 8-9].

Другие тропы и такие стилистические фигуры, как катахреза, оксюморон, олицетворение, антитеза по отношению к метафоре могут рассматриваться как её разновидности или модификации.

Бытовая метафора является более распространенной – *подвизаясь за веру* [там же 1:27], *обстоятельства послужили* [там же 1:21]. **Индивидуальная** метафора, в свою очередь, несёт высокую степень художественного содержания и выводит

предмет (и слово) из обычного восприятия, т.е. рождает художественный образ [Аристотель 1988: 1096]: *Итак, братья мои возлюбленные и возжеленные, радость и венец мой, стойте так в Господе, возлюбленные* [Послание к Филиппийцам, Синодальный перевод 4:1].

В различных сферах науки первичная функция метафоры понимается по-разному. В риторике и лексикологии метафора считается прежде всего средством номинации «...от лат. *nominatio* – (на)именование – образование языковых единиц, характеризующихся номинативной функцией, т.е. служащих для называния и вычленения фрагментов действительности и формирования соответствующих понятий о них в форме слов, сочетаний слов, фразеологизмов и предложений...» [Телия 1990]. Метафора – это многоаспектное явление, поэтому ее изучением занимаются ряд отраслей знания и разделов лингвистики. В поэтике (например, в стилистике, риторике, эстетике) она рассматривается как определённый вид тропов, в лексикологии – как источник новых значений слов, в прагматике – как особый вид речевого употребления, в психолингвистике и психологии – как ассоциативный механизм и объект интерпретации и восприятия речи, в логике, философии (гносеологии) и когнитивной психологии – как способ мышления и познания действительности [Арутюнова 1990].

Метафоры по способу воздействия на адресата разделяются на **эпифоры** и **диафоры**. Первые в основном отличаются экспрессивной функцией (апелляцией к воображению), вторые – суггестивной (апелляцией к интуиции). Согласно когнитивной функции, различают **второстепенные** (побочные) и **базисные** (ключевые) метафоры. Для первых характерно определение

представления о конкретном объекте или частной категории объектов – *«проливаясь» как жертвенное возлияние* [Послание к Филиппийцам Новый русский перевод Библия Онлайн 2003-2022] – страдание сравнивается с принесением благовонной жертвы на алтарь храма; для вторых (диафоры) – определение способа мышления о мире (о картине мира) или о его фундаментальной части: *Ибо для меня жизнь – Христос, и смерть – приобретение* [Послание к Филиппийцам, Синодальный перевод 1:21]. Также выделяются три типа языковой метафоры: 1) **номинативная**, 2) **когнитивная**, 3) **образная**... Для главных элементов предложения (его субъекта и предиката) семантическая двойственность метафоры не отвечает основным коммуникативным назначениям. Для определения предмета речи метафора слишком субъективна, для предиката – неоднозначна. Зато она находит своё естественное место в поэтической, художественной речи, в которой она выполняет эстетическую, а не информативную функцию языка. В поэзии наблюдается преимущественно вторичная для метафоры номинативная функция, вносящая в именные позиции атрибутивные и оценочные значения. Согласно Э. Кассиреру, метафора, формируя образ, соединяет язык с мифом и искусством и мифологическим, художественным, синтетическим способами мышления [Арутюнова 1990].

Различные подходы к изучению метафоры

Существуют разные способы исследования метафоры. Для определения природы метафоры определяются её синтаксические свойства. *Прагматический подход*, распространившийся с начала 70-х гг., прямо противоположен

семантическому анализу метафоры. Метафоризация признаётся способом употребления языка, использующим конвенциональные (буквальные) значения слов для выражения других смыслов. Для применения и понимания метафоры в этом случае важны правила пользования языком, а не знание его семантической структуры [Арутюнова 1990]. *Дискурсивный подход* в изучении метафорического материала раскрывается в научных работах таких российских ученых, как Н.Д. Арутюнова, А.Н. Баранов, Ю.Н. Караулов, В.И. Карасик, Е.С. Кубрякова. Они рассматривают необходимость понимания контекста исследуемого текста для того, чтобы открыть глубинный смысл и идиосинкратический (индивидуальный, своеобразный) характер метафорический номинации. Метафора может вызвать герменевтическую ситуацию, *остановку-стоппер* в процессе понимания текста. Таким образом, только благодаря объяснениям, приведенным в дискурсе, использованные в тексте метафоры зачастую «поднимаются до символов». *Дискурсивный подход* толкования метафор (имеющий много общего с герменевтическим), подразумевает, что понимание — это духовнопрактическое усвоение информации, т.е. отождествление с образом, истолкование текста и реконструкция смысла [Рябова 2015]. Говоря об исследовании библейских метафор, необходимо вспомнить *герменевтический подход*. *Герменевтика* (греч. *ἐρμηνευτική*, от *ἐρμηνεύω* — разъясняю, истолковываю) — это искусство толкования текстов классической древности, Библии, учение о принципах интерпретации. Основанием этого подхода является идея *Слова*, а целью — понимание текста, выяснении того, с какой целью он написан. Герменевтический подход так же, как и сравнительный метод особенно используется в

исследовании развёрнутых метафор [Герменевтика]. Сравнение является научным приемом, очень широко используемым при экспериментальном и теоретическом познании. При помощи сравнения исследуются общие и специфические черты сходных явлений одного или разных языков [Гаджихмедов 2020]. При исследовании избранных развёрнутых метафор на русском языке, в данной работе, производится внутриязыковое сравнение.

Кроме того, известно применение нескольких методов *семантико-когнитивного исследования метафор*: 1) контент-анализ, т.е. извлечение метафорических контекстов из текстов, их квантификационная обработка (квантификация – сведение качеств к количествам [Философский энциклопедический словарь] или количественное выражение качественных признаков) и качественно-количественный анализ; 2) метафорическое моделирование, включающее в себя выявлении параметров и построении метафорических моделей); 3) компонентный анализ, используемый для изучения семантики узуальных общеупотребительных метафор и определения их семной структуры (семы – это минимальные доли смысла, выделяемые как компоненты значения слова); 4) контекстуальный анализ, т.е. установление смыслового содержания окказиональных метафор); 5) когнитивная интерпретация, необходимая «для выявления и словесного формулирования когнитивных признаков, репрезентируемых теми или иными значениями или семантическими компонентами языковых единиц» [Попова, Стернин 2007: 6]; 6) концептуальный анализ, т.е. определение и описание содержания и структуры метафорических концептов [Кравцова 2016].

Анализ метафор, используемых в «Послании к Филиппийцам»

В Библии используются разнообразные средства выразительности речи, включая метафоризацию. Поэтические книги («Псалмы», «Песни Песней»), книги мудрости («Притчи Соломона», книга «Екклесиаста») и другие библейские книги изобилуют метафорами. Предметом исследования в данной статье являются метафоры из избранных переводов «Послания к Филиппийцам» из Нового Завета.

Наиболее часто и продуктивно в метафоризации и метонимизации в русской номинативной системе используются образные модели, мотивированные семантикой движения, они связаны в основном с ходьбой, вождением, изменением положения тела (своего или чужого) или с другими формами физиологического движения в пространстве – «Мир как человеческое тело» [Leszczak 2012: 194]. Опираясь на описание различных моделей метафоризации и метонимизации, т.е. лексико-семантических преобразований, которые используются пользователями языка для создания новых номинативных единиц, которые О.В. Лещак представил в статье «*Przenośnia nominatywne we współczesnym rosyjskim dyskursie publicznym*», проанализируем метафорический материал из избранных переводов «Послания к Филиппийцам»:

1. Модель метафоры движения «существование во времени или изменение экзистенциального статуса – перемещение человека в пространстве»:

произошло со мной [Письмо к Филиппийцам, Еврейский Новый Завет] – случилось;

2. Модель метафоры движения «социальное, экономическое или интеллектуальное поведение человека в пространстве»:

принесли плод праведности [Послание к Филиппийцам, Новый русский перевод] – стали праведными;

3. Модель метафоры движения «изменение отношений или психологического состояния (о людях) – перемещение человека в пространстве».

продвинулись в вере [там же] – стали больше верить,

прийти к согласию [там же] – помириться,

собрались с духом [там же] – осмелились,

рвение было направлено на преследование Церкви [там же] – преследовали церковь,

побуждения ими руководят [там же] – они импульсивно принимают решения.

4. Модель метафоры движения «изменение или сохранение статуса (о структурах или отношениях) – перемещение человека в пространстве».

дабы перед именем Иисуса преклонилося всякое колено [Послание к Филиппийцам, Синодальный перевод] – признание власти Иисуса,

5. Модель метафоры движения «достижение цели (о людях и учреждениях) – перемещение человека в пространстве».

совершайте своё спасение [там же] – спасайтесь,

достигнуть воскресения мёртвых [там же] – получить вечную жизнь,

стремлюсь к цели, к почести высшего звания Божия [там же],

дове́дет его до конца [там же],

простираясь вперёд (к почести высшего звания Божия) [там же] – стремясь к божьей награде,

6. Модель метафоры движения «изменение социального статуса – перемещение человека в пространстве».

уйти *из этой жизни* [Послание к Филиппийцам, Новый русский перевод] – умереть,

7. Метонимическая модель движения «изменение социального статуса – перемещение человека в пространстве».

разрешиться *и быть со Христом* [Послание к Филиппийцам, Синодальный перевод] – умереть.

Концептуальные мотивы и сети

Проанализируем следующую группу моделей, производную от концептуальной сети «Мир как человеческое тело», описанную в статье «Номинативная метафора в современном российском публичном дискурсе», из которой выводятся модели с мотиватором «человеческие чувства». Они мотивируются семантикой:

- **осознания** (наиболее распространённые модели),

стойте твёрдо в вере [Послание к Филиппийцам, Новый русский перевод] – не переставайте верить,

- **зрения** (менее распространённые),

подвиг, какой вы видели во мне [Послание к Филиппийцам, Синодальный перевод],

вы сияете, как светила в мире [там же],

так смотреть на вещи [Послание к Филиппийцам, Новый русский перевод] – думать,

- **слуха** (реже встречающиеся),

дошёл слух о его болезни [Послание к Филиппийцам, Синодальный перевод],

• **вкуса и обоняния** (такие модели реже встречаются),
посланное вами, как благовонное курение [там же] – приятный подарок, (финансовая помощь)
как ароматный запах [Послание к Филиппийцам, Новый русский перевод] – приятный подарок.

Концептуальная сеть «Мир как мастерская» и связанные с ней «Жизнь как манипуляция предметами» и «Мир как ёмкость», выделенные О.В. Лещаком. Они основываются на следующих мотивах:

- **приобретение, владение, утрата и передача вещей:**
принося *молитву* – *молясь* [Послание к Филиппийцам, Синодальный перевод],
имею вас в сердце [там же] – *помню*,
имею желание [там же],
вам дано верить / страдать [там же],
ищут своего [там же],
влечёт меня то и другое [там же],
примите его в Господе [там же] – будьте гостеприимны,
приобрести Христа [там же] – поверить,
доставляет беспокойства [Послание к Филиппийцам, Новый русский перевод] – беспокоит.
- **перемещение предметов:**
писать об этом не тягостно [Послание к Филиппийцам, Синодальный перевод] – нетрудно,
тяжко скорбел [Послание к Филиппийцам, Синодальный перевод] – очень переживал.
- **объединение и разделение предметов:**
участие в благовествовании [там же],

соучастников *в благодати* [там же] – верующих,
вы стоите в одном духе [там же] – едины,
подвизаясь единомысленно за веру [там же] – в единстве,
узы мои о Христе [там же] – тюремное заключение,
имейте одни мысли – думайте одинаково [там же],
участие *в страданиях* [там же],
союз со Христом [Послание к Филиппийцам, Новый русский перевод] – единство со Христом,
разделить с Ним страдания [там же] – вместе страдать,
разделить *ликование со мной* [там же] – вместе радоваться,
я всё отбросил [Послание к Филиппийцам, Подстрочный перевод Библии] – от всего отказался.

• оперирование замкнутыми пространствами:

узы мои о Христе [Послание к Филиппийцам, Синодальный перевод] – тюремное заключение,
нахожусь в заключении за Христа [Послание к Филиппийцам, Новый русский перевод] – арестован,
пребывание под стражей [Письмо к Филиппийцам, Еврейский Новый Завет] – арест,

• оперирование ёмкостями:

исполнены *плодов праведности* [Послание к Филиппийцам, Синодальный перевод],
восполнить недостаток ваших услуг [там же] – принять услуги,
в полноте познания [Письмо к Филиппийцам, Еврейский Новый Завет],
наполнены *плодами праведности* [там же],
дополните мою радость [там же].

Следующей концептуальной сетью, является сеть «Мир как экономика / Жизнь как профессиональная деятельность». Эти метафоры можно назвать бизнес-метафорами:

- **жилье и строительство:**

утверждение *благовествования* [Послание к Филиппийцам, Синодальный перевод],

наше жительство на небесах [там же],

пусть ваше поведение соответствует тому уровню [Письмо к Филиппийцам, Еврейский Новый Завет];

- **медицина и здоровье:**

берегитесь «членовредителей» [Послание к Филиппийцам, Новый русский перевод] – при описании людей, приносящих разделения в церковь, используется образ людей, которые калечат члены своего тела,

истинно обрезанные [там же] – имеется в виду духовное обрезание, т.е. посвящение Богу,

бог – это их желудок [там же] – они думают только о материальных вещах,

был при смерти [там же] – серьёзно болен.

- **сельское хозяйство, растения и домашние животные:**

любовь ваша возрастала в познании и всяком чувстве [Послание к Филиппийцам, Синодальный перевод],

жизнь доставляет плод моему делу [там же],

исполнены плодов праведности [там же] – праведны,

ищу плода, умножающегося в пользу вашу [там же] – хочу вам добра,

плодотворная работа [Послание к Филиппийцам, Новый русский перевод] – успешная работа,

плоды трудов [там же] – результаты,

те из нас, кто достаточно зрелы [Письмо к Филиппийцам, Еврейский Новый Завет] – мудры;

- **коммерция и финансы:**

для меня смерть – приобретение [Послание к Филиппийцам, Синодальный перевод],

умею жить в скудости и в изобилии [там же] – умею жить, когда есть деньги или их нет,

быть в обилии и недостатке [там же] – умею жить, когда есть деньги или их нет,

послужило успеху возвещения Радостной вести [Послание к Филиппийцам, Новый русский перевод],

обогащалась знанием [там же] – принимала знание,

бесценное познание [там же],

стремлюсь, чтобы прибыль была на вашем счету [там же] – желаю вам преуспевания,

славное богатство в Иисусе Христе [там же],

ίνα чтобы Χριστὸν Христа жерδῆσω я получил как прибыль [Послание к Филиппийцам, Подстрочный перевод Библии],

считаю потерей [Послание к Филиппийцам, Новый русский перевод] – думаю, что это потеря.

«Мир как война», «Мир как спорт», «Мир как искусство» и «Мир как охота / рыбалка», также можно определить как бизнес-метафоры:

- **«Мир как война»:**

при всяком дерзновении [Послание к Филиппийцам, Синодальный перевод] – имея всякую смелость,

страдать таким же подвигом [там же],

соделываюсь жертвой [там же] – скоро умру,

был близок к смерти, подвергая опасности жизнь [там же],
поступают как враги креста Христова [там же],
непоколебимы в своём единстве [Послание к Филиппийцам,
Новый русский перевод] – едины,
вовлечены в ту же борьбу [там же] – вовлечены в проповедь
Евангелия,
сражаясь за веру [Письмо к Филиппийцам, Еврейский Новый
Завет] – перенося трудности,
он рисковал своей жизнью [там же];

• **«Мир как спорт»:**

я не напрасно пробежал свой забег [Послание к
Филиппийцам, Новый русский перевод] – прожил жизнь,
получить награду *высшего Божьего звания во Христе* [там же];

• **«Мир как искусство»:**

я научился искусству быть сытым и испытывать голод [Письмо
к Филиппийцам, Еврейский Новый Завет] – научился быть
неприхотливым;

• **«Жизнь как охота / улов»:**

берегитесь псов [Послание к Филиппийцам, Синодальный
перевод] – остерегайтесь злых людей (здесь тоже метонимия:
псов – людей).

В «Послании к Филиппийцам» есть примеры представления абстрактного содержания в виде объектов и явлений природы, присвоения когнитивным функциям общих физических параметров (например размера или измерения) или конкретных свойств природных вещей и явлений (воды, земли, воздуха, или огня). «Объективация» абстрактных понятий видна в присвоении им измеримых физических свойств, например таких как:

• **размер или измерение:**

к большему успеху [там же],
с большею смелостью [там же],
возвеличится Христос [там же],
несравненно лучше [там же],
дабы похвала умножилась [там же],
уничжили себя самого [там же] – уменьшил, принизил себя,
имя выше всякого имени [там же],
превыше всякого ума [там же],
ищу плода, умножающегося в пользу вашу [там же] – ищу вашей
 пользы,
больше, чем мне необходимо [Послание к Филиппийцам, Новый
 русский перевод],
превосходящий понимание [там же] – больше понимания.
 • *Метафоры, относящиеся к концептуальной сети «Мир как вода»:*
«проливаясь» как жертвенное возлияние [там же] – страдая,
в глубине проницательности [Письмо к Филиппийцам,
 Еврейский Новый Завет],
утешение, проистекающее из любви [там же],
источник мира [Послание к Филиппийцам, Синодальный
 перевод].

Анализ развёрнутых метафор

В этом исследовании можно привести всего лишь несколько примеров переводов развёрнутых метафор, которые апостол Павел употребляет в «Послании к Филиппийцам»:

Но что для меня было преимуществом, то ради Христа я почел тщетою. Да и все почитаю тщетою ради превосходства познания Христа Иисуса, Господа моего: для Него я от всего отказался, и все почитаю за сор, чтобы приобрести Христа и найтись в Нем не со своею праведностью, которая от

закона, но с тою, которая через веру во Христа, с праведностью от Бога по вере. [там же 3:7-9].

Апостол образно говорит о том, что познание Иисуса Христа не входит в сравнение ни с какими земными достижениями и благами. Метафора состоит из одного сложноподчинённого предложения, постепенно образно открывающего смысл высказывания: *все почитаю щцетою ради превосходства познания Христа Иисуса* → *я от всего отказался, и все почитаю за сор* → *чтобы приобрести Христа и найтись в Нем*.

В «Синодальном переводе» употреблены слова *сор* и *щцета*, т.е. *бесполезность, бессмысленность*. От этого слова произошло *щцетный – бесполезный* [dic.academic.ru]. Они образно показывают превосходство познания Христа. В *Новом русском переводе* мы видим слова *потеря* и *сор*. *Потеря* – это уже не *бессмысленность*, но что-то больше – этот перевод предполагает, что человек много теряет, если не старается познать Бога. Подобным образом этот фрагмент переведён в «Еврейском Новом Завете», там используются: *недостаток, сор*.

*Но все, что я считал приобретением тогда, сейчас ради Христа считаю **потерей**. И не только это, но и все прочее я считаю **потерей** в сравнении с бесценным познанием моего Господа Иисуса Христа. Ради Него все остальное в мире я стал почитать за **сор**, и я все отбросил прочь ради приобретения Христа, ради того, чтобы быть с Ним не со своей уже праведностью по Закону, но с праведностью по вере во Христа, праведностью, приходящей от Бога через веру.* [Послание к Филиппийцам, Новый русский перевод 3:7-9].

В «Подстрочном переводе» в греческом языке употребляется: *ζημία* – *ущерб, урон, вред, убыток*; но вместо *сор* используется слово *σῶβρα*, имеющее несколько значений: *отбросы, остатки, сор, помет, навоз*. Как видно, это слово создаёт более яркий контраст

между жизнью человека, сконцентрированной только на земных удовольствиях, благах (сравниваемых с мусором и навозом) и познанием Христа.

7 [ἀλλὰ] Но ἅτινα то, которое ἦν было μοι мне κέρδη, прибыль, ταῦτα это ἦγρημαι я съёл διὰ через τὸν Χριστὸν Христа ζημίαν. убыток. 8 ἀλλὰ Но μενοῦνγε конечно καὶ и ἡγοῦμαι считаю πάντα всё ζημίαν убыток εἶναι быть διὰ из-за τὸ ὑπερέχον преимущества τῆς γνώσεως знания Χριστοῦ Христа Ἰησοῦ Иисуса τοῦ κυρίου Господа μου, моего, δι' через ὃν Которого τὰ πάντα [во] всё ἐξήκώθην, я потерпел убыток, καὶ и ἡγοῦμαι считаю σκύβαλα отбросами ἵνα чтобы Χριστὸν Христа κερδήσω я получил как прибыль 9 καὶ и εὗρεθῶ я был найден ἐν в αὐτῷ, Нём, μὴ не ἔχων имеющий ἐμὴν мою δικαιοσύνην праведности τὴν ἐκ из νόμου Закона ἀλλὰ но τὴν διὰ через πίστεως веру Χριστοῦ, Христа, τὴν ἐκ от θεοῦ Бога δικαιοσύνην праведность ἐπὶ по τῇ πίστει, вере, [Послание к Филиппийцам, Подстрочный перевод Библии 3:7-9].

В «Восточном переводе» эта метафора по значению ближе к «Подстрочному переводу»:

Но всё, что я считал приобретением тогда, сейчас ради аль-Масиха считаю потерей. И не только это, но и всё прочее я считаю потерей в сравнении с бесценным познанием моего Повелителя Исы аль-Масиха. Ради Него всё остальное в мире я стал почитать за **навоз**, и я всё отбросил прочь ради приобретения аль-Масиха, ради того, чтобы быть с Ним не со своей уже праведностью от исполнения Закона, но с праведностью по вере в аль-Масиха, праведностью, приходящей от Аллаха через веру. [Послание Паула верующим в Филиппах, Восточный перевод Библии 3:7-9].

Рассмотрим следующую развёрнутую метафору, употреблённую в «Послании к Филиппийцам»:

Всё делайте без ропота и сомнения, чтобы вам быть неукоризненными и чистыми, чадами Божиими непорочными среди строптивого и развращенного рода, в котором вы сияете, как **светила** в мире, содержа слово жизни, к похвале моей в день Христов, что я не тщетно **подвизался** и не тщетно трудился. [Послание к Филиппийцам, Синодальный перевод 3:14-16].

В наставлении апостола Павла верующим в очередной раз видна яркая метафорическая конструкция, в которой он делает вывод, касающийся его жизни и служения: *всё делайте без ропота и сомнения → чтобы вам быть неукоризненными и чистыми → вы сияете, как светила в мире, содержа слово жизни → к похвале моей в день Христов → я не тщетно подвизался и не тщетно трудился*. С одной стороны, апостол подбодряет учеников не сомневаться, хранить веру, с другой стороны, он говорит, что они уже сияют в этом мире. В воображении возникает картина: тёмный мир и свет, исходящий от верующих людей. В них Павел видит плоды своего труда и посвящения, а значит и будущую награду на небесах.

В «Новом русском», в «Восточном переводе» и в «Еврейском Новом Завете» вместо устаревших слов *светила* и *подвизался* (действовал) употреблены: слово *звезды* и ёмкое выражение *пробежал свой забег*:

*Делайте все без жалоб и споров, чтобы вам быть непорочными, чистыми и незапятнанными детьми Божьими среди этого развращенного и злого поколения. Вы сияете среди него как **звезды** в мире, живя по слову жизни, и этим я буду хвалиться в День Христа, что я не напрасно **пробежал свой забег** и не напрасно трудился.* [Послание к Филиппийцам, Новый русский перевод, 3:14-16].

В «Подстрочном переводе» же присутствуют слова *φωστῆρες* — *светила* и *ἔδραμον* — *побежали*.

14 πάντα *Всё* ποιεῖτε *делайте* χωρὶς *без* ῥογῦσμιδῶν *ропотом* καὶ *и* διαλογισμῶν, *расчётов*, 15 ἵνα *чтобы* γένησθε *вы* ᾗμιπτοι *безукоризненные* καὶ *и* ἀκέραιοι, *чистые, τέκνα* *дети* θεοῦ *Бога* ἁμωρία *безупречные* μέσον *среди* γενεῆς *поколения* σκολιᾶς *кривого* καὶ *и* διεστραμμένης, *развращённого*, ἐν *в* οἷς *котором* φαίνεσθε *кажется* ὡς *как* φωστῆρες *светила* ἐν *в* κόσμῳ, *миру*, 16 λόγον *слово* ζωῆς *жизни* ἐπέχοντες, *имеющие*, εἰς *на* καύχημα *гордость* ἐμοὶ *мне* εἰς *в* ἡμέραν *день* Χριστοῦ, *Христа*, ὅτι *потому что* οὐκ *не* εἰς *на* κενὸν *пустое* ἔδραμον *побежали* οὐδὲ *и не* εἰς *в* κενὸν *пустое* ἐκοίτασα. *я*

потрудился. [Послание к Филиппийцам, Подстрочный перевод Библии 3:7-9].

Выводы

В избранных русскоязычных переводах «Послания к Филиппийцам» видно разнообразие метафор, связанных с движением (перемещением) человека; чувственных метафор (особенно связанных со зрением, слухом и осязанием); манипулятивно-объектных метафор; метафор, относящихся к профессиональной и социальной деятельности (войне, строительству, медицине, сельскому хозяйству, торговле и финансам, спорту, искусству, охоте); метафор, ассоциируемых с физическими параметрами, физическими субстанциями, например, с водой; развёрнутых метафор. В данном исследовании приведены только некоторые примеры метафоризации. Однако, можно сказать, что больше примеров оказалось среди метафор, относящихся к концептуальным сетям «Мир как экономика / Жизнь как профессиональная деятельность», «Мир как ёмкость», «Мир как мастерская» и связанным с ней «Жизнь как манипуляция предметами». В исследуемом материале оказалось много метафор, связанных с физическими параметрами (особенно с размером). Одной из многочисленных групп языкового материала моделей, мотивированных семантикой движения, связанных в основном с ходьбой, вождением, изменением положения тела (своего или чужого) или с другими формами физиологического движения в пространстве – «Мир как человеческое тело», было выделено 6 метафорических и одна метонимическая модель.

ЛИТЕРАТУРА

- Król, M. (2012). *Metafora w polskim językowym obrazie świata*, W: Wschód i Zachód w wymiarze globalnym. Doświadczenia z przeszłości a perspektywy na przyszłość. Kielce. 211-224.
- Leszczak O. (2012), *Przenośnia nominatywna we współczesnym rosyjskim dyskursie publicznym*, W: Wschód i Zachód w wymiarze globalnym. Doświadczenia z przeszłości a perspektywy na przyszłość. Kielce. 187-204.
- Аристотель (1988). Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории. Минск.

- Арутюнова, Н.Д. (1990). *Метафора*, В: Лингвистический энциклопедический словарь, под ред. Ярцевой, В. Москва. URL: <http://apemark.narod.ru/les/296c.html> [29.03.2024].
- Гаджихмедов Н.Э. (2020). Основы филологии. Махачкала. URL: https://eor.dgu.ru/lectures_f/%D0%A3%D1%87%D0%B5%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA/%D0%A3%D1%87%D0%B5%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA/public_html/index.html [30.03.2024].
- Герменевтика, В: Электронная библиотека ИФ РАН, Новая философская энциклопедия, URL: <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASHad6ab45a4895b125e87aad> [30.03.2024].
- Кравцова, Ю. (2016). *Семантико-когнитивный подход к исследованию метафоры: методологические основания и перспективы развития*. Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica Rossica, (12), 83–91. URL: <https://doi.org/10.18778/1731-8025.12.09> [29.03.2024].
- Ожегов, С. И. (1988). Словарь русского языка. Москва.
- Письмо к Филиппийцам. В: Еврейский Новый Завет, Библия Онлайн 2003-2022. URL: <https://bible.by/ent/57/1/> [16.03.2024].
- Попова З.Д., Стернин И.А. (2007). Когнитивная лингвистика: монография, Москва.
- Послание к Филиппийцам, В: Синодальный перевод, Библия Онлайн 2003-2022. URL: <https://bible.by/parallel/syn/dallas/57/1/> [16.03.2024].
- Послание к Филиппийцам. В: Новый русский перевод, Библия Онлайн 2003-2022. URL: <https://bible.by/nrt/57/1/> [16.03.2024].
- Послание к Филиппийцам. В: Подстрочный перевод Библии, В: Монотеист. URL: <https://bible.monotheos.org/el/?bookid=570&chnum=1> [16.03.2024].
- Послание Паула верующим в Филиппах. В: Восточный перевод Библии, Библия Онлайн 2003-2022. URL: <https://old.bibleonline.ru/bible/cars/57/01/> [15.03.2024].
- Рябова, И.Ю. (2015). Методики исследования метафорических номинаций личностных отношений в художественном дискурсе (на примере англоязычных интерпретаций романа Л.Н. Толстого «Анна Каренина»). URL: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/33692/1/iyalvmop_2015_51.pdf [30.03.2024].
- Телня, В.Н. (1990). *Номинация*, В: Лингвистический энциклопедический словарь, под ред. Ярцевой, В. Москва. URL: <http://tapemark.narod.ru/les/336a.html> [29.03.2024].
- Тщета, В: Толковый словарь Ушакова: dic.academic.ru, URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/1060946> [31.03.2024].
- Философский энциклопедический словарь 2006. Москва.

Метафора. Основні моделі метафоризації у вибраних перекладах "Послання до Филип'ян"

Розділ присвячено дослідженню різних моделей метафоризації та метонімізації, а також мотивів і концептуальних мереж у вибраних перекладах "Послання до Филип'ян". Для дослідження було обрано п'ять російськомовних перекладів, а саме "Синодальний переклад Послання до Филип'ян", "Новий російський переклад Послання до Филип'ян", "Міжрядковий переклад Біблії Послання до Филип'ян", "Східний переклад Послання до Филип'ян", "Послання до Филип'ян на івриті Нового Завіту". У цій статті наведено лише деякі приклади метафор, що належать до таких концептуальних мереж, як "Світ як економіка / Життя як трудова діяльність", "Світ як контейнер", "Світ як майстерня" та пов'язаної з нею "Життя як маніпулювання об'єктами" тощо. Однією з численних груп мовного матеріалу є моделі, мотивовані семантикою руху, пов'язані з ходьбою, їздою, зміною положення тіла (власного чи чужого) або іншими формами фізіологічного переміщення в просторі.

Ключові слова: *метафора, мотиви та концептуальні мережі, метонімія, моделі метафоризації, біблійні переклади.*

Metafora. Główne modele metaforyzacji w wybranych przekładach „Listu do Filipian”

Rozdział poświęcony jest badaniu różnych modeli metaforyzacji i metonimizacji, a także motywów i sieci pojęciowych w wybranych rosyjskojęzycznych przekładach „Listu do Filipian”. Do badania wybrano pięć rosyjskojęzycznych przekładów, a mianowicie: „List do Filipian Przekład Synodalny”, „Nowy Rosyjski Przekład Listu do Filipian”, „List do Filipian Interlinearny Przekład Biblii”, „List do Filipian Przekład Wschodni”, „List do Filipian Hebrajski Nowy Testament”. W niniejszym artykule zaprezentowano tylko niektóre przykłady metafor należących do takich sieci konceptualnych, jak "Świat jako gospodarka / Życie jako aktywność zawodowa", "Świat jako pojemnik", "Świat jako warsztat" i powiązane z nimi "Życie jako manipulowanie przedmiotami" itp. Jedną z licznych grup materiału językowego są modele motywowane semantyką ruchu, związane z chodzeniem, jazdą samochodem, zmianą pozycji ciała (własnego lub cudzego) czy innymi formami fizjologicznego przemieszczania się w przestrzeni.

Słowa kluczowe: *metafora, motywy i sieci konceptualne, metonimia, modele metaforyzacji, przekłady Biblii.*

Metaphor. The main models of metaphorization in selected translations of the "Letter to the Philippians"

This chapter is devoted to the study of different models of metaphorisation and metonymisation, as well as motives and conceptual networks in selected Russian translations of the "The Letter to the Philippians". Five Russian-language translations were selected for the study, namely: "The Letter to the Philippians Russian Synodal Translation", "The New Russian Translation of the Letter to the

Philippians", "The Letter to the Philippians Interlinear Bible Translation", "The Letter to the Philippians Eastern Translation", "The Letter to the Philippians Hebrew New Testament". This article presents some examples of metaphors that belongs to such conceptual networks as "World as economy / Life as work activity", "World as container", "World as workshop" and the related "Life as manipulation of objects", etc. One of the numerous groups of the language material are models motivated by the semantics of movement, related to walking, driving, changing the position of the body (one's own or someone else's) or other forms of physiological movement in space.

Keywords: *metaphor, motives and conceptual networks, metonymy, models of metaphorisation, Bible translations.*

КУЛЬТУРНІ ТА ЕСТЕТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ **KULTUROWE I ESTETYCZNE WARTOŚCI JAKO PRZEDMIOT BADANIA NAUKOWEGO**

Ірина Вітичук

КОГЛА ім. Тараса Шевченка, Кременець, Україна

**ПЕРЕДБАЧЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ЛЮДСТВА
(НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ)**

Фантастика (з грецької – мистецтво уявляти) – специфічний метод художнього відтворення життя. Світ фантастики прийшов до нас із глибини віків (міфи, казки, легенди). Ще на початку ХХ століття люди не могли собі навіть уявити, що таке автомобіль, телевізор, космічний корабель, мобільний телефон або комп'ютер. Розвиток науки і техніки неймовірно вплинув на все людство. За досить короткий час було здійснено стільки відкриттів, як за усі попередні століття разом узяті [Каландарова 2018].

Відомо, що все, чого впродовж століть людство досягло в науці, техніці та культурі, було досягнуте завдяки уяві та експериментам, дослідженням, пошукам науковців певної галузі, зокрема, «ареною» для сміливих наукових припущень та поглядів у майбутнє стала художня науково-фантастична література [Каландарова 2018].

Наукова фантастика стає таким собі полігоном, де випробовуються на життєздатність не традиційні, а частенько «божевільні» для свого часу ідеї, гіпотези і концепції науки. Письменники-фантасти отримують рідкісну можливість наочно, в образній художній формі, представити на суд читача

наукові розробки майбутнього і, разом з тим, показати можливі соціальні, психологічні, етичні та інші наслідки нових ідей. Фантастичне «пророцтво» дозволяє зрозуміти, як вплине та або інша тенденція розвитку науково-технічної ідеї на життя людей, дозволяє притягнути увагу суспільства до можливих позитивних або негативних наслідків [Каландарова Ніна 2018]. Художні твори світової фантастичної літератури сповнені передбаченнями розвитку науково-технічного прогресу, більшість яких були підтверджені реальністю і втілені в життя. Письменники-фантасти, зокрема, про окремих з них мова піде далі, змогли «зазирнути» в майбутнє та відобразити на сторінках своїх творів прийдешні наукові досягнення людства. Людям завжди було властиве одне бажання: дізнатися, що їх чекає попереду. Давні греки користувалися послугами Дельфійського оракула, з часів Середньовіччя людство вивчає катрени Нострадамуса, наші сучасники розповідають про пророцтва Ванги. Але як демонструє історія літератури – найкращими пророками є письменники.

Історія людства знає багато особистостей, зокрема, таких, як Леонардо да Вінчі, Галілео Галілей, Томас Мор, котрі прогнозували розвиток сучасної нам науки і техніки ще багато століть тому. Досягнення сучасного наукового прогресу, такі як вертольоти, підводні човни, гармати, літаки, автомобілі та багато іншого, насправді сягають у глибину віків. Одним із авторів передбачень по праву вважається французький письменник Жуль Верн. Його перу належать десятки нарисів, планів, схем, в яких він розробляв прототипи багатьох речей, які ми зараз сприймаємо як щось звичайне [Каландарова 2018].

Жуль Верн мав унікальну ерудицію та рідкісну уяву. Його фантастика підкріплялася науковими знаннями. Тому вчені вірили в його геніальні передбачення, серед яких:

- електричний стілець;
- великі підводні човни для плавання;
- літак;
- гелікоптер;
- космічні кораблі, ракети;
- вежа в центрі Європи;
- міжпланетні мандрівки;
- телебачення та відео.

Жуль Верн попередив про небезпеку, що криється в досягненнях науки, коли вони попадають в руки політикам для знищення людей.

Письменників-фантастів, творчість яких припадає на другу половину ХХ століття, об'єднує те, що вони передбачали з'яву відповідних сучасних пристроїв, які ми з вами активно використовуємо щодня. Так, американський письменник-фантаст Роберт Хайнлайн вгадав появу мікрохвильовки, смартфона й пошукових систем в Інтернеті. У книзі «Ковентрі» Р. Хайнлайн вперше розказав про повітряну сушарку для рук – через 8 років вона з'явилася в продажу [Опришко 2020].

Ще один пристрій, появу якого передбачив Роберт Хайнлайн, – банкомат. Автор описав роботу апарату для видачі грошей у своєму романі в 1956 році «Двері в літо» за 13 років до його винаходу американським інженером Доном Ветцел:

Один-єдиний кібернетичний комп'ютер заміняв собою

центральный розрахунковий вузол – він здійснював операції з видачі готівки у всіх банках міста. Кодом вкладу служив ізотопний індикатор на чековій книжці. Так я отримав грошики без затримки, як в своєму банку, що навпроти будівлі “Покоївки інкорпорејтед” [Бібліотеки Новомосковська 2020].

Багато що з того, що передбачив відомий польський фантаст Рей Бредбері, збулося ще за його життя. У своїх творах автор описує використання людиною окремих сучасних пристроїв. Зокрема, герої Рея Бредбері з роману «451 градус за Фаренгейтом» (1953 рік) носили радіоприймачі-втулки, що стали прототипом навушників і бездротового зв'язку. Члени товариства футуристів одержимі матеріальними благами. Їхне дозвілля зайняте величезними плоскими телевізорами на всю стіну з об'ємним зображенням, за допомогою яких люди спілкуються між собою [Опришко 2020].

Фантаст Станіслав Лем став одним з перших авторів, що передбачив кінець епохи паперових книг. У своєму романі «Повернення з зірок» (1961р.) він практично відтворив технологію E Ink, яка сьогодні використовується в сучасних електронних книгах [Опришко 2020].

Станіслав Лем пише: «Книжковий магазин нагадував швидше електронну лабораторію. Книгами служили кристали з навічно вкладеним в них текстом. Читати їх можна було за допомогою оптона. Своїм зовнішнім виглядом він навіть схожий на книгу; відмінність полягала в тому, що оптон мав між обкладинками лише одну єдину сторінку. Дотик рукою – і на ній з'являвся подальший текст» [Бібліотеки Новомосковська 2020].

Письменники Аркадій і Борис Стругацькі передбачали

появу bluetooth-гарнітури, але на цьому пророцтва письменників-фантастів не закінчуються. Так, в повісті «Хижі речі століття» в 1965 році зустрічається згадка прототипу автомата для пейнтболу, хоча цей вид спорту виникне тільки в 1981 році [Опришко 2020].

Брати Стругацькі розповідають:

Це було щось на зразок іграшкового автомату – зі зручною рифленою ручкою і з плоским прямокутним балончиком, який вставлявся знизу, як магазин.

- Що це за штука? – запитав я.

- Ляпник, – сказав він похмуро. – Дайте сюди.

Я віддав йому іграшку.

- Ляпник, – сказав я. – Яким, значить, ляпають. А якби ти в мене влучив?.. Треба ж, тепер це за рік не відмити, доведеться стіну міняти [Бібліотеки Новомосковська 2020].

Отже, вищезгаданих авторів, письменників-фантастів, об'єднує передбачення ними та візуалізація в художніх творах пристроїв найчастіше корисних і цікавих для людини.

Майбутнє людство передбачають, уявляють, пророкують і письменники, автори антиутопічних творів.

Антиутопія – зображення в художній літературі чи кінематографії небезпечних наслідків, пов'язаних із експериментами над людством задля його «поліпшення», певних, часто принадливих, соціальних ідеалів, антитеза утопії.

До II половини XX століття домінантним жанром була соціальна антиутопія, але після цього з'явилися жанрові різновиди антиутопії, зокрема, гротескно-сатиричної, філософсько-психологічної та інтелектуально-іронічної спрямованості. Усвідомлення негативних наслідків діяльності

людини – науково-технічного прогресу, урбанізації, масштабних впливів на природу, перегонів з озброєння сприяло створенню нових моделей антиутопії: екологічної, технологічної, політичної тощо [Антиутопія].

Яким буде життя через 100 років? Якою стане людина у 2117 році? На ці запитання всі охочі можуть спробувати пошукати відповідей у новому романі львівської авторки Наталки Ліщинської. Її роман «Нова людина» – антиутопія. Цей твір ідеально відповідає усім вимогам цього жанру та вміло зазирає в геть не безхмарне майбутнє, показуючи його таким, на яке ми, люди, сьогодні заслуговуємо, якщо не почнемо змінюватися. І змінюватися не колись, а тепер.

Як розповіла Наталка Ліщинська, вона завжди була «незвичайною кобітою»: цікавилася технікою, винаходами, новими технологіями, прогресом, навіть сама довгий час (сім років) пересувалася містом на мотоциклі. Спонукали написати антиутопію, однак, буденний випадок і новина в пресі. Так, Ліщинську глибоко вразила стаття про те, що один американський мільярдер змінив генетику власних дітей [Корній 2017].

Ця історія й лягла в основу тексту, який оповідає про протистояння звичайних людей, «дітей природи», та генетично досконалих «геників».

Епіграф до твору – «Роман про надію на початку світу...». Ліщинська підкреслює:

Так, антиутопія – це завжди кінець, це жахливий апокаліпсис, коли людство втрачає надію і бачить перед собою сіру стіну. Але мені не хотілося писати таку антиутопію, бо таких стандартних жанрових антиутопій, коли безнадія, страх, жах,

є дуже багато... Мені хотілося вилагатися за межі того жанру. Як показують відгуки читачів, це вдалося зробити, бо тут є надія на початок нового світу [Корній Дара 2017].

2117 рік. Внаслідок генетичного покращення людської породи поруч із звичайними людьми, дітьми природи, так званими діпрами, живуть нові люди – генетично досконалі, або геники.

Отже, майбутнє:

Ви можете в елітній клініці за великі гроші, якщо ви з середнього класу, то доведеться на собі та рідних економити, замовити дитину з ідеальним набором генів. Ба, більше, вам “змодельють” не тільки зовнішність нащадка – блакитні очі, руде волосся, бюст п’ятого розміру для дівчинки, зріст метр дев’яносто для хлопчика і так далі, а й характер дитини: що більше грошей заплатити, то вищий рівень матиме ваше чадо [Ліщинська Н. 2016: 4].

А ще ви можете отримати цілеспрямованого, впевненого, відданого кар’єрі... егоїста. Та це станеться потім. А зараз:

Ви мама чи тато досконалої нової людини, людини майбутнього. Це кого хочеш одурманить. І ви так дієте, йдете в клініку та замовляєте для себе “нову людину”. Звісно, не забуваючи похизуватися досягненням перед друзями-знайомими-родичами. Бо таки є чим! Ви – батьки майбутнього генія, не те що дехто. Оскільки ці дехто поки матеріально не подужають і собі “замовити” геніальну дитину, навряд чи коли отримають таку можливість, тож змушені задовольнятися тим, що Бог послав [Ліщинська Н. 2016: 5].

Що відбувається далі? Між двома гілками людства виникає конфлікт. Розумні, сильні, гарні, однак безжальні геники вирішують позбутися діпрів, які заважають їм панувати, розвиватися, вдосконалюватися. Починається бійня не на життя, а на смерть.

Але в бійню втручається третя сила, це дух померлої людини, який може подорожувати між світами, завдячуючи йому, війна припиняється.

Отже, це не було марнуванням часу для власного розвитку, якраз навпаки. Зберігши своє коріння, поєднавши обидві гілки людства, дух померлої людини навчався:

І зумів подарувати майбутнє й собі! Не озираючись більше, нарешті цілком вільний, Рой покинув свою колиску – сонячну систему з намистом планет, серед якого сяяла маленька перлинка Землі [Ліщинська Н. 2016: 5].

Читач робить висновок, що фінал твору майже як у казці, адже добро перемагає зло. Сам роман «Нова людина» Наталки Ліщинської можна віднести до політично-технологічної моделі антиутопії.

ЛІТЕРАТУРА

- Антиутопія*. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%83%D1%82%D0%BE%D0%BF%D1%96%D1%8F>
- Корній, Д. (2017). «Нова людина»: антиутопію від львів'янки презентували в Луцьку. URL: <https://www.volynnews.com/news/society/nova-liudyna-antyutopiiu-vid-lvivianky-prezentuvaly-v-lutsku/>
- Ліщинська, Н. (2016). Нова людина: серія «Романи». Київ.
- Бібліотеки Новомосковська (2020). Письменники, які передбачили майбутнє точніше за ворожок. URL: https://novomos23.blogspot.com/2020/12/blog-post_41.html
- Каландарова, Н. (2018). Погляди у майбутнє провидця фантаста Жюль Верна. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-poglyad-u-maybutne-providcy-fantastiki-zhulya-verna-76099.html>
- Опришко, Л. (2020). Фантастична література і її передбачення майбутнього, які стали реальністю. URL: <https://cbs.poltava.ua/index.php/bibliotechnomu-fakhivtsiu/3010-majbutne-minulogo>

Przewidywania przyszłości ludzkości (na przykładzie literatury fantastycznej)

Autorka artykułu stwierdza, że fikcja jest specyficzną metodą artystycznego odtwarzania życia. Świat fantazji przyszedł do nas z głębi wieków wraz z mitami,

baśniami i legendami. Podkreśla się, że fikcja i literatura science-fiction stały się "areną" dla śmiałych naukowych założeń i poglądów na przyszłość. Argumentuje się, że pisarze science fiction nie tylko wizualizują rozwój naukowy przyszłości, ale także pokazują możliwe społeczne, psychologiczne, etyczne i inne konsekwencje nowych pomysłów. W artykule gatunek dystopii jest reprezentowany przez powieść "Nowy człowiek" Natalki Lishchynskiej, która doskonale spełnia wszystkie jego wymagania i umiejętnie spogląda w daleką od bezchmurnej przyszłość.

Słowa kluczowe: *literatura science fiction, pisarze fantastyki, dystopia, polityczny i technologiczny model dystopii.*

Predictions of the future of humanity (on the example of works of fiction)

The article states that fiction is a specific method of artistic reproduction of life. The world of fantasy came to us from the depths of the ages with myths, fairy tales and legends. It is emphasized that fiction and science-fiction literature has become an "arena" for bold scientific assumptions and views of the future. It is argued that science fiction writers not only visualize the scientific developments of the future, but also demonstrate the possible social, psychological, ethical and other consequences of new ideas. In the article, the dystopia genre is represented by the novel "New Man" by Natalka Lishchynska, which perfectly meets all its requirements and skilfully looks into the far from cloudless future.

Key words: *science fiction literature, fiction writers, dystopia, political and technological model of dystopia.*

КУЛЬТУРНИЙ КОД ЯК ОСНОВНА ЗАСАДА ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ НАЦІЇ

Визначення поняття «культурний код»

Перше на що просто необхідно дати відповідь у рамках цієї статті є визначення поняття «культурний код» (КК). Поняття «культурного коду» різні джерела трактують у різний спосіб. Хтось наголошує на тому, що це спосіб передачі соціального досвіду (знання про світ, навички, уміння) [Мухамеджанова 2007]. Інші на тому, що КК це ключ до розуміння іншого типу культури, посиляючись на те, що це певні ментальні та культурні особливості різних національностей, які впливають на стереотипи поведінки та способи прийняття рішень [Дискусія]. Треті ж пояснюють цей термін, як певний набір образів, які асоціюються з певною групою стереотипів у нашій свідомості [Rapaille 2007: 7].

Проте найбільш вдало сформованим буде наступний термін. КК – це найбільш значуща система знакової поведінки, яка передається представниками різних культур з покоління в покоління.

Підміна понять та сенсів

Культурні коди підмінюють поняття, а саме розуміння певних знаків, та породжують самобутнє сприйняття реальності, яке ще можна назвати своєрідним, не схожим на інших, для кожної нації. Це відбувається шляхом надання унікальних сенсів деяким знакам у рамках певної культури.

Підтвердженням цього факту є те, що різні нації можуть по-різному відноситися до однакових речей. Що для однієї нації норма або звичайна річ, то для представників іншої культури абсолютно безглуздо або взагалі неприйнятно. Наприклад, українці спокійно вживають м'ясо свині і не бачать у цьому жодної проблеми, коли в деяких країнах це заборонено. Очевидною причиною споживання українцями свинини стало те, що їх пращури певний час страждали від набігів турків та татар, для яких споживання свинини було суворо заборонено релігією, це був єдиний надійний спосіб харчування українського населення, яке з кожним набігом могло залишатися ні з чим. Тож так склалося історично, що українцям подібна їжа вважається абсолютно нормальною, а ось у країнах, де серед населення переважають мусульмани та євреї, відношення до цієї тварини інше. Основною офіційною причиною звісно є те, що свиня є нечистою твариною згідно їх релігійних вірувань. Якщо заглиблюватись у причину такої заборони, то в одних джерелах можна зустріти думку, що цьому немає пояснення і це не повинно бути пояснено людям, адже це за рамками їх розуміння [*Sefer HaChinukh*]. Також існує думка, що подібна заборона діє через те, що м'ясо свині нездорове та не несе користь людині [*Maimonides*]. А деякі дослідники, наприклад, антрополог Марвін Гарріс визначають, що причинами заборони є те, що свині їдять падаль, що робить м'ясо цієї тварини небезпечним для вживання людиною через накопичення в ньому токсинів [*Harris 1987*]. До того ж, м'ясо свинини є продуктом, який достатньо швидко псується, особливо у місцях з жарким кліматом, і вживання зіпсованої свинини може викликати як мінімум отруєння.

В який ж момент відбувається підмінна сенсів сприйнятих людиною знаків? Говорячи про культурний код та одиниці, з яких він складається (мається на увазі знаки), слід звертатися до семіотики – науки про знаки та знакові системи. Чарльз Пірс, філософ, логік, математик та природознавець, що займався вивченням знаку у рамках семіотики, зазначав, що будь-який знак має тріадну структуру: репрезентатум, об'єкт та інтерпретант. Саме інтерпретант відповідає за сенсову складову знаку (його значення). Цей елемент нас і цікавить, адже саме тут код культури вступає в силу та починає «підмінювати» якісь сенси, залишаючи на них відбитки своєї самотності. Деякі дослідники навіть відзначають те, що код повністю формує «інтерпретант», передаючи сенс, який є загальноприйнятим у цій культурі [Кліменкова 2012]. Для прикладу візьмемо арахісове масло: для багатьох культур воно є звичайним продуктом, але в Америці його вважають одним з національних символів. Американці самі говорять, що арахісове масло викликає у них ностальгію по дитинству, адже саме тоді вони вперше його скуштували [Rapaille 2007: 15]. Тобто для американців сенс арахісового масла не такий, як для інших народів, жителі Америки асоціюють арахісове масло з сім'єю та дитинством. Сенс цього продукту в культурі Америки є набагато глибшим, аніж в культурах інших країн. На особливе відношення американців до цього продукту також могло вплинути те, що під час війн для багатьох сімей Америки арахісове масло за рахунок своєї харчової цінності замінило м'ясо, тобто воно стало таким собі «рятівником», що могло тісно закарбуватися в пам'яті людей [Pagán 2023].

Така підміна сенсу відбувається через те, що культурний код відноситься до несвідомого, тобто тих психічних процесів, які не контролюються людською свідомістю. До несвідомого відносяться певні автоматичні дії, стереотипи мислення, спонтанні мотивації, які не піддаються критичному мисленню з нашого боку, бо є для нас непохитними речами, які сприймаються нами як норми [Вітенко 2008: 32]. Тобто людина може і піддала б сумнів значення та асоціацію, яка у неї виникає при погляді на якийсь знак, проте вона не може цього зробити через те, що це працює на рівні інстинкту. Несвідоме значним чином закарбовує шаблонну поведінку людини у світі культури, що її виховує. Японці є дуже трудолюбивою нацією, вони не використовують повністю дані їм дні відпустки, люблять працювати поза робочим часом, а також не спішають першими покидати офіс при закінченні зміни. Таку самовідданість можна списати звісно на те, що японці звикли працювати настільки наполегливо із часів «японського економічного чуда», але насправді все походить ще з більш ранніх часів. Існує такий термін як «Isshokenmei», наразі його значення трактується як «прикласти максимум зусиль», проте раніше цей термін використовувався самураями, які клялися «бути вірними до смерті» заради захисту когось чи чогось. Трактування трохи змінилося, але сенс фрази «віддаватися на всі 100% роботі» японці гарно пронесли у своєму культурному коді аж до сьогодення [Kanehira 2009].

Вплив культурного коду на цінності людини та нації

У КК немає фізичного відображення чи аналогу, дане поняття більш абстрактне, а його існування не є явним та очевидним для людей фактом. Проте сліди КК можна побачити у певних діях людей, способах мислення та сенсах, які надаються об'єктам у рамках тієї чи іншої культури. Можливо, якщо шукати хоч якийсь аналог цього поняття, то вибір зупиниться на молекулі ДНК. ДНК несе генетичний код людини з покоління в покоління, а КК, у свою чергу, передає символи, традиції, звички, сенси та цінності нації від пращурів до нащадків. КК – це не просто багатовікова історія якоїсь нації, яка знайшла відбитки у сучасності, це досвід з моменту початку зародження нації, перші «синьці» представників нації, їх досягнення та особливості, які поєдналися у рамках одного поняття за тривалий час існування.

Доречно вважати, що до системи знаків КК входять національні цінності. Національні цінності або ж цінності нації – це матеріальні і духовні цінності, яка нація отримала у спадщину від своїх пращурів, вони є ціннісними настановами, орієнтаціями національно-політичних ідеалів та ідей, які складають ядро самосвідомості нації [Сойчук 2015: 453]. Самосвідомість нації – це усвідомлення нацією самою себе порівняно з іншими національними спільнотами, тобто це знання нації про саму себе (чим вона живе, що цінує, що поважає, яким правилам слідує) [Фурманюк 293]. Кожен індивід в спільноті повинен усвідомити себе членом цієї спільноти та усвідомити, чим його спільнота різниться від інших подібних угруповань. Саме тому визначення цінностей

індивідуума є також важливим пунктом на шляху до з'ясування цінностей та особливостей їх формування у нації загалом.

На формування системи цінностей окремої особистості впливають її батьки, зокрема норми та поведінка, які вони транслюють, спільнота та те, які речі вона говорить, як вона реагує на ту чи іншу дію людини, як спільнота реагує на те чи інше слово людини, а також культура та соціум, які закладають основу світосприйняття індивідууму та показують прийнятні норми поведінки. Якщо пояснювати, то навряд чи людина, яку виховали в звичайній українській сім'ї, де поважається християнство, одразу зрозуміє культуру Китаю, де нема основної релігійного спрямування, проте є релігійний синкретизм. Побічними факторами формування цінностей є дефіцит та події світового масштабу, адже вони також накладають певний емоційний слід на наші догми та шаблони мислення, і можуть змінити КК за достатньо невеличкі проміжки часу [Канафоцька 2013]. Доказом того, що різні культурні коди закладають різні норми поведінки є те, що мексиканці, наприклад, мають достатньо цікаве та частково незвичне для нашої культури сприйняття часу – вони майже завжди запізнюються. Скоріш за все відбиток на це все наклало те, що у Мексиці прийнято насолоджуватися життям і сьогоднішнім днем, це їх культура та самобутність. Для представників інших національностей, серед яких кожна хвилина часу є цінною з точки зору ефективного використання її для роботи, постійні запізнення є проявом неповаги. Однак мексиканці, вочевидь, не розуміють цього, бо для їх культури така поведінка є абсолютно нормальною і зовсім не

тракується в якості чогось негативного. У них неспішний темп життя, вони є достатньо неорганізованою нацією, яка не дотримується суворих правил. Відбитки на це все напевно наклала певна недовіра до влади та її неспроможність забезпечити безпеку та можливості розвитку місцевим мешканцям [Evason].

Тобто КК закладається у голову людини з самого дитинства через вплив соціуму, у якому вона знаходиться. З ним же закладається, цінності та норми поведінки цієї культури. Дорослі на власному прикладі показують дитині, які речі вони поважають, що для них значить той чи інший предмет, як потрібно себе поводити і в яких місцях, як спілкуватись з іншими людьми в різних ситуаціях. У результаті в дитини з'являється така собі умовна система координат, в рамках якої дитина оцінює не тільки важливість деяких предметів, слів та власних вчинків, але й інших людей [Кліменкова 2012]. При цьому якісь норми, за якими дитина буде цю систему координат, визначає соціум, бо він ці норми їй і нав'язав.

Система координат, в рамках якої представник тієї чи іншої нації розвивається, будується на прецедентних феноменах. Прецедентні феномени – це певні феномени, які добре відомі кожній людині і не потребують свого пояснення, тобто це щось, що добре закарбувалося у свідомості людей [Корж]. Казки, міфи, легенди, релігійні тексти та і взагалі будь-які тексти збагаченні прецедентними феноменами, у якості яких можуть виступати персонажі, імена, ситуації, висловлювання тощо. Прецедентні феномени тісно пов'язані з культурним кодом, адже вони так само передаються соціумом у покоління з покоління і закарбовуються у сприйняті нації. Наприклад,

звичайне читання казок дитині вже являє собою певну передачу «прецедентних феноменів», які передаються і сприймаються у рамках культури [Дороз 2010].

Імпринтинг

Далі постає питання про те, а чому деякі знаки карбуються у КК, а деякі ні. Деякі знаки для людей мають набагато більший вплив, аніж інші, бо вони пов'язані з емоційними переживаннями. Досвід, який людина прожила, з достатнім емоційним потрясінням набагато краще запам'ятується людині, і у подальшому може навіть «керувати» деякими її діями. Наприклад, людина запам'ятала певний об'єкт у якості небезпечного, тож її мозок розробить план дій, аби уникнути цієї небезпеки в майбутньому, це можна порівнювати з «автопілотом». Людина передасть ці знання далі своїм дітям, закарбувавши в їх мозку певний об'єкт як небезпечний. Це ж працює і в зворотній бік. Якщо з дитинства батьки та соціум пояснюють дитині про цінність якогось предмету, його сакральне значення у рамках культури, то і дитина сприйматиме предмет або образ у якості цінності, яку потрібно поважати та берегти.

Емоційний досвід, який повторюється, створює у мозку людини певний механізм дії, як зазначалося раніше. Коли наші сенсори сприймають певний знайомий знак, то на рівні інстинктів людина починає діяти згідно пропрацьованої, безпечної та підходящої для цього знаку моделі поведінки. Підбір цієї моделі відбувається для людини на рівні інстинктів, ми навіть не задумуємося про деякі речі, які робимо.

Висновки

Отже, КК є досвідом та унікальністю, яку проносить нація протягом всього часу свого існування. КК – це те, що робить кожен народ у світі унікальним та неповторним, бо він має виняткові сенсові значення для кожної нації. Він не має фізичного уособлення, але діє через найбільш значущі для конкретного народу знаки. Система цінностей, що формується у нації знаходиться під прямим впливом КК, адже він і визначає важливість певних знаків у рамках цієї культури. Створюючи тло для формування системи цінностей людей, орієнтуючи націю на важливі і не важливі їй речі, вкладаючи сенси у ці речі, КК дійсно стає однією із засад формування цінностей цілої нації.

ЛІТЕРАТУРА

- Вітенко, І. С. (2008). Основи психології. Вінниця: Нова Книга. Вінниця.
- Дороз, В. (2010). *Прецедентні феномени – базове ядро стереотипних знань учнів національних спільнот*. «Українська мова і література в школі». Київ. № 1. 6-9.
- Канафоцька, Г.П. 2013. *Формування цінностей сучасної людини: фактори, інституції, складові та чинники впливу*. «Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Механізми управління розвитком організаційної культури ЗНЗ». Київ. 77-87.
- Київський міжнародний економічний форум (2021). *Дискусія: Культурні коди нової реальності*. URL: <https://forumkyiv.org/uk/forum/2021/program/kulturni-kodi-novoyi-realnosti>.
- Кліменкова, А. М. (2012). Культурні коди як чинники формування ціннісних орієнтацій. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/sociology/2012/201-189-12.pdf>.
- Корж, О. Прецедентні феномени: визначення, види та функції. URL: https://what.com.ua/precedentni-fenomeni-viznache/#google_vignette.
- Мухамеджанова, Н. М. Богуславська, С. М. (2007). Теорія культури в питаннях і відповідях: навчальний посібник для студентів заочної форми навчання. URL: <http://ibib.ltd.ua/kulturnyie-kodyi-23997.html>.
- Сойчук, Р. А. 2015. *Формування національних цінностей як основи національного самоствердження особистості*. «Сучасні інформаційні технології та інноваційні

- методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми». Київ. Вип. 43. 452-458.
- Фурманюк, М. (2011). *Національно-державницька самосвідомість: сутність, поняття та напрями модернізації*. «Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень імені І.Ф.Кураса НАН України». № 6. (56). 290–299.
- Evason, N. *Mexican Culture - Core Concepts*. «Cultural Atlas». URL: <https://culturalatlas.sbs.com.au/mexican-culture/mexican-culture-core-concepts>.
- Harris, M. (1987). The sacred cow and the abominable pig: Riddles of food and culture / Marvin Harris. New York : Simon & Schuster.
- Kanehira, E. (2009). *Isyho-kenmei, and beyond*. Minimally Invasive Therapy & Allied Technologies. № 10. 197–198.
- Maimonides, *a guide for the perplexed*. 1986. Friedlander. 3(48).
- Pagán, A. L. (2023). What Makes Peanut Butter Uniquely American. URL: <https://thetakeout.com/why-americans-love-peanut-butter-best-vs-rest-of-world-1850648598>.
- Rapaille, C. (2007). The Culture Code: An Ingenious Way to Understand Why People Around the World Live and Buy as They Do. Нью-Йорк: Crown.
- Sefer *HaChinukh: Mitzvah* 73. URL: https://www.sefaria.org/Sefer_HaChinukh.73?lang=bi

Kod kulturowy jako główna podstawa kształtowania wartości narodowych

W artykule przeanalizowano pojęcie kodu kulturowego i jego wpływ na kształtowanie się wartości całego narodu. Określono, na jakich etapach kod kulturowy zaczyna działać i w jakich momentach zastępuje znaczenia niektórych znaków. W pracy przeanalizowano również rolę poszczególnych wartości w procesie kształtowania wartości całego narodu oraz przyczyny wdrukowywania niektórych obrazów w system kodu kulturowego. Zwrócono również uwagę na rozważenie pojęcia "zjawisk precedensowych" w ramach ogólnego tematu artykułu.

Słowa kluczowe: *kod kulturowy, kod narodowy, wartości narodu, wartości, kultura, samoidentyfikacja narodowa, znaki i symbole, tradycje.*

Cultural code as the main basis for the formation of the nation's values

The article examines the concept of a cultural code and how it affects the formation of the values of an entire nation. It was determined at what stages the cultural code begins to act, and at what moments it replaces the meanings of certain signs. The work also examines the role of individual values in the process of forming the values of the entire nation and the reason for imprinting some images in the cultural code system. Attention is also paid to the consideration of the concept of "precedent phenomena" within the framework of the general topic of the article.

Keywords: *cultural code, national code, values of the nation, values, culture, national self-identification, signs and symbols, traditions*

КОНЦЕПТ СОН У ТВОРАХ «ЛОВЕЦЬ СНІВ» СТІВЕНА КІНГА ТА «СНИ З КОЛОДЯЗЯ» АЛЛИ РОГАШКО

Поняття концепт – форма мислення, яка відбиває істотні властивості, зв'язки і відношення предметів і явищ в їхній суперечності і розвитку; думка або система думок, що узагальнює, виділяє предмети деякого класу за визначеними загальними і в сукупності специфічними для них ознаками [Словник української мови].

Сон – це особливий стан мозку і всього організму в цілому, що характеризується розслабленням м'язів, слабкою реакцією на різні подразники [Петрух, Головка 2016: 265]. Активність мозку під час сну вище, ніж під час неспання. Природний сон включає в себе дві фази – повільний і швидкий сон. Сон має величезне значення для організму людини. Він – дуже важлива складова людського здоров'я. Дослідники – науковці стверджують, що «1/3 частини свого життя, людина проводить уві сні. Він є необхідністю і його відсутність призводить до проблем зі здоров'ям» [Балацанова 2013].

Сновидіння – психічна діяльність мозку під час сну, яка пов'язана з комбінуванням явищ зовнішнього світу і фізіологічними процесами організму [Петрух, Головка 2016: 265]. Важливо відрізнити сон від сновидіння, адже багато людей плутать їх, кажучи: « - а я сьогодні вночі такий сон бачив(-ла)». Це дуже поширена помилка, оскільки сон – це стан нашого організму, в той час як сновидіння – це те, що наш мозок може нам «показати» під час сну. Сновидіння зазвичай виникають на

стадії дисинхронізованого (швидкого) сну. Американський науковець Алан Гобсон у своїх дослідженнях дійшов висновку, що одне сновидіння може тривати від декількох секунд до 20-30 хвилин. Насправді за ніч нам сниться від 2 до 7 сновидінь. Просто більшість з них ми забуваємо. Людина найчастіше може згадати своє сновидіння тільки тоді, коли під час або після нього було пробудження [Кривенко 2020]. Сновидіння також досліджував австрійський науковець Зигмунд Фройд. Він вважав, що всі сновидіння є формами «виконання бажання» [Матвієнко 2021].

Концепт «сон» зустрічається як у фольклорі, так і в художній літературі. Зокрема, в літературних казках «Спляча красуня» Шарля Перо, «Білосніжка і семеро гномів» Братів Ґрімм, «Як зайчик сон шукав» Ольги Зубер і народних казках «Голод, Холод та Сон» (інгуська народна казка), «Казка-сон» (українська народна казка).

Іспанський драматург Педро Кальдерон взагалі вважав, що життя – це сон. Саме так він назвав свою п'єсу. Вона вперше представлена в 1635 році. Вважається найбільш відомою і значною п'єсою Кальдерона. У центрі твору – конфлікт між людиною і природою, владою і особистістю [Carderon 2022].

Сучасний рівненський автор, популяризатор науки Макс Кідрук у кращих традиціях Стівена Кінґа у романі «Зазираю у мої сни» разом із головним героєм шукає відповідь на запитання, що робити з речами, які людина не спроможна контролювати. В його книзі найновіші досягнення нейротехнологій дають змогу зазирнути в людський сон [Кідрук 2022].

У статті ми розглядаємо концепт сон на прикладі творчості американського автора Стівена Кінґа та української письменниці

Алли Рогашко. Перше, що ми хочемо відмітити, це те, що письменники не розрізняють значення слів «сон» і «сновидіння». Замість сновидіння вони користуються словом сон.

Стівен Едвін Кінг, або Кінг – американський письменник, автор понад 200 творів, серед яких більше 50 бестселерів у стилях жахи, фентезі, трилер, містика. Його називають «Королем жаху», писав ще під псевдонімом Річард Бахман. На основі його історій знято низку фільмів, а також намальовані комікси [*Стівен Кінг – біографія* 2022]. Водночас, попри величезну популярність його творів серед масового читача, у літературній критиці вже кілька десятиліть триває дискусія щодо оцінки творчості майстра слова. Одні визнають його провідним представником «літератури жахів», сучасним продовжувачем традицій європейського «готичного роману», одним із найталановитіших письменників-фантастів, інші піддають безжальній критиці за очевидну настанову на прийоми масової культури та сенсаційності, які активно реалізуються в його творах.

Так, молода українська літературна критикиня Мар'яна Паславська пише:

До нього можна ставитись по-різному, і варто так робити. Він ж не миле і чарівне дитя, щоб його усі любили. Так, він пише про жахливі речі, про вбивства, самогубства, насильство і різні збочення. А чи не це ви кожного дня читаете в Facebook, дивитесь в новинах і слухаете на радіо? Кажете, що достатньо цього в житті, навіщо ще й читати в книжках. Ну, це уже від побажання читача. Чи пише він добре? Комуś подобається, а комуś ні. Але премії отримує, книжки палено продаються. Це не показник, скаже хтось. А що таке показник успіху книжки? Чи можливо ти тільки тоді хороший письменник, коли бідний і голодний? Ці часи минули. Стівен Кінг пише якісні книжки в стилі трилер, жахи, фантастику. Успішно пише. Багато пише. Деколи вульгарно і провокативно. Такі його

книжки. Але вони популярні не тому, що це модно, а тому, що це ЛІТЕРАТУРА [Паславська 2016].

Ми підтримуємо ці твердження Паславської щодо творчості Кінга.

Висловлює свою думку щодо літературної праці Стівена Кінга й американський критик Гарольд Блум. Особливо гостро він висловився через премію Національного книжкового фонду США «за значний внесок у американську літературу»:

Ця премія - черговий крок на шляху до тотального знецінення нашого культурного життя. Колись я називав Кінга автором широкопотребних романчиків-трилерів, але навіть таке визначення зараз видається занадто м'яким. В нього нема нічого спільного з Едгаром Алланом По. Він просто надзвичайно поганий письменник, що простежується у кожному його реченні, кожному абзаці, кожній книзі [*What does Harold Bloom think?*].

Маю сміливість заперечити саме такий негативний аналіз творчості Кінга. Книга «Ловець снів» у рік свого видання (2001) спричинила справжній фурор, але обговорювали її, в першу чергу, американські журнали та англійські газети. ««Ловець снів» — це ще один шедевр Стівена Кінга... Він не тільки пише краще, ніж будь-хто інший у цьому жанрі, він також створює оповідь, яка ніколи не послаблює тиску» — пише лондонська газета «Evening Standard» [*«Dreamcatcher» Stephen King*].

Також хочу наголосити, що у 2022 році, після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну, Стівен Кінг неодноразово висловлював свою підтримку Україні, у 2022—2023 роках на своїй сторінці у соціальній мережі Твіттер зробив серію публікацій, у яких критикував росіян і закликав вивести війська з території України. Також неодноразово публікував повідомлення з побажаннями миру Україні, з'являвся

на публіці в одязі із зображенням державних символів України. Для нас така підтримка з боку відомого письменника важлива [Стівен Кінг – біографія].

Повертаюся до фантастичного роману «Ловець снів» (англ. Dreamcatcher). Створений 2001 року, а у 2003 році за ним був знятий однойменний фільм. Спершу книга мала називатися «Рак» (хвороба), але дружина письменника вмовила його дати іншу назву. Що ж до сюжету, то в книзі розповідається про друзів, які щороку збираються на полювання. Можливо і цей раз нічим не відрізнявся б, якби не інопланетна раса, яка вторглася на Землю. Єдиним порятунком для людства є Даддітс, хлопчина із синдромом Дауна, якого друзі врятували в дитинстві і який був для них навіть більше, ніж просто другом: «Між ними існує зв'язок, і він з'єднує їх уже кілька років. Їх і Даддітса» [King 2011: 522].

Здавалося б, до чого ж тут ловець снів? Яку роль взагалі відіграє у творі сон? Читач спершу не розуміє. Істинна ж проявляється вже під кінець твору. Акцентуємо на ролі сну, тобто сновидіння, в цій історії, яка досить важлива. По-перше, сон виступає в ролі нагадування про минуле. За допомогою нього персонажі «повертаються» в ті роки, коли їм було по 14. Саме тоді усі вони бачать один і той самий сон, у якому кривдник їхнього друга Даддітса потрапляє в жахливу аварію, його голова повністю відірвана від тулуба. Тоді хлопці доходять висновку, що це не їхній сон, а Даддітса, і саме він дозволив їм його побачити:

– Мені наснився поганий сон, – промовляє Бобер так, ніби пояснює самому собі, а не іншим. Чомусь мені здається, що це був не твій сон, – із сумнівом у голосі каже Піт. – По-моєму, це був сон Даддітса, і всі ми...

— Мені байдуже, що ти думаєш, — випало Джонсі голосом таким грубим, що всі здригаються. — Це був сон, і я його просто візьму й забуду. Ми всі його забудемо, так, Генрі? [там же: 410].

По-друге, сон, тобто сновидіння, — це спосіб персонажів зв'язатися із друзями, принаймні тими, котрі ще живі, а не загинули після втручання представників інопланетної раси (наприклад, із Джонсі, який закрився у своїй свідомості).

Роль ловця снів у книзі відведена Даддітсу. Це не просто хлопчик із синдромом Дауна, у нього є «надздібності», якими він ділиться із друзями, об'єднуючи їхні долі і свідомості, так як ниточки переплітаються в іншому ловці снів, тобто предметі — талісмані. Основна роль ловця снів Даддітса — це згуртування. Він виступає «каналом спілкування» для друзів:

Вони ніколи не говорили прямо про той сон, який їм усім наснився в «Дірі в стіні» під час першої поїздки на полювання, вони знають. Ловець снів зв'язав їх, Даддітс — їхній ловець снів. Він їх з'єднає в єдине [там же: 530].

І це справді так. Малий, якого вони врятували, був тим, хто тримав, об'єднував їх усіх разом. І це напряду згадується у творі: *Ти і є ловець снів, так? Їхній ловець снів. І завжди ним був. Даддітс у дзеркалі всміхнувся [там же: 653].*

Наприкінці історії Генрі розуміє що й до чого, та ділиться своїм відкриттям за допомогою телепатії із Джонсі, який на той час закрився у своїй підсвідомості від інопланетянина Сірого:

Ми в ловці снів, Джонсі! Ми в ловці снів і завжди там були! З сімдесять восьмого року! Ловець снів — це Даддітс, але він помирає! Поки ще тримається, але я не знаю, скільки ще...» «виходь! — Знову ледве чути, але голос у Генрі відчайдушний. — Ти повинен вийти, Джонсі! Зустрінеш мене. Біжи по ловцю снів, і зустрінеш мене! Ще є час!» [там же: 670].

У фіналі твору Джонсі відкривається правда про те, що мучило його, а саме про інопланетянина Сірого:

Вони ніколи не існували як реальні створіння, оці прибульці, інопланетяни. Сірі чоловічки як фізичні тіла були створені людською уявою, ловцем снів, і ця думка дає Джонсі деяке полегшення [там же: 687].

Читачі разом з персонажами розуміють, що вони були в ловці снів. На нашу думку, у книзі Стівена Кінга є завуальована теорія, що увесь наш світ – це ловець снів. Минуле, майбутнє, теперішнє, паралельні світи – усе це переплітається між собою, іноді перетинаючись, створюючи певні «часові конфузи». Ми вважаємо, що усі наші вибори – це ниточки ловця снів, вони можуть переплітатися із ниточками інших людей. Отже, яким буде наш ловець снів – це суто наш вибір, і наше майбутнє у наших руках.

Як згадувалося вище, концепт сон ми розглянемо також на прикладі твору «Сни з колодязя» української письменниці Алли Рогашко. Народилася письменниця у с. Вербка Дубенського району Рівненської області. Закінчила Рівненський державний гуманітарний університет (музично-педагогічний факультет). Тривалий час працювала кадровиком, журналістом і редактором відомчої газети. Живе у Рівному. Пише прозові твори, сценарії. Отримувала нагороди, зокрема, Диплом переможця конкурсу 2020 року «Краща книга Рівненщини» у номінації «Краще видання для юнацтва і молоді» за книгу «Сни з колодязя» [Рогашко Алла].

Роман Рогашко «Сни з колодязя» був написаний та виданий 2019 року. Він присвячений сину авторки, Сашку. Рецензію на роман написала українська письменниця Галина Пагутяк:

Роман Алли Рогашко – унікальний. Я б назвала це феміністичною готикою, добротню прив'язаною до знайомих українських реалій і географічно локалізованою. Чесно кажучи, я не можу вгадати, де тут

правда, а де вигадка, настільки все виглядає правдоподібно. З того був би гарний фільм, дуже сильний візуальний ряд [Пагутяк 2019].

Події у творі відбуваються в Рівному, а точніше біля невеличкого хутора, в якому розташована дача головного героя Матвія. Там Матвій та його друг Віталій провели дитинство. Хлопчаками вони знайшли покинутий маєток, який жителі хутора оминали десятою дорогою. І ось, через роки Матвій з Віталієм вирішують повернутися туди, ще не знаючи, наскільки ця поїздка змінить їхню долю.

Отож, яку роль відіграє сон, а точніше сновидіння, у творі, і до чого ж тут колодязь? Фантастичні подорожі в часі через сні персонажів грають сюжетотворчу роль. Колодязь – портал, повен непокійних душ. Серед них – дід Матвія. Мабуть, через нього Матвію такий небайдужий цей будинок та і вся історія родини дівчинки Соломії. Герой має чутливу душу, яка може одночасно бути в кількох часопросторах, поки тіло в тому дивному стані химерної протрації: «Пройшов крізь десятиліття, ба навіть століття; побував у різних часових смугах і навіть втрапляв у перетин містичних сфер» [Рогашко 2019: 123]. А потім таке явище спостерігається в його дівчини. Може, через те, що «так трапляється, коли зустрічаєш рідну душу і втямлюєш те одразу, а не з часом, як теж, утім, буває» [там же: 64].

Але як пояснити, що портрет Матвія точно намалювала дівчинка ще у 1913 році? Мабуть, літературною метафорою. Сні, а точніше сновидіння – основне джерело сюжетів авторки, закономірно, що вони є поштовхом до подій у творі.

Отже, ці два твори «Ловець снів» Кінга і «Сні з колодязя» Рогашко об'єднує концепт «сон» та містичний характер їхнього змісту. Адже, за словами Шекспіра, «ми зіткані із наших снів».

ЛІТЕРАТУРА

- Академічний тлумачний словник української мови.* 2010. URL: <http://sum.in.ua/s/koncept>
- Балацанова, О. (2013). *Секрети сну.* Українська правда життя. URL: <https://life.pravda.com.ua/health/2013/03/15/123953/>
- Кідрук, М. (2022). *Зазирни у мої сни.* Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля».
- Кривенко, І. (2020). Про сон та сновидіння: ви запитуєте – ми відповідаємо. Частина 2 URL: <https://health.ucu.edu.ua/news/chastyna-2-pro-son-ta-snovydinnya-vy-zapytuyete-vidpovidayemo/>
- Матвієнко, Ю. (2021). Зигмунд Фройд. До 165-річчя з дня народження. URL: <http://msvitu.com/archive/2021/april/article-3.php>
- Пагутяк, Г. (2019). Українська книга: “Сни з колодязя” Алли Рогашко. URL: <http://pahutyak.com/2262-2/>
- Паславська, М. (2016). *Стивен Кінг. Видатний містик чи дешева вульгарність?*. Читай – онлайн журнал про книги та культуру. URL: <https://chytay-ua.com/view.php?id=166>
- Петрух, Л., Головка, І. (2016). Українсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник у 4 томах.
- Рогашко Алла* (2017). Libruk. URL: <https://libruk.com.ua/rohashko-alla/>
- Рогашко, А. (2019). *Сни з колодязя.* Мандрівець.
- Стивен Кінг – біографія.* (2022).. Valliza. URL: <https://valliza-book.com.ua/blogs/blogs/stephen-king?lang=ua>
- Carderon de la Barca, P. (2022). *Vida es sueño.* Ed. Brujas & Ed. Cero impacto.
- «Dreamcatcher» Stephen King.* Evening Standard. 2001. URL: <https://www.standard.co.uk/topic/stephen-king>
- King, S. 2011. *Dreamcatcher.* Hodder & Stoughton.
- What does Harold Bloom think of Stephen King's writing?* 2001. Quora. URL: <https://www.quora.com/What-does-Harold-Bloom-think-of-Stephen-Kings-writing>

Концепт сну в utworach „Łowca snów” Stephen Kinga i „Sny ze studni” Alły Rohaszko

W artykule przeanalizowano koncepcję sну w utworach „Łowca snów” amerykańskiego pisarza Stephen Kinga i „Sny ze studni” ukraińskiej autorki Alły Rohaszko. Ważne jest, aby odróżnić sen od marzenia. Pojęcie sну występuje zarówno w folklorze, jak i fikcji. Stwierdzono, że pisarze nie rozróżniają znaczenia słów „sen” i „marzenia senne” i używają słowa „sen” zamiast „marzenia senne”. Autor podkreśla rolę sну, tj. śnienia, w tych dziełach, co jest dość ważne. Po pierwsze, sen działa jako przypomnienie przeszłości. Po drugie, fantastyczne podróże w czasie poprzez sny bohaterów odgrywają rolę fabularną. Twierdzi się, że te dwie prace Kinga i Rogashko łączy koncepcja „snu” i mistyczny charakter ich treści.

Słowa kluczowe: *sen*, „*Lowca snów*”, *Stephen King*, „*Sny ze studni*”, *Alla Rohaszkó*.

The Concept of Dream in the Works "Dreamcatcher" by Stephen King and "Dreams from the Well" by Alla Rohashko

The article analyzes the concept of dream in the works «The Dreamcatcher» by Stephen King, an American writer, and «Dreams from the Well» by Alla Rohashko, a Ukrainian author. It is important to distinguish between a dream and a dream. The concept of dream is found in both folklore and fiction. It is stated that writers do not distinguish between the meanings of the words «dream» and «dreams» and use the word sleep instead of dreams. The author emphasizes the role of sleep, i.e. dreaming, in these works, which is quite important. First, the dream acts as a reminder of the past. Secondly, fantastic time travel through the dreams of the characters plays a plotting role. It is argued that these two works by King and Rohashko are united by the concept of «dream» and the mystical nature of their content.

Keywords: *dream*, «*The Dreamcatcher*», *Stephen King*, «*Dreams from the Well*», *Alla Rohashko*.

INFORMACJA IMPLIKOWANA W POWIEŚCI „BUSZUJĄCY W ZBOŻU” J. D. SALINGERA

Wstęp

Informacja zawarta w tekście może mieć charakter jawny lub niejawny. Najbardziej istotne to zróżnicowanie staje się w utworach literackich, w których implikacje stanowią podstawę artyzmu i estetyki. Niektóre implikowane informacje są zawarte w samych regułach kreowania wypowiedzi w danym języku, co jest zrozumiałe dla rodzimych użytkowników danego języka. Nazywane są takie informacje presupozycją. Natomiast część informacji jest ukryta w sposób celowy przez twórcę tekstu i wykrycie tych treści jest zadaniem czytelnika.

Poniższy artykuł poświęcony został analizie informacji implikowanej w powieści „Buszujący w zbożu” („The Catcher in the Rye”) autorstwa Jerome’a David’a Salinger’a. Akcja powieści rozgrywa się na przestrzeni trzech przedświątecznych dni w roku na początku lat 50. ubiegłego wieku. Narratorem, a zarazem bohaterem utworu, jest siedemnastoletni Holden Caulfield, który po tym jak został wydany z elitarnej szkoły dla chłopców Pencey Prep w Agerstown w stanie Pensylwania, udaje się do Nowego Jorku. Treść utworu stanowi retrospekcja chłopca z przebiegu owego epizodu jego życia. Ponadto powieść charakteryzuje się narracją pierwszoosobową, a zatem narrator jest zarazem świadkiem, jak i uczestnikiem opisywanych wydarzeń.

Implikacja a presupozycja

Zgodnie ze stwierdzeniem Walerego Pisarka, implikacja to:

relacja między treściami dwóch zdań. Zachodzi wówczas, kiedy jest rzeczą niemożliwą uznanie pierwszego z nich za prawdziwe, a drugiego za fałszywe. Np. zdanie *On jest Polakiem* implikuje zdanie *On jest Europejczykiem* [Pisarek 1999a: 143-144].

Tenże badacz twierdzi, że presupozycja to:

(...) narzucana przez nadawcę wypowiedzenia część niedyskutowalnej wiedzy o rzeczywistości, niezbędna, by odbiorca mógł to wypowiedzenie zrozumieć. Zwykle rozpoznajemy presupozycję po tym, że po zaprzeczeniu wypowiedzenia jej treść pozostaje nie zaprzeczona. Np. w zdaniu *Obecny król Francji jest łysy* mamy presupozycję, że Francja jest królestwem; w pytaniu *Czy Jan przestał pić?* Presupozycją jest sąd, że przynajmniej dotychczas Jan pił [Pisarek 1999b: 299].

W szerszym znaczeniu presupozycją jest każda informacja nie wyrażona w zdaniu, ale bezpośrednio (na mocy reguł językowych) wynikająca z jego treści: np. zdanie *Zamknij okno* zawiera presupozycję, że okno jest otwarte. Niektórzy odróżniają presupozycję od semantyczną (tzn. wynikającą z analizy znaczenia wypowiedzi) od pragmatycznej (świadczy o niej zachowanie się odbiorcy). Wg J.L. Austina, presupozycję od implikacji.

Presupozycje często występują w tekstach perswazyjnych, zwłaszcza propagandowych (np. hasło *Pracujemy dla dalszego rozwoju Ojczyzny* zawiera presupozycję, że dotychczas kraj się rozwijał) [tamże: 299].

Implikacje społeczne: stereotyp starca

By jednak w pełni móc pochylić się nad zagadnieniem implikacji społecznych w analizowanym utworze, należy ustalić znaczenie terminu stereotyp. Za stereotyp według Jerzego Bartmińskiego możemy uznać:

(...) subiektywnie determinowane wyobrażenie przedmiotu, obejmujące zarówno cechy opisowe, jak i wartościujące obraz, oraz będące

rezultatem interpretacji rzeczywistości w ramach społecznych modeli poznawczych [Bartmiński 1998: 64].

Jak wynika z powyższej definicji wartościowanie stanowi ważny element składowy pojęcia stereotyp, ponieważ:

(...) ma wartość poznawczą, stanowi potoczną teorię przedmiotu, nie jest wypełniony wyłącznie emocjami, tym bardziej nie jest tylko negatywny, co oczywiście nie znaczy, że w ogóle nie zawiera nacechowania emocjonalnego [tamże: 65].

Z artykułu Bożeny Krupy zatytułowanego „Starość w percepcji młodzieży- Perspektywa pedagogiczna” możemy przypuszczać, że młodzież wytworzyła dwa typy przekonań na temat starości. Pierwszy z nich, charakteryzujący się pozytywnym nastawieniem do osób w podeszłym wieku, utożsamia tę grupę wiekową z życzliwymi dziadkami. Młodzież w ten sposób przypisuje im takie cechy jak życzliwość, mądrość życiowa wynikająca z życiowego doświadczenia, a także troskliwość względem dzieci i wnuków [Krupa 2012]. Natomiast drugi typ postrzegania osób starszych przez nastolatków ma jednoznacznie negatywny charakter. Zakłada on bowiem, że seniorzy to osoby, które nie przystają do współczesnego świata ze względu na niesamodzielność, bierność, skłonność do narzekania, często też wymagają oni stałej opieki i pomocy. Ponadto brak kompetencji technologicznych, często uniemożliwia im nadążenie za tempem rozwoju cywilizacyjnego [tamże].

Na podstawie przytoczonych wcześniej definicji pojęcia stereotyp, że w poniższych fragmentach „Buszującego w zbożu” możemy odnaleźć sugestie wyobrażeń o starszych ludziach z perspektywy nastolatków, co samo w sobie może również być traktowane jako stereotypowe przedstawienie obrazu starości w oczach młodych osób.

Już w pierwszym akapicie drugiego rozdziału powieść „Buszujący w zbożu” widoczne jest stereotypowe postrzeganie starości przez narratora:

They each had their own room and all. They were both around seventy years old, or even more than that. They got a bang out of things, though—in a half-assed way, of course. I know that sounds mean to say, but I don't mean it mean. I just mean that I used to think about old Spencer quite a lot, and if you thought about him too much, you wondered what the heck he was still living for. I mean he was all stooped over, and he had very terrible posture, and in class, whenever he dropped a piece of chalk at the blackboard, some guy in the first row always had to pick it up and hand it to him [Salinger 1951].

W ten sposób zdobywamy informacje zarówno na temat Holdena Caulfielda, jak i postaci pana Spencera. Opisane tu zostało standardowe, zatem stereotypowe zachowanie nastolatka, jak i staruszka.

Jak wykazane zostało w pracy Bożeny Krupy osoby młode, niezależnie od socjologicznego podziału, utożsamiają starość z chorobami, izolacją, koniecznością rezygnacji z pełnienia wielu ról społecznych, a także z ograniczeniami wynikającymi z niepełnosprawności zarówno na płaszczyźnie fizycznej, jak i intelektualnej. Konsekwencją takiego postrzegania starości jest lęk przed „byciem starym”, a także unikanie tematu starzenia się, przemijania czy samej śmierci. Osoby młode łączą określenie „stary” z określeniami takimi jak: gorszy, słaby, brzydki [Krupa 2012].

We fragmencie przedstawiającym odbiorcy postać pana Spencera, można zauważyć negatywne podejście narratora do przemijania. Holden stwierdza, że jego zdaniem mężczyzna właściwie nie posiada już żadnego celu by żyć, ze względu na swoją starczą niemoc, co obrazuje koniecznością pomocy nauczycielowi przez jego uczniów w

czasie trwania zajęć, których prowadzenie utrudniają dydaktykowi ograniczenia zdrowotne.

Bardzo łatwo odnaleźć można odnaleźć negatywny stereotyp starca również w poniższej relacji Holdena Caulfielda z jego rozmowy z panem Spencerem, pełniącym funkcję nauczyciela w Pencey Prep:

Then all of a sudden old Spencer looked like he had something very good, something sharp a tack, to say to me. It was a false alarm, though. All he did was lift the Atlantic Monthly off his lap and try to chuck in on the bed, next to me He missed. It was only two inches away, but he missed it anyway. I got up and picked it up and put it down on the bed. All of a sudden, I wanted to get hell out of the room. I could feel a terrific lecture coming on. I didn't mind the idea so much, but I didn't feel like being lectured to and smell Vicks Nose Drops and look at old Spencer in his pajamas and bathrobe all at the same time. I really didn't [Salinger 1951].

Narrator w wyraźny sposób opisuje niedoleźność starszego człowieka, wspominając o tym, jak pan Spencer miał problemy z odłożeniem czytanej gazety na łóżko, które znajdowało się w niewielkiej odległości od mężczyzny. Ponadto wrażenie niemocy potęguje przedstawienie wyglądu starca ubranego w piżamę i szlafrok, siedzącego w pomieszczeniu wypełnionym wonią lekarstw.

Implikacje kulturowe

Kulturowe implikacje różnią się od społecznych osobliwościami backgroundu potrzebnego do uzupełnienia pominiętych informacji. Jeśli do rozstrzygnięcia społecznych implikacji wystarczy posiadać ogólne powszednie doświadczenie życiowe, to do zrozumienia implikacji kulturowych trzeba posiadać wiedzę na temat poszczególnego typu kultury lub subkultury.

Obraz Hollywood w kulturze amerykańskiej

Już na początku powieści narrator charakteryzując swojego starszego brata znanego odbiorcy jako D.B. odnosi się do tego, że mężczyzna

obecnie znajduje się w Hollywood. Należy przez to rozumieć, że D.B. pracuje obecnie w przemyśle filmowym:

Now he's out in Hollywood, D.B., being a prostitute. If there's one thing I hate, it's movies [tamże].

Między obecną sytuacją brata Holdena, a jego obrazem z przeszłości można odnaleźć pewien kontrast:

He used to be just a regular writer, when he was home. He wrote this terrific book of short stories, "The Secret Goldfish", in case you never heard of him. The best one in it was "The Secret Goldfish" [tamże].

Porównując oba fragment utworu można dostrzec negatywny, wręcz pogardliwy stosunek bohatera do amerykańskiego przemysłu filmowego ówczesnej epoki. Holden otwarcie krytykuje swojego starszego brata, niegdyś przeciętnego pisarza, obecnie poświęcającego swój talent pracy przy produkcji filmów.

Narrator stwierdza również:

But I'm crazy. I swear to God I am. About halfway to the bathroom. I sort of started pretending I had a bullet in my guts. [...] The goddam movies. They can ruin you. I'm not kidding [tamże].

Z przytoczonej wypowiedzi jasno wynika, że narrator sądzi, iż obraz świata przedstawionego w filmach ma negatywny wpływ na postrzeganie rzeczywistości przez ich potencjalnych odbiorców.

Jak zauważył Maurice Merleau-Ponty:

W codziennym życiu istotnie, nie dostrzegamy owej estetycznej wartości najmniejszej postrzeganej rzeczy. Jest także prawdą, że nigdy w rzeczywistości postrzegana forma nie jest doskonała, zawsze istnieją jakieś nadmiary, skazy, coś w rodzaju efektu nadużycia materii. Dramat filmowy jest zawsze, by tak rzec, bardziej finezyjny niż dramaty realnego życia; dzieje się w świecie ściśle określonym, bardziej niż świat realny [Merleau-Ponty 1972: 196].

Obraz osoby duchownej

„Oh, Romeo and Juliet! Lovely! Didn't you just love it?” She certainly didn't sound much like a nun. “Yes. I did. I liked it a lot. There were a few things I didn't like

about it, but it was quite moving, on the whole.” “What didn’t you like about it? Can you remember?” To tell you the truth, it was sort of embarrassing, in a way, to be talking about Romeo and Juliet with her. I mean that play gets pretty sexy in some, parts, and she was a nun and all, but she asked me, so I discussed it with her for a while [Salinger 1951].

Zakonnica postrzegana jest jako osoba, która powinna odstąpić od życia seksualnego na poziomie praktyki, jak i myśli, ponieważ w katolicyzmie tematy te należą do sfery tematów tabu. Wynika to z faktu, iż poświęciła swoje życie Bogu. Jak pisał święty Paweł w *Pierwszym liście do Koryntian*:

Pragnął bym, aby wszyscy byli jak i ja, lecz każdy otrzymuje własny dar od Boga: jeden taki, a drugi taki. Tym zaś, którzy nie wstąpili w związki małżeńskie, oraz tym, którzy już owdowieli, mówię: dobrze będzie, jeśli pozostaną jak i ja [1 Kor 7, 7-8].

W powyżej przytoczonym cytacie znajduje się pochwała bezżeństwa u osób decydujących się wkroczyć na drogę życia konsekrowanego. Według Doroty Zamojskiej w klasztor: „Chroniony przez swoje funkcje sakralne, pociągał swoją niedostępnością dla mężczyzn. Pod jego osłoną kobiety mogły być sobą między sobą” [Zamojska 1992: 59].

Uzasadnia to uczucie zawstydzenia towarzyszące młodzieńcowi podczas rozmowy z zakonnicą na temat dramatu Williama Szekspira pt.: „Romeo i Julia”. Z punktu widzenia bohatera poruszenie tego tematu stanowiło swego rodzaju złamanie tabu panującego w społeczeństwie.

Według Aleksandra Kiklewicza: „Zjawisko tabu w językoznawstwie zwykle jest rozpatrywane w zakresie nominacji leksykalnej – jako kulturowo nacechowane ograniczenie używania nazw [Kiklewicz 2016: 489-511]. Natomiast Władysław Kopaliński opisał tabu jako: „zakazany, nietykalny (zwłaszcza ze względu na

prawidła moralności, obyczaju, dobrego smaku albo na ryzyko związane z naruszeniem zakazu) [Kopaliński 1985: 1163].”

Intertekstualność

Początek powieści J. D. Salinger pt. „Buszujący w zbożu” poświęcony jest wprowadzeniem odbiorcy w życie narratora, zetem znajduje się tam krótka wzmianka na temat jego dzieciństwa:

If you really want to hear about it, the first thing you'll probably want to know is where I was born, and what my lousy childhood was like, and how my parents were occupied and all before they had me, and all that David Copperfield kind of crap, but I don't feel like going into it, if you want to know the truth [Salinger 1951].

Aby w pełni zrozumieć sens tej wypowiedzi, odbiorca musi posiadać wiedzę na temat Davida Copperfielda. Jest on bowiem tytułowym bohaterem powieści Charlesa Dickensa. Zatem możemy potraktować podane nawiązanie do aluzji literackich.

Aluzja definiowana jest jako: „napomknienie, niewyraźną wzmiankę, [...] mającą wywołać określone skojarzenia” [Szymczak 1978]. Natomiast jak podaje Teresa Kostkiewiczowa aluzja literacka to:

(...) pojawiające się w utworze świadome, znaczące nawiązanie do innego dzieła literackiego, apelujące do wiedzy i dociekliwości odbiorcy, który winien owo nawiązanie dostrzec i właściwie zinterpretować. Aluzja literacka jest często zabiegiem służącym przekazywaniu podstawowej intencji utworu, która zostaje uchwycona dopiero w rezultacie jego usytuowania w kontekście dzieła przywoływanego [Kostkiewiczowa 1989].”

Jan Grzenia zwraca uwagę, na to, że jeśli traktujemy aluzję literacką jako przykład środka literackiego, musimy założyć celowość jej użycia w utworze [Grzenia 1990]. Według badacza, aluzje literackie pełnią następujące funkcje:

- a) aktywizująca- zadaniem odbiorcy jest ustalenie celu i sensu aluzji;
- b) ludyczna- autor w roli twórcy zagadki dla odbiorców;
- c) zdobnicza- ma związek z pewnym stopniem akceptacji lub negacji wzorca;
- d) metaforyczna- jej celem jest kondensacja znaczeń (czyli ujmowanie treści w sposób skrócony, zwięzły);
- e) funkcja ekspresywna;
- f) funkcja historyczno-literacka- określa stosunek utworu chronologicznie późniejszego, do tego który powstał wcześniej, a co za tym idzie pozwala na określenie stosunku autora do tradycji literackiej;
- g) funkcja holdownicza- pozwala twórcy na polemikę (zarówno aprobatę, jak i negację) z dziełami innych autorów [tamże].

Na podstawie powyższego podziału możemy założyć, że we wcześniej przytoczonym fragmencie powieści pt. „Buszujący w zbożu”, dominuje funkcja metaforyczna. Narrator nie chcąc wprost ujawniać dokładnych informacji na temat swojego dzieciństwa, więc posługuje się znanym w kulturze wzorcem, kondensując tym samym swoją wypowiedź i pozwalając odbiorcy, wyobrazić sobie, jak ten okres jego życia mógł wyglądać.

Wewnętrzne kognitywne implikacje fabularne

Według znanego stwierdzenia Antoniego Czechowa: „Nie wolno ustawiać na scenie naładowanej strzelby, jeżeli nikt nie ma zamiaru z niej strzelić [Czechow 1975: 36-37].” Cytat ten ilustruje tzw. implikację wewnętrzną utworu. Jej mechanizm prezentuje się następująco:

1. wydarzenie 1,

2. wydarzenie 2 odwołujące się do wydarzenia 1.

Jeśli odbiorca w wyniku nieuwagi lub niezrozumienia czytanej treści przeoczy wydarzenie 1, pojawiające się później nawiązanie do niego będzie kompletnie niezrozumiałe.

"Sally? That you?"

"Yes—stop drinking. Are you drunk?"

"Yeah. Listen. Listen, hey. I'll come over Christmas Eve. Okay? Trimma goddam tree for ya. Okay? Okay, hey, Sally?"

"Yes. You're drunk. Go to bed now. Where are you? Who's with you?" [tamże].

By móc zrozumieć, czemu bohater w rozmowie telefonicznej z Sally, wspomina o ubieraniu drzewka bożonarodzeniowego, musimy zapoznać się ze wcześniejszym fragmentem dzieła:

Then all of sudden, out of a clear blue sky, old Sally said, "Look. I have to know. Are you or aren't you coming over to help me trim the Christmas Eve? I have to know [tamże].

Jak można zauważyć w przytoczonym fragmencie wypowiedzi bohaterki, Holden otrzymał wcześniej od niej zaproszenie do wspólnego ubierania choinki.

Then I thought of calling this girl I used to go around with quite frequently, Sally Hayes, because I knew her Christmas vacation had started already—she'd written me this long, phony letter, inviting me over to help her trim the Christmas tree Christamas Eve and all—but I was afraid her mother'd answer the phone. Her mother knew my mother, and I could picture her breaking a goddam leg to get to phone and tell my mother I was in New York. Besides, I wasn't crazy about talking to old Mrs. Hayes on the phone. She once told Sally I was wild. She's said I was wild and that I had no direction on life [tamże].

W powyższym fragmencie ponownie pojawia się odniesienie do ubierania drzewka bożonarodzeniowego. Możemy również na jego podstawie uargumentować podejrzenia Sally odnoszące się do stanu Holdena, który w czasie ich rozmowy telefonicznej był w stanie upojenia alkoholowego. Jak sam narrator potwierdza w powyższym fragmencie, matka bohaterki знаła jego matkę, zatem i jego samego.

Na podstawie tej znajomości wysnuła, wniosek na temat nieodpowiedniego prowadzenia się chłopaka i nierespektowania przez niego powszechnie przyjętych norm.

We horsed around a little bit in the cab on the way over to the theater. At first she didn't want to, because she had her lipstick on and all, but I was being seductive as hell and she didn't have any alternative. Twice, when the goddam cab stopped short in traffic, I damn near fell off the seat. Those damn drivers never even look where they're going. I swear they don't. Then, just show you how crazy I am, when we were coming out of this big clinch, I told her I loved her and all. It was a lie, of course, but the thing is, I meant it when I said it. I'm crazy. I swear to God I am.

"Oh, darling, I love you too," she said. Then, right in the same damn breath, she said, "Promise me you'll let your hair grow. Crew cuts are getting corny. And your hair's so lovely [tamże]."

Natomiast przytoczony powyżej fragment pokazuje nam, dlaczego Sally zapytała Holdena, z kim w tym czasie był. Dziewczyna najprawdopodobniej żywiła do bohatera romantyczne uczucia, co możemy wywnioskować na podstawie jej deklaracji.

Podsumowanie

W powieści autorstwa J.D. Salinger'a pt. „Buszujący w zbożu” odnaleźć możemy przykłady zarówno implikacji kulturowych, jak i implikacji. W chwili obecnej nie zidentyfikowano natomiast przykładu implikacji wewnętrznej.

Podczas analizy wyżej wymienionych rodzajów implikacji w tekście literackim, konieczne okazało się wprowadzenie terminów takich jak: stereotyp, aluzja literacka i tabu. Wszystkie trzy z wymienionych zjawisk pozwalają na przekazanie odbiorcy informacji w sposób niejawny, wymuszający na nim znajomość konkretnych kontekstów. Dopiero ta wiedza pozwala na pełne zrozumienie treści utworu.

LITERATURA

- Bartmiński. J. (1998) *Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem na przykładzie stereotypu matki*. W: Anusiewicz J., Bartmiński J. (red.), *Język a Kultura*, t. 12, Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Teoria, metodologia, analizy empiryczne. Wrocław.
- Czechow, A. (1975). *Aforyzmy*. Warszawa.
- Grzenia, J. (1990). Funkcje aluzji literackiej (na przykładzie poezji Jarosława Marka Rymkiewicza). „*Język Artystyczny*”, 7. 79-92.
- Kiklewicz, A. (2016), *Tabu—aspekty pragmatyczne*. „*Zeszyty Prasoznawcze*”, 3 (227), 489-511.
- Tabu. W: Kopaliński, W. (1985). *Słownik mitów i tradycji kultury*. Warszawa. 1163.
- Kostkiewiczowa, T. (1989). Aluzja literacka. W: Sławiński, J. (red.), *Słownik terminów literackich*. Wrocław.
- Krupa, B. (2012) Starość w percepcji młodzieży – perspektywa pedagogiczna. „*Nowiny Lekarskie*”, 81, 1. 36–43.
- Merleau-Ponty, M., (1972) *Film i nowa psychologia*. W: Jackiewicz, A. (red.), *Estetyka i film*; *Studia 19z teorii filmu*, tom IV. Warszawa.
- Salinger, J. D. (1951) *The Catcher in the Rye*. Little, Brown and Company
- Szymczak, M.(red.) (1978), *Słownik języka polskiego*, t. 1. Warszawa.
- Tambor, J. (2008) *Stereotyp i prototyp znaczenia terminów*. W: Tambor, J. (red.), *Postscriptum Polonistyczne*. Katowice.
- Pisarek, W. *Implikacja*. W: Urbańczyk S., Kucala M. (red.) (1999), *Encyklopedia języka polskiego*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo. 143-144.
- Pisarek, W. *Presupozycja*. W: Urbańczyk S., Kucala M. (red.) (1999), *Encyklopedia języka polskiego*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo. 299.
- Zamojska, D. (1992), *Inny model feminizmu*. W: Żarnowska A., Szwarc A. (red.), *Kobieta i edukacja na ziemiach polskich w XIX i XX w.* Warszawa.

Імплікована інформація в романі Д. Д. Селінджера «Над прірвою у житті»

Стаття присвячена імпліцитній інформації, що міститься в романі Джерома Девіда Селінджера "Над прірвою у житті". Автор розглядає явища імплікації та presupозиції, наводячи приклади з вищезгаданого роману. Імплікація розглядається у трьох аспектах: соціальному (стереотип літніх людей), культурному (образ Голлівуду в американській культурі, образ священнослужителя) та як внутрішній когнітивний сюжетний підтекст (телефонна розмова Холдена з Саллі). У статті також розглянуто поняття інтертекстуальності, яке містить питання алузії та ремінісценції.

Ключові слова: підтекст, presupозиція, стереотип, алузія, літературна алузія, «Над прірвою у житті».

Information Implied in the Novel "The Catcher in the Rye" by J. D. Salinger

This article is dedicated to implied information included in novel „The Catcher in the Rye” by Jerome David Salinger. Author present terms: implication and presupposition by giving examples from mentioned above novel. Implication was considered in three aspects: social (stereotype of older people), cultural (image of Hollywood in American culture, image of clergyman) and as internal cognitive plot implications (Holden’ s phone call with Sally).

In article has been also shown concept of intertextuality, which contains issues of allusion and literary allusion with regard to the content of novel.

Key words: *implication, presupposition, stereotype, allusion, literary allusion, “The Catcher in the Rye”.*